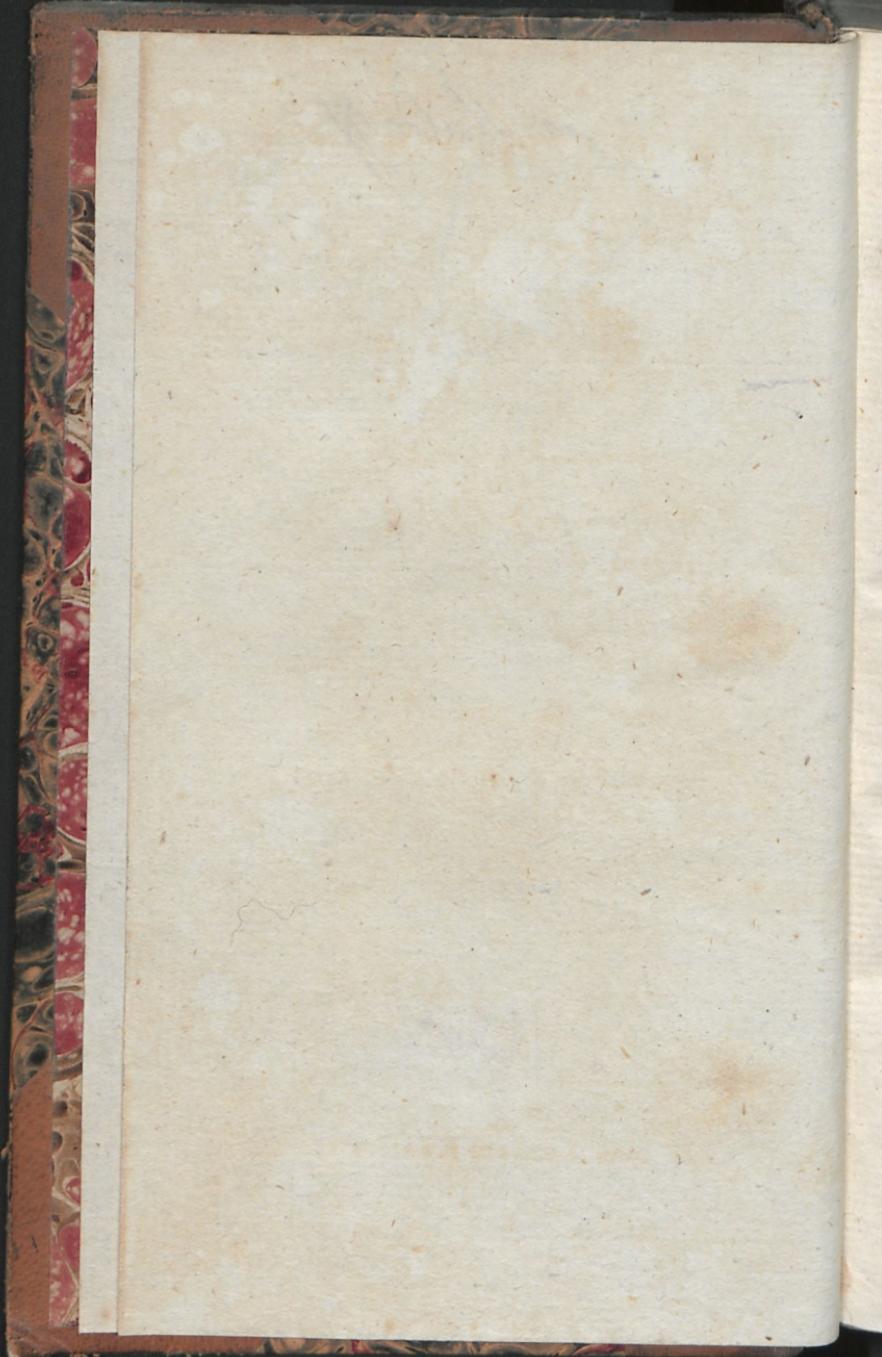

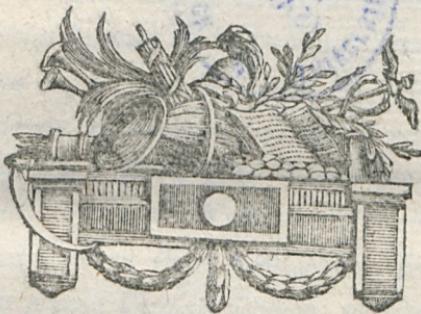
H C

v. Helleorff

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI
QUI SUPERSUNT OMNES

TOMUS QUINTUS

MANNHEMII
Cura & Sumptibus Societatis literatæ
M DCC LXXX
Nunc apud Tobiam Leöffler.

HIER ETI
PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI
SUSCRIPTORUM CENSUS

AB W 8153 (516)

L 23,

TITI LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBER XXIII

EPITOME

CAMPANI ad Hannibalem defecerunt.
Nuncius Cannensis victoriæ Mago Carthaginem missus, annulos aureos, a dìgitis occisorum Romanorum detraictos, in vestibulo curiæ effudit: quos excessisse modi mensuram traditur. Post quem nuncium Hanno, vir ex Pœnis nobilissimus, suadebat senatui Carthaginensium, ut pacem a populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Barcina factione. Claudius Marcellus prætor ad Nolam, eruptione adversus Hannibalem ex oppido facta, prospere pugnavit. Exercitus Hannibalis

4 ~~INVENTORIUM~~ EPITOME

per hiberna Capuae ita luxuriatus est, ut corporum viribus atque animorum enervaretur. Caslinum a Pœnis obseßum, ita fame vexatum est, ut lora & pelles scutis detractas, item mures, essent; & nucibus, per Vulturnum amnem a Romanis missis, vixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Postumius prætor a Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Hasdrubalem vicerunt, & Hispaniam suam fecerunt. Reliquæ Cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt; ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Hannibalem societas juncta est. Sempronius Gracchus consul Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter a T. Manlio prætore adversus Pœnos Sardosque res gestas continet: a quo Hasdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Mar-

EPI TOME

*cellus prætor Hannibalis exercitum ad
Nolam prælio fudit & vicit : primusque
tot cladibus fessis Romanis meliorem spem
belli dedit.*

A 3

I.

*U. c. 536.
a. C. 216.*

*Hannibali
Compsa
raditur.*

*Neapolim
petit.*

HANNIBAL, post Cannensem pugnam, castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samnium moverat : aditus in Hirpinos a Statio, pollicente se Compsam traditurum. Compsanus erat Trebius nobilis inter suos : sed premebat eum Mopsiorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Post famam Cannensis pugnæ, vulgatumque Trebii sermonibus adventum Hannibalis, quum Mopsiani urbem (*a*) exceffissent ; fine certamine tradita urbs Poeno, præsidiumque acceptum est. Ibi præda omni atque impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis ejus urbes, aut deficiente ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defctionem jubet. Ipse per agrum Campanum mare inferum petit, oþpugnaturus Neapolim, ut urbem maritimam haberet. Ubi fines Neapolitanorum intravit, Numidas partim in insidiis (& pleræque cavæ sunt viæ, finusque occulti) quacumque apte poterat, disposuit : alios, præ se actam prædam ex agris ostentantes, obequitare portis jussit. In quos, quia

(a) *urbe Gron. Crev.*

LIBER XXIII CAP. II 7

nec multi , & incompositi videbantur , quum *U. c. 536^a*
a. C. 216^b
 turma equitum erupisset , ab cedentibus con-
 sulto trācta in infidias , circumuenta est : nec
 evasisset quisquam , ni mare propinquum , &
 haud procul litore naves piscatoriæ pleræque
 conspectæ peritis nandi dedissent effugium.
 Aliquot tamen eo prælio nobiles juvenes
 capti cæsiique sunt : inter quos & Hegeas
 præfectus equitum , intemperantius cedentes
 fecutus , cecidit. Ab urbe obpugnanda Pœ-
 num absterruere conspecta mœnia , haudqua-
 quam promta obpugnanti.

*Conspec-
tam ob-
pugnare
non audet.*

II. INDE Capuam slectit iter , luxuriantem *It Capuam*
 longa felicitate atque indulgentia fortunæ ,
 maxime tamen , inter corrupta omnia , licen-
 tia plebis sine modo libertatem exercentis.
 Senatum & sibi & plebi obnoxium Pacuvius *Pacuvii*
 Calavius fecerat ; nobilis idem ac popularis *Calavii*
 homo , ceterum malis artibus nanctus opes .
 Is quum eo forte anno , quo res male gesta
 ad Trasimenum est , in fummo magistratu-
 esset , jam diu infestam senatui plebem , ra-
 tus , per occasionem novandi res , magnum
 ausuram facinus , ut , si in ea loca Hannibal
 cum viatore exercitu venisset , trucidato se-
 natu traderet Capuam Pœnis ; improbus homo ,

fraus.

sitioq. libege obni even. o A. 4

U. e. 536. sed non ad extremum perditus , quum mallet
a. C. 216. incolumi , quam eversa , republica dominari ;
 nullam autem incolumem esse orbatam publico
 consilio crederet , rationem iniit , qua & se-
 natum servaret , & obnoxium sibi ac plebi
 faceret . Vocato senatu , quum , sibi defectio-
 nis ab Romanis consilium placitum nullo
 modo , nisi necessarium fuisset , præfatus esset,
 « quippe qui liberos ex Ap. Claudi filia ha-
 » beret , filiamque Romam nuptum Livio de-
 » disset ; ceterum majorem multo rem magis-
 » que timendam instare . Non enim per de-
 » fectionem ad tollendum ex civitate senatum
 » plebem spectare , sed per cædem senatus
 » vacuam rempublicam tradere Hannibali ac
 » Poenis velle . Eo se periculo posse liberare
 » eos , si se permittant sibi , &c , certaminum
 » in republica obliti , credant . » Quum om-
 nes vieti metu permitterent ; « Claudam in
 Senatum claudit in curia , curia vos , [inquit] & , tamquam & ipse
 » cogitati facinoris particeps , adprobando
 » consilia , quibus nequidquam adversafer ,
 » viam saluti vestræ inveniam . In hoc fidem ,
 » quam vultis ipsi , accipite . » Fide data
 egressus , claudi curiam , jubet , præsidium-
 que in vestibulo reliquit ; ne quis adire cu-
 riā injussu suo , neve inde egredi possit .

LIBER XXIII CAP. III 9

III. TUNC vocato ad concionem populo , *U. c. 536.*
" Quod saepe , [inquit] optaftis , Campani , *a. C. 216.*
" ut supplicii sumendi vobis ex improbo ac
" detestabili senatu potestas esset ; eam nunc ,
" non per tumultum expugnantes domos fin- *Populo*
" gulorum , quas praesidiis clientium servo-
" rumque tueruntur , cum summo vestro peri-
" culo , sed tutam habetis ac liberam. Clau-
" sos omnes in curiam accipite , solos , iner-
" mes. Nec quidquam raptim , aut forte te-
" mere egeritis. De singulorum capite vobis
" jus sententiæ dicendæ faciam , ut , quas quis-
" que meritus est , pœnas pendat. Sed ante
" omnia ita vos iræ indulgere oportet , ut
" potiorem ira salutem atque utilitatem vestram
" habeatis. Etenim hos (ut opinor) odistis
" senatores ; non senatum omnino habere
" non vultis : quippe aut rex , (quod abomi-
" nandum) aut , quod unum liberæ civitatis
" consilium est , senatus habendus est. Itaque
" duæ res simul agendæ sunt vobis , ut &
" veterem senatum tollatis , & novum coop-
" tetis. Citari singulos senatores jubebo , de
" quorum capite vos consulam. Quod de quo- *Dummodo*
" que censueritis , fiet. Sed prius in ejus *novus se-*
" locum virum fortē ac strenuum novum *natus co-*
" optetur. *optetur.*

U. c. 536. » senatorem cooptabitis, quam de noxio sup-

a. C. 216.

» plicum sumatur. » Inde confedit, &, non
minibus in urnam conjectis, citari, quod pri-
mum forte nomen excidit, ipsumque e curia
producit jussit. Ubi auditum est nomen, ma-
lum & improbum pro se quisque clamare,
& suppicio dignum. Tum Pacuvius, « Video,
» quæ de hoc sententia sit data. Eligite pro
» malo atque improbo bonum senatorem &
Hæret populus in novis eligendis senatoribus, » justum (b). Primo silentium erat inopia
potioris subjiciundi ; deinde, quum aliquis,
omissa verecundia, quempiam nominasset,
multo major extemplo clamor oriebatur,
quum alii negarent nosse ; alii nunc probra,
nunc humilitatem sordidamque inopiam, &
pudendæ artis aut quæstus genus, objice-
rent. Hoc multo magis in secundo ac tertio
citato senatore est factum (c) : ut ipsius
pœnitere homines adpareret ; quem autem in
eius substituerent locum, deesse : quia nec
eosdem nominari adtinebat, nihil aliud quam

(b) *Video, quæ sententia de hoc sit data. Ejicitur pro malo atque improbo. Bonum senatorem & justum eligite. Gron. Video, quæ sententia de hoc sit data. Ejicitur Pro -- justum eligite. Crev.*

(c) *factum est Gron. Crev.*

LIBER XXIII CAP. IV II

ad audienda probra nominatos , & multo *U. c. 536.*
humiliores obscurioresque ceteri erant eis , *a. C. 216.*
qui primi memoriae obcurrebant. Ita dilabi
homines, notissimum quodque malum maxi-
me tolerabile dicentes esse , jubentesque se-
natum ex custodia dimitti.

*Senatus
liberatur.*

IV. Hoc modo Pacuvius quum obnoxium
vitæ beneficio senatum multo sibi magis ,
quam plebi , fecisset , sine armis , jam omni-
bus concedentibus , dominabatur. Hinc sena-
tores , omissa dignitatis libertatisque memo-
ria , plebem adulari , salutare , benigne invi-
tare , adparatis accipere epulis : eas cauſias
fuscipere , ei semper parti aeffe , secundum
eam , litem judices dare , quæ magis popula-
ris aptiorque in vulgus favori conciliando
effet. Jam vero nihil in senatu auctum aliter ,
quam si plebis ibi effet concilium. Prona
semper civitas in luxuriam , non ingeniorum
modo vitio , sed adfluenti copia voluptatium ,
& inlecebris omnis amœnitatis maritimæ
terrestrisque ; tum vero ita obsequio princi-
pum & licentia plebei lascivire , ut nec libi-
dini nec sumtibus modus effet. Ad contem-
tum legum , magistratum , senatus , acceſſit
tum , post Cannensem cladem , ut , cuius

U. c. 536. aliqua erat verecundia, Romanum quoque
a. C. 216. imperium spernerent. Id modo erat in mora,
 ne exemplo deficerent, quod connubium ve-
 tustum multas familias claras ac potentes Ro-
 manis miscuerat: & quod, quum militarent
 aliquot apud Romanos, maximum vinculum
 erant trecenti equites, nobilissimus quisque
 Campanorum, in præsidia Sicularum urbium
 delecti ab Romanis ac missi.

Legati Campanorum ad Cos. Rom. V. HORUM parentes cognaticque ægre per-
 vicerunt, ut legati ad consulem Romanum
 mitterentur. Ii, nondum Canusium profectum,
 sed Venusiae cum paucis ac semieribus con-
 sulem invenerunt, quam poterat maxime mi-
 serabilem bonis sociis; superbis atque infi-
 delibus, ut erant Campani, spernendum. Et
 auxit rerum suarum siveque contemptum consul
 nimis detegendo cladem nudandoque. Nam
 quum legati, ægre ferre senatum populumque
 Campanum, adversi quidquam evenisse Ro-
 manis, nunciaffsent, pollicerenturque omnia,
Responsum consulis. quæ ad bellum opus essent; « Morem magis
 » [inquit] (d) loquendi cum sociis servastis
 » Campani, jubentes, quæ opus essent ad
 » bellum, imperare, quam convenienter ad
 »

(d) *Morem*, inquit, *magis* Gron. Crev.

» præsentem fortunæ nostræ statum locuti *U. c. 536.*
» estis. Quid enim nobis ad Cannas relictum *a. C. 216.*
» est, ut, quasi aliquid habeamus, id, quod
» deest, expleri ab sociis velimus? Pedites
» vobis imperemus, tamquam equites habe-
» mus? Pecuniam deesse dicamus, tamquam
» ea tantum desit? Nihil, ne quod supplere-
» mus quidem, nobis reliquit fortuna. Legio-
» nes, equitatus, arma, signa, equi virique,
» pecunia, commeatus, aut in acie, aut binis
» postero die amissis castris perierunt. Itaque
» non juvetis nos in bello oportet, Campani,
» sed pene bellum pro nobis fuscipiat. Ve-
» niat in mentem, ut trepidos quondam ma-
» jores vestros intra moenia compulsos, nec
» Samnitem modo hostem, sed etiam Sidici-
» num paventes, receptos in fidem apud Sa-
» ticularum defenderimus, coeptumque propter
» vos cum Samnitibus bellum per centum
» prope annos, variante fortuna eventum,
» tulerimus. Adjicite ad hæc, quod foedus
» æquum deditis, quod leges vestras, quod
» ad extremum (id quod ante Cannensem
» certe cladem maximum fuit) civitatem
» nostram magnæ parti vestrum dedimus,
» communicavimusque vobiscum. Itaque coem-

*U. c. 536. " munem vos hanc cladem, quæ accepta est,
a. C. 216.* " credere, Campani, oportet, communem
" patriam tuendam arbitrari esse. Non cum
" Samnite aut Etrusco res est, ut, quod a
" nobis ablatum sit, in Italia tamen impe-
" rium maneat. Pœnus hostis, ne Africæ
" quidem indigenam, ab ultimis terrarum
" oris, freto Oceani Herculisque columnis,
" expertem omnis juris & conditionis &
" linguæ prope humanæ, militem trahit. Hunc,
" natura & moribus inmitem ferumque, in-
" super dux ipse efferavit, pontibus ac mo-
" libus ex humanorum corporum strue facien-
" dis, & (quod proloqui etiam piget) vesci
" humanis corporibus docendo. Hos, infan-
" dis pastos epulis, quos contingere etiam
" nefas sit, videre atque habere dominos,
" & ex Africa & a Carthagine jura petere,
" & Italiam Numidarum ac Maurorum pati
" provinciam esse, cui non, genito modo in
" Italia, detestabile sit? Pulchrum erit,
" Campani, prolapsum clade Romanum im-
" perium vestra fide, vestris viribus reten-
" tum ac recuperatum esse. Triginta millia
" peditum, quatuor equitum arbitror ex Cam-
" pania scribi posse. Jam pecuniæ adfatum est

LIBER XXIII CAP. VI 15

» frumentique. Si parem fortunæ vestræ fidem *U. c. 536.*
» habetis, nec Hannibal se vicisse, sentiet, *a. C. 216.*
» nec Romani viatos esse. »

VI. HAC oratione consulis dimissis redeuntibus domum legatis, unus ex iis, Vibius Virrius, (e) « Tempus venisse, [ait] quo Campani non agrum solum, ab Romanis quondam per injuriam ademtum, recuperare, sed imperio etiam Italæ potiri possint. Fœdus enim cum Hannibale, quibus velint legibus, facturos. Neque controversiam fore, quin, quum ipse consecro bello Hannibal viator in Africam decedat, exercitumque deportet, Italæ imperium Campanis relinquatur. » Hæc Virrio loquenti ad sensi omnes, ita renunciant legationem, uti deletum omnibus videretur nomen Romanum.

Exemplo plebes ad defectionem ac pars major senatus spectare. Extracta tamen, auctoritatibus seniorum, per paucos dies est res: postremo vicit sententia plurium, ut iidem legati, qui ad consulem Romanum ierant, ad Hannibalem mitterentur. Quo priusquam iretur, certumque defectionis consilium esset, Romam legatos missos a Campanis, in qui-

*Campani
ad defec-
tionem
spectant.*

(e) *Virius Gron. Crev.*

U. c. 536. busdam annalibus invenio, postulantes, ut
a. C. 216. alter consul Campanus fieret, si rem Romana
 adjuvari vellent. Indignatione orta, sub-
 moveri a curia jussos esse: missumque lietor-
 rem, qui ex urbe educeret eos, atque eo
 die manere extra fines Romanos juberet.
 Quia nimis compar Latinorum quondam po-
 stulatio erat, Coeliusque & alii id haud sine
 causa prætermiserant scriptores, ponere pro
 certo sum veritus.

*Deficiunt
ad Hanni-
balem.*

VII. LEGATI ad Hannibalem venerunt,
 pacemque cum eo conditionibus fecerunt:
 « Ne quis imperator magistratusve Pœnorum
 » jus ullum in civem Campanum haberet, neve
 » civis Campanus invitus militaret, munusve
 » ficeret. Ut suæ leges, sui magistratus Capuæ
 » essent. Ut trecentos ex Romanis captivis Pœ-
 » nus daret Campanis, quos ipsi elegissent; cum
 » quibus equitum Campanorum, qui in Sici-
 » lia stipendia facerent, permutatio fieret. »
 Hæc pacta: illa insuper, quam quæ pacta
 erant, facinora Campani ediderunt. Nam
 præfectos socium civesque Romanos alios,
 partim aliquo militiæ munere occupatos,
 partim privatis negotiis implicitos, plebs re-
 pente omnes comprehensos, velut custodiæ
 causa,

LIBER XXIII CAP. VII 17

caufa, balneis includi jussit : ubi, fervore *U. c. 536^a*
atque æstu anima interclusa, foedum in mo- *a. C. 216^a*
dum exspirarent. Ea ne fierent, neu legatio *Decius*
mitteretur ad Poenum, summa ope Decius
Magius, vir cui ad summam auctoritatem *Magius*
nihil, præter sanam civium mentem, defuit,
restiterat. Ut vero præsidium mitti ab Han- *adversatur*
nibale audivit, Pyrrhi superbam dominatio-
nem, miserabilemque Tarentinorum servitu-
tem, exempla referens, primo, ne recipere-
tur præsidium, palam vociferatus est : deinde,
ut receptum aut ejiceretur, aut, si malum
facinus, quod a vetustissimis sociis consan-
guineisque defecissent, forti ac memorabili
facinore purgare vellent, ut, imperfecto Pu-
nico præsidio, restituerent se Romanis. Hæc
(neque enim occulte agebantur) quum re-
lata Hannibali essent, primo misit, qui vo-
carent Magium ad se in castra : deinde, *Vocatus*
quum is ferociter negasset se iturum (nec *ab Hannibale negauit*
enim Hannibali jus esse in civem Campanum) *se iturum,*
concitatus ira Poenus, comprehendi hominem,
vinclatumque ad trahi ad se jussit. Veritus de-
inde, ne quid inter vim tumultus, atque ex-
concitatione animorum inconsulti certaminis
oriretur, ipse, præmisso nuncio ad Marium,

Tom. V.

B

U. c. 536. Bloſſum prætorem Campanum , poſtero diſ
a. C. 216

fe Capuæ futurum , proficisciſtur e caſtris
 cum modico præſidio. Marius concione ad-
 vocata edicit , ut frequenteſ cum conjugiſ
 ac liberis obviā irent Hannibali. Ab uni-
 versiſ id non obedienter modo , ſed eniſe
 favore etiam vulgi , & studio viſendi tot jam
 victoriis clarum imperatorem factum eſt. De-
 ciuſ Magiſ nec obviā egressuſ eſt , nec ,
 quo timorem aliquem ex conſcientia signifi-
 care poſſet , privatim fe tenuit : in foro cum
 filio clientibusque paucis otioſe inambulavit ,
 trepidante tota civitate ad excipiendo Poem-
 num viſendumque. Hannibal , ingressuſ ur-
 bem , ſenatum extemplo poſtulat , precanti-
 busque inde primoribus Campanorum , ne
 quid eo die ſeriæ rei gereret , diemque ut
 ipſe adventu ſuo festum lăetus ac libens cele-
 braret ; quamquam præceps ingenio in iram
 erat , tamen , ne quid in principio negaret ,
 viſenda urbe magnam diei partem conſumſit.

VIII. DEVERSATUS (*f*) eſt apud Ninnios
 (*g*) Celeres , Stenium Pacuviumque , incli-
 toſ nobilitate ac divitiis. Eo Pacuvius Cala-

(*f*) *Diversatus* Gron. Crev.

(*g*) *Minios* Gron. Crev.

LIBER XXIII CAP. VIII 19

Vius, de quo ante dictum est, princeps fac- *U. c. 5364*
tionis ejus, quae traxerat rem ad Poenos, *a. C. 216.*
filium juvenem adduxit, abstractum abs De-
cii Magii latere, cum quo ferocissime pro
Romana societate adversus Punicum foedus
steterat; nec eum aut inclinata in partem
alteram civitas, aut patria majestas fententia
depulerat. Huic tum pater juveni Hanniba-
lem deprecando magis, quam purgando,
placavit, vietusque patris precibus lacri-
misque etiam ad coenam eum cum patre
vocari jussit: cui convivio neminem Cam-
panum, praeterquam hospites, Jubellium
que Tauream, insignem bello virum, adhibi-
turus erat. Coeperunt epulari de die, & con-
vivium non ex more Punico, aut militari disci-
plina esse: sed, ut in civitate atque etiam
domo luxuriosa, omnibus voluptatum inle-
cebris instructum. Unus nec dominorum in-
vitatione, nec ipsius interdum Hannibal
Calavii filius Perolla vinci potuit; ipse vale-
tudinem excusans, patre animi quoque ejus
haud mirabilem interturbationem caussante.
Solis ferme occasu patrem Calavium, ex
convivio egressum, secutus filius, ubi in
secretum (hortus erat posticis aedium partibus)

B 2

*V. c. 536.
s. C. 216.*

*Perolla
occisorus
Hanniba-
lem rem
significat
Patri.*

pervenerunt, « Confilium, [inquit] adfero;
» pater, quo non veniam solum peccati, quod
» (h) defecimus ad Hannibalem, inpetraturi
» ab Romanis, sed in multo majore dignitate
» & gratia simus Campani, quam umquam
» fuimus. » Quum mirabundus pater, « quid
» nam id esset consilii, » quereret; roga
rejecta ab humero, latus subcinctum gladio
nudat: « Jam ego, [inquit] fanguine Han-
» nibalis sanctiam Romanum fœdus. Te id
» prius scire volui, si forte abesse, dum fa-
» cinus patratur, malles. »

*Dehorta-
tur eum
pater.*

IX. QUÆ ubi vidit audivitque senex,
velut si jam agendis, quæ audiebat, interes-
set, amens, metu, « Per ego te, [inquit]
» fili, quæcumque jura liberos jungunt pa-
» rentibus, precor quæsoque, ne ante oculos
» patris facere & pati omnia infanda velis.
» Paucæ horæ sunt, intra quas jurantes per
» quidquid Deorum est, dextræ dextræ jun-
» gentes, fidem obstrinximus, ut sacratas
» fide manus, (i) digressi ab conloquio, ex-
» templo in eum armaremus? Ab hospitali

(h) quo Gron. Crev.

(i) ut sacratis de mensis effemus: - - - armare-
mur? Gron.

LIBER XXIII CAP. IX 27

» mensa furgis, (k) ad quam tertius Cam- *U. c. 536.*
» panorum adhibitus es ab Hannibale, ut eam *a. C. 216.*
» ipsam mensam cruentares hospitis sanguine?
» Hannibalem pater filio meo potui placare,
» filium Hannibali non possum? Sed sit nihil
» sancti, non fides, non religio, non pietas:
» audeantur infanda, si non perniciem nobis
» cum scelere adserunt. Unus adgressurus es
» Hannibalem? quid illa turba tot liberorum
» servorumque? quid in unum intenti omnium
» oculi? quid tot dextræ? torpescenre in
» amentia illa? Vultum ipsius Hannibalis,
» quem armati exercitus sustinere nequeunt,
» quem horret populus Romanus, tu sustine-
» bis? Et, alia auxilia desint, me ipsum ferire,
» corpus meum obponentem pro corpore Han-
» nibalis, sustinebis? Atqui per meum pectus
» petendus ille tibi transfigendusque est. De-
» terreri hic sine te potius, quam illic vinci,
» Valeant preces apud te meæ, sicut pro te
» hodie valuerunt, » Lacrimantem inde juve-
» nem cernens, medium complectitur, atque,
» osculo hærens, non ante precibus abstitit,
» quam pervicit, ut gladium poneret, fidemque

(k) *Surgis ab h. m. Gron, Crev. paullo post;
adhibitus ab Annibale es.*

*Patri cedit
Petrola.*

U. c. 536. daret , nihil facturum tale. Tum juvenis ,
a. C. 216. „Ego quidem , [inquit] quam patriæ debeo ,
 „pietatem exsolvam patri. Tuam doleo vi-
 „cem , cui ter proditæ patriæ sustinendum
 „est crimen ; semel , quum defectionis ab
 „Romanis ; iterum , quum pacis cum Hanni-
 „bale fuisti auctor ; tertio hodie , quum resili-
 „tuendæ Romanis Capuæ mora atque impe-
 „dimentum es. Tu , patria , ferrum , quo
 „pro te armatus hanc arcem defendere vole-
 „bam , hosti minime parcens , quando parens
 „extorquet , recipe . ” Hæc quum dixisset ,
 gladium in publicum trans maceriam horri
 abjecit : & , quo minus res suspecta esset ,
 se ipse convivio reddidit.

Hannibal X. POSTERO die senatus frequens datus
Dec. Ma- Hannibali. Ubi prima ejus oratio perblanda
gium sibi ac benigna fuit , qua gratias egit Campanis ,
dedi postu- quod amicitiam suam Romanæ societati præ-
lat. posuissent : & inter cetera magnifica promissa
 pollicitus , brevi caput Italiam omni Capuam
 fore , juraque inde cum ceteris populis Ro-
 manum etiam petiturum. Unum esse exfor-
 tem Punicæ amicitiaæ fœderisque secum facti ,
 quem neque esse Campanum , neque dici de-
 bere , Magium Decium. Eum postulare , ut

LIBER XXIII CAP. X 23

ibi dedatur, ac se præsente de eo referatur, *U. e. 536.*
senatusque consilium fiat. Omnes in eam *a. C. 216.*
sententiam ierunt: quamquam magnæ parti
& vir indignus ea calamitate, & haud parvo
initio minui videbatur jus libertatis. Egressus
curia, in templo magistratus consedit; com-
prehendique Decium Magium, atque ante
pedes destitutum cauillam dicere jussit. Qui
quum, manente ferocia animi, negaret lege
soederis id cogi posse, tum injectæ catenæ,
ducique ante lictorem in castra est jussus. *Magius abducitur in castra Hannib.*
Quoad capite aperto est ductus, conciona-
bundus incessit, ad circumfusam undique
multitudinem vociferans: « Habetis liberta-
tem, Campani, quam petistis. Foro medio,
» luce clara, videntibus vobis, nulli Cam-
» panorum secundus, vincitus ad mortem ra-
» pior. Quid violentius Capua capta fieret?
» Ite obviam Hannibali, exornate urbem,
» diemque adventus ejus consecrate, ut hunc
» triumphum de civi vestro spectetis. »
Hæc vociferanti, quum moveri vulgus vide-
retur, obvolutum caput est, ociusque rapi
extra portam jussus. Ita in castra perducitur:
extemploque inpositus in navim, & Cartha-
ginem missus; ne, motu aliquo Capuae ex

U. c. 536. indignitate rei orto , senatum quoque peccati
a. C. 216.

teret dediti principis : & , legatione missa ad repetendum eum , ne aut negando rem , quam primum peterent , offendendi sibi novi socii ; aut tribuendo , habendus Capuae esset seditionis ac turbarum auctor. Navem Cyrenas detulit tempesta , quae tum in ditione regum erant. Ibi quum Magius ad statuam Ptolomaei regis confugisset , deportatus a custodibus Alexandriam ad Ptolomaeum , quum eum docuissest , contra ius foederis vinculum se ab Hannibale esse , vinculis liberatur ; permisumque , ut rediret , seu Romanam , seu Capuam mallet. « Nec Magius Capuam sibi tutam » dicere ; & Romanam eo tempore , quo inter » Romanos Campanosque bellum fit , trans- » fugae magis , quam hospitis , fore domicili- » lium. Nusquam malle , quam in regno ejus , » vivere , quem vindicem atque auctorem » habeat libertatis. »

*Redit a
Delphis
legatus
Romanus.*

XI. Dum haec geruntur , Q. Fabius Pictor legatus a Delphis Romanam rediit , responsumque ex scripto recitavit : Divi quoque in eo erant , quibus quoque modo supplicaretur. Tum , « Si ita faxitis , Romani , vestrae res » meliores facilioresque erunt : magisque ex

LIBER XXIII CAP. XI 25

» sententia respublica vestra vobis procedet, *U. c. 536.*
» victoriaque duelli populi Romani erit. Py- *a. C. 216.*
» thio Apollini, respublica vestra bene gesta
» servataque, lucris meritis donum mittitote,
» deque preda, manubiis, spoliisque hono-
» rem habetote : lasciviam a vobis prohibe-
» tote. » Hæc ubi ex Græco carmine inter-
pretata recitavit, tum dixit, » se oraculo
» egressum extempro his omnibus Divis rem
» divinam ture ac vino fecisse : jussumque ab
» templi antistite, sicut coronatus laurea co-
» rona & oraculum adisset, & rem divinam
» fecisset ; ita coronatum navim adscendere,
» nec ante deponere eam, quam Romanum per-
» venisset. Se, quæcumque imperata sint, cum
» summa religione ac diligentia exsecutum:
» coronam Romæ in aram (¹) Apollinis de-
» posuisse. » Senatus decrevit, ut eæ res di-
vinæ supplicationesque primo quoque tem-
pore cum cura fierent. Dum hæc Romæ
atque in Italia geruntur, nuncius victo-
riæ ad Cannas Carthaginem venerat Mago *Mago Car-*
Hamilcaris filius : non ex ipsa acie a fratre *thaginem*
missus, sed retentus aliquot dies in recipien- *a fratre*
missus

(1) *ara* Gron. Crew.

U. c. 536. dis civitatibus Bruttiorum, quæque (m) de-
 a. C. 216.
 Exponit
 res gestas
 ab Hanni-
 bale.

ficiebant. Is, quum ei senatus datus esset,
 res gestas in Italia a fratre exponit : « Cum
 » sex imperatoribus eum, quorum quatuor
 » consules, duo dictator ac magister equitum
 » fuerint, cum sex consularibus exercitibus
 » acie conflixisse : occidisse supra ducenta
 » millia hostium : supra quinquaginta millia
 » cepisse. Ex quatuor consulibus duos occis-
 » disse ; ex duobus faucium alterum, alterum,
 » toto exercitu amissio, vix cum quinquaginta
 » hominibus effugisse. Magistrum equitum,
 » quæ consularis potestas sit, fusum fugatum-
 » que : dictatorem, quia se in aciem numquam
 » commiserit, unicum haberi imperatorem.
 » Bruttios Apulosque, partim Samnitium ac
 » Lucanorum defecisse ad Poenos. Capuam,
 » quod caput, non Campaniæ modo, sed,
 » post afflictam rem Romanam Cannensi-
 » pugna, Italiam sit, Hannibali se tradidisse.
 » Pro his tantis totque viatoriis, verum esse,
 » grates Deis immortalibus agi haberique. »

Annuli
 aurei
 ad modii
 mensuram.

XII. Ad fidem deinde tam lætarum rerum,
 effundi in vestibulo curiae jussit annulos au-
 reos, qui tantus acervus fuit, ut, metienti-

(m) quæ deficiebant Crev.

LIBER XXIII CAP. XII 27

bus dimidium super tres modios explesse, *U. c. 536.*
sint quidam auctores. Fama tenuit, quæ pro- *a. C. 216.*
pior vero est, haud plus fuisse modio. Ad-
jecit deinde verbis, quo majoris cladis indi-
cium esset, neminem, nisi equitem, atque
eorum ipsorum primores, id gerere insigne.
Summa fuit orationis, « Quo propius spem
» belli perficiendi sit, eo magis omni ope
» juvandum Hannibalem esse. Procul enim
» ab domo militiam esse, in media hostium
» terra. Magnam vim frumenti, pecuniae,
» absumi : & tot acies, ut hostium exercitus
» delesse; ita victoris etiam copias parte ali-
» qua minuisse. Mittendum igitur supplemen-
» tum esse, mittendam in stipendium pecu-
» niam frumentumque tam bene meritis de
» nomine Punico militibus. » Secundum haec
dicta Magonis laetis omnibus, Himilco, vir
factionis Barcinæ, locum Hannonis incre-
pandi esse ratus, « Quid est, Hanno ? [in-
quit.] Eriam nunc penitent bellum suscep-
adversus Romanos ? Jube dedi Hannibalem:
veta in tam prosperis rebus grates Diis in-
mortalibus agi. Audiamus Romanum sena-
torem in Carthaginensium curia. » Tum
Hanno : « Tacuissim hodie, Patres conscripti,

Hanno-
nem incre-
pat Himil-
co.

Oratio
Hannonis
de Hannib-
ale.

U. c. 536. " ne quid in communi omnium gaudio , mi-
a. C. 216. " nus lætum quod esset vobis , loquerer.
 " Nunc interroganti senatori , pœnitentie me
 " adhuc suscepit adversus Romanos belli , si
 " reticeam , aut superbus , aut obnoxius vi-
 " dear : quorum alterum est hominis alienæ
 " libertatis oblii ; alterum suæ . Respondeam
 " igitur Himilconi , non desisse pœnitere me
 " belli , neque desitulum ante invictum vestrum
 (n) imperatorem incusare , quam finitum ali-
 " qua tolerabili conditione bellum video :
 " nec mihi pacis antiquæ desiderium ulla alia
 " r̄es , quam pax nova finiet . Itaque ista ,
 " quæ modo Mago jactavit , Himilconi cete-
 " risque Hannibal's satellitibus jam læta sunt.
 " Mihi possunt læta esse , quia res bello bene
 " gestæ , si volumus fortuna uti , pacem no-
 " bis æquiorem dabunt . Nam si prætermitti-
 " mus hoc tempus , quo magis dare , quam
 " accipere , possimus videri pacem , vereor ,
 " ne hæc quoque lætitia luxuriet nobis , ac
 " vana evadat . Quæ tamen nunc quoque qua-
 " lis est ? Occidi exercitus hostium : mittite
 " milites mihi . Quid aliud rogares , si essem
 " vicitus ? Hostium cepi bina castra , prædae

(n) nostrum Gron.

LIBER XXIII CAP. XIII 19

» videlicet plena & commeatuum : frumento. *U. c. 536.*
» tum & pecuniam date. Quid aliud , si spo- *a. C. 216.*
» liatus , si exutus castris essem , peteres ? Et,
» ne omnia ipse mirer , (mihi quoque enim ,
» quoniam respondi Himilconi , interrogare
» jus fasque est) velim seu Himilco , seu
» Mago respondeat ; quum ad internectionem
» Romani imperii pugnatum ad Cannas sit ,
» constetque in defectione totam Italiam esse ;
» primum ecquis Latini nominis populus de-
» fecerit ad nos ? deinde ecquis homo , ex
» quinque & triginta tribibus , ad Hanniba-
» lem transfugerit ? » Quum utrumque Mago *Disceptatio*
negasset : « Hostium quidem ergo , [inquit] *tio cum*
» adhuc nimis multum supereft. Sed , multi-
» tudo ea quid animorum , quidve spei habeat ,
» scire velim . »

XIII. QUUM , id nescire , Mago diceret ;
« Nihil facilius scitu est , [inquit .] Ecquos
» legatos ad Hannibalem Romani miserunt de
» pace ? Ecquam denique mentionem pacis
» Romae factam esse , adlatum ad vos est ? »
Quum id quoque negasset , « Bellum igitur ,
» [inquit] tam integrum habemus , quam ha-
» buimus , qua die Hannibal in Italiam est
» transgressus . Quam varia victoria priore

U. c. 536. "Punico bello fuerit, plerique, qui memi-
a. C. 216.
 "nerimus, supersumus. Numquam terra ma-
 "riue magis prosperæ res nostræ visæ sunt,
 "quam ante consules C. Lutatium & A. Po-
 "stumium fuerunt. Lutatio & Postumio con-
 "filibus, devicti ad Ægates insulas sumus.
 "Quod si (id quod Dii omen avertant) nunc
 "quœque fortuna aliquid variaverit; tum
 "pacem speratis, quum vincemur, quam nunc,
 "quum vincimus, dat nemo? Ergo, si quis
 "de pace consulet, seu deferenda hostibus,
 "seu accipienda, habeo, quid sententiae di-
 "cam: si de iis, quæ Mago postulat, refer-
 "tis, nec victoribus mitti adtinere puto, &
 "frustrantibus nos falsa atque inani spe multo
 "minus censeo mittenda esse. " Haud multos
 movit Hannonis oratio. Nam & simutas cum
 familia Barcina leviorem auctorem faciebat,
 & occupati animi præsenti lætitia, nihil,
 quo vanius fieret gaudium suum, auribus
 admittebant: debellatumque mox fore, si
 adniti paullulum voluissent, rebantur. Itaque
 ingenti consensu fit senatusconsultum, ut
 Hannibali quatuor Numidarum millia in sup-
 plementum mitterentur, & quadraginta ele-
 phanti, & argenti multa talenta, Dictatorque

LIBER XXIII CAP. XIV 9°

cum Magone in Hispaniam præmissus est, ad *U. c. 530.*
conducenda viginti millia peditum, quatuor *a. C. 216.*
equitum, quibus exercitus, qui in Italia,
quique in Hispania erant, supplerentur.

XIV. CETERUM hæc, ut in secundis rebus, *Romanis*
segniter otioseque gesta. Romanos, præter *in pigre*
insitam industriam animis, fortuna etiam *bellum ad-*
cunctari prohibebat. Nam nec consul ulli rei, *parans.*
quæ per eum agenda esset, deerat: & dicta-
tor M. Junius Pera, rebus divinis perfectis,
latoque, ut solet, ad populum, ut equum
escendere liceret, præter duas urbanas legio-
nes, quæ principio anni a consulibus con-
scriptæ fuerant, & servorum delectum, co-
hortesque ex agro Piceno & Gallico conlec-
tas, ad ultimum prope desperatae reipublicæ
auxilium, quum honesta utilibus cedunt,
descendit, edixitque: « Qui capitalem frau-
» dem ausi, quique pecuniae judicati in vin-
» culis essent, qui eorum apud se milites
» fierent, eos noxa pecuniaque fese exfolvi
» jussurum. » Ea sex millia hominum Gallicis
spoliis, quæ triumpho C. Flaminii translatæ
erant, armavit. Itaque cum viginti quinque
millibus armatorum ab urbe proficiuntur.
Hannibal, Capua recepta, quum iterum Ne-

*U. c. 536. politanorum animos, partim spe, partim
a. C. 216. metu, nequidquam tentasset, in agrum No-
Hannibal lanum exercitum traducit: & ut non hostili-
Neapolim frustra tentat.
tentat.*

ter statim, quia non desperabat voluntariam ditionem; ita, si morarentur spem, nihil eorum, quæ pati aut timere possent, prætermis- sūrus. Senatus, ac maxime primores ejus, in societate Romana cū fide p̄stare; plebs novarum, ut solet, rerum atque Hannibalis tota esse; metumque agrorum populationis, & patienda in obsidione multa gravia indigna- que proponere animo. Neque auctores defec- tionis deerant. Itaque ubi senatum metus cepit, si propalam tenderent, resisti multi- tudini concitatæ non posse; clam simulando dilationem mali inveniunt: placere enim sibi defectionem ad Hannibalem simulant: quibus autem conditionibus in foedus amicitiamque novam transeant, parum constare. Ita spatio sumto, legatos propere ad prætorem Roma- num Marcellum Claudium, qui Casilini cum exercitu erat, mittunt, docentque, quanto in discrimine sit Nolana res: agrum Hanniba- lis esse & Pœnorum, urbem extemplo futu- ram, ni subveniatur. Concedendo plebei sena- tum, ubi velint, defecturos se, ne deficere

præ-

LIBER XXIII CAP. XV 33

præfestinarent, effecisse. Marcellus, conlau
datis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem
in suum adventum jussit: interim celari, quæ
secum aëta essent, spemque omnem auxiliū
Romani. Ipse a Casilino Calatiam petit: at
que inde, Vulturno amni (o) trajecto, per
que agrum Saticulanum Trebulanumque (p)
super Sueffulam per montes Nolam pervenit.

U. c. 538.

a. C. 2164

XV. SUB adventum prætoris Romani Po-
nus agro Nolano excessit, & ad mare pro-
xime Neapolim descendit, cupidus maritimí
oppidi potiundi, quo cursus navibus tutus ex
Africa esset. Ceterum, postquam Neapolim
a præfecto Romano teneri accepit, (M. Ju-
nius Silanus erat, ab ipsis Neapolitanis ad-
citus) Neapoli quoque, sicut Nola, omissa,
(q) petit Nuceriam. Eam quum aliquamdiu *Hannibal
Nuceriam
capit,*
circumsedisset, saepè vi, saepè sollicitandis
nequidquam nunc plebe nunc principibus,
fame deum in deditioñem accepit, paetus,
ut inermes cum singulis abirent vestimentis.
Deinde, ut qui a principio mitis omnibus

(o) amne Gron. Crev.

(p) Trebianumque Crev.

(q) Neapolim quoque, sicut Nolam, non aëta
mijus Gron.

Tom. V.

V. c. 536. Italicis , præter Romanos , videri vellet ;
a. C. 216.

præmia atque honores , qui remanerent , ac militare secum voluissent proposuit . Nec ea spe quemquam tenuit . Dilapsi omnes , quocumque hospitia aut fortuitus animi inpetus tulit , per Campanæ urbes , maxime Nolam Neapolimque . Quum ferme triginta senatores , ac forte primus quisque , Capuam petissent ; exclusi inde , quod portas Hannibali clausissent , Cumas se contulerunt . Nuceriae præda militi data est , urbs direpta atque incensa . Nolam Marcellus non sui magis fiducia præsidii , quam voluntate principum , habebat . Plebes timebatur , & ante omnes L. Bantius , quem consensu attentatæ defectionis , ac metus a prætore Romano , nunc ad proditionem patriæ , nunc , si ad id fortuna defuisset , ad transfugiendum stimulabat . Erat juvenis acer , & socrorum ea tempestate prope nobilissimus eques . Seminecem eum ad Cannas in acervo cæforum corporum inventum , curatimque benigne , etiam cum donis Hannibal domum remiserat . Ob ejus gratiam meriti rem Nolanam in jus ditionemque dare voluerat Poeno : anxiumque eum & sollicitum cura novandi res prætor cernebat . Ceterum ,

*Bantius
Nolanus
propensus
in Hannibalem.*

LIBER XXIII CAP. XV 35

quum aut poena cohibendus esset, aut bene- *U. c. 536.*
ficio conciliandus, sibi adsumisse, quam *a. C. 216.*
hosti ademisse, fortem ac strenuum maluit
socium, adcitumque ad se benigne adpellat:
« Multos eum invidos inter populares habere;
» inde existimatu facile esse, quod nemo
» civis Nolanus sibi indicaverit, quam multa
» ejus egregia facinora militaria essent. Sed,
» qui in Romanis militaverit castris, non
» posse obscuram ejus virtutem esse. Multos
» sibi, qui cum eo stipendia fecerint, referre,
» qui vir esset ille, quæque & quoties peri-
» cula pro salute ac dignitate populi Romani
» adisset: utique Cannensi proelio non prius
» pugna abstiterit, quam prope exsanguis
» ruina superincidentium virorum, equorum,
» armorumque sit obpresso. Itaque maestæ
» virtute esto, [inquit]. Apud me tibi om-
» nis honos atque omne præmium erit: &
» quo frequentior tecum fueris, senties eam
» rem tibi dignitati atque emolumento esse. »
Lætoque juveni promissis equum eximum
dono dat, bigatosque quingentos quæstorem
numerare jubet: iectoribus imperat, ut eum
se adire, quoties velit, patiantur.

C. 2

U. c. 536. XVI. HAC comitate Marcelli ferocis ju-
a. C. 216. venis animus adeo est mollitus, ut nemo inde
Hannibal fociorum rem Romanam fortius ac fidelius
ad Nolam. juverit. Quum Hannibal ad portas esset,
 (Nolam enim rursus a Nuceria moverat castra)
 plebesque Nolana de integro ad defectionem
 spectaret, Marcellus sub adventum hostium
 intra muros se recepit; non castris metuens,
 sed ne prodendae urbis occasionem nimis mul-
 tis in eam imminentibus daret. Instrui deinde
 utriusque acies cœptæ, Romanorum pro-
 mœnibus Nolæ, Pœnorum ante castra sua.
 Prœlia hinc parva inter urbem castraque, &
 vario eventu fiebant: quia duces nec prohibe-
 rebere paucos temere provocantes (*r*), nec
 dare signum universæ pugnæ volebant. In
 hac cotidiana duorum exercituum statione
 principes Nolanorum nunciant Marcello,
 « Nocturna conloquia inter plebem ac Pœ-
 » nos fieri; statutumque esse, ut, quum Ro-
 » mana acies egressa portis iret (*s*), impe-
 » dimenta eorum ac sarcinas diriperent, clau-
 » derent deinde portas, murosque occupa-
 » rent, ut, potentes rerum suarum atque ur-

(*r*) rogantes Gron, Crev.(*s*) foret Gron.

LIBER XXIII CAP. XVI 87

» bis, Pœnum inde pro Romano acciperent. » *U. e. 536.*
Haec ubi nunciata sunt Marcello, conlaudatis *a. C. 216.*
senatoribus Nolanis, priusquam aliquis mo-
tus intus oriretur, fortunam pugnæ experiri
statuit. Ad tres portas in hostes versas tri-
partito exercitum instruxit : impedimenta sub-
sequi jussit : calones lixasque & invalidos
milites vallum ferre. Media porta robora le-
gionum & Romanos equites, duabus circa
portis novos milites levemque armaturam ac-
sociorum equites statuit. Nolani muros por-
tasque adire vetiti ; subsidiaque destinata in-
pedimentis data, ne , occupatis prœlio legio-
nibus, in ea impetus fieret. Ita instructi intra
portas stabant. Hannibali , sub signis (id quod
per aliquot dies fecerat) ad multum diei in
acie stanti , primo miraculo esse , quod nec
exercitus Romanus porta egredetur , nec
armatus quisquam in muris esset. Ratus de-
inde prodita conloquia esse , metuque resiles
factos , partem militum in castra remittit ,
jussos propere adparatum omnem obpugnandæ
urbis in primam aciem adferre ; satis fidens ,
si cunctantibus instaret , tumultum aliquem
in urbe plebem moturam. Dum in sua quis-
que ministeria discursu trepidat ad prima *Hanniba-*
lem adgre-
ditur.

C 3

U. c. 536. signa, succeditque ad muros acies, patefacta
a. C. 216. repente porta, Marcellus signa canere, claque
moremque tolli, ac pedites primum, deinde
equites, quanto maximo possent inpetu, in
hostem erumpere jubet. Satis terroris tumultusque in aciem medium intulerant, quum
duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C.
Aurelius legati in cornua hostium erupere.
Addidere clamorem lixae calonesque, & alia
turba custodiae impedimentorum adposita, ut,
paucitatem maxime spernentibus Poenis, ingen-
tis repente exercitus speciem fecerint. Vix
equidem ausim adfirmare, quod quidam auto-
res funt, duo millia & octingentos (*t*) ho-
stium cæsos; non plus quingentos Romanum
(*u*) amisisse. Sive tanta, five minor victo-
ria fuit, ingens eo die res, ac nescio, an
maxima illo bello gesta sit: non vinci enim
ab Hannibale vincentibus difficilior fuit, quam
postea vincere.

Bene rem
gerit.

XVII. HANNIBAL, spe potiundæ Nolæ
admetta, quum Acerras recessisset; Marcellus
exemplo, clausis portis custodibusque dispo-
sitris, ne quis egredieretur, quæstionem in

(*t*) trecentos. Gron. Crev.

(*u*) non plus uno Romanos amisisse Gron.

LIBER XXIII CAP. XVII 39

foro de iis , qui clam in conloquiis hostium
fuerant , habuit : supra septuaginta damnatos
prodigionis securi percussit , bonaque eorum
jussit publica populi Romani esse : & , sum-
ma rerum senatui tradita , cum exercitu omni
profectus , supra Sueffulam castris positis
confedit. Poenus , Acerras primum ad voluntar-
iam deditio[n]em conatus perlicere , post-
quam obstinatos vidit , obsidere inde atque
obpugnare parat. Ceterum Acerranis plus
animi , quam virium , erat. Itaque , desperata
tutela urb[is] , ut circumvallari mœnia vide-
runt , priusquam continuarentur hostium ope-
ra , per intermissa munimenta neglegasque
custodias silentio noctis dilapsi , per vias in-
viaque , qua quemque aut consilium aut error
(x) tulus , in urbes Campaniæ , quas satis
certum erat non mutasse fidem , perfugerunt.
Hannibal , Aceris direptis atque incensis ,
quum a Casilino dictatorem Romanum legio-
nesque novas adcirci (y) nunciassent , ne quis
tam propinquis hostium castris Capuam quo-
que recurrat , exercitum ad Casilinum ducit.
Casilinum eo tempore quingenti Prænestini

*Acerras
capit
Pœnus.*

(x) terror Gron.

(y) legionesque eminus adspici Crev.

V. c. 536. habebant , cum paucis Romanis Latinique
a. C. 216. nominis ; quos eodem auditu Cannensis clades contulerat . Hi , non confecto Prænestine ad diem delectu , ferius profecti domo , quem Casilinum ante adversæ pugnæ famam venissent , & aliis adgregarent se Romanis sociisque , profecti a Casilino cum satis magno agmine irent ; avertit eos retro Casilinum nuncius Cannensis pugnæ . Ibi quum dies aliquot , suspecti Campanis timentesque , cavendis ac struendis in vicem insidiis traduxissent , jamque de Capuæ defectione agi , accipique Hannibalem satis pro certo habuerent , imperfectis nocte oppidanis , partem urbis , quæ cis Vulturnum est , (eo enim dividitur amni) occupavere : idque præsidium (z) Casilini habebant Romani . Additur & Perusina cohors , homines quadringenti sexaginta , eodem nuncio , quo Prænestini paucos ante dies , Casilinum compulsi . Et satis ferme armatorum ad tam exigua mœnia , & flumine altera parte cincta , tuenda erat : penuria frumenti , nimium etiam ut videretur hominum , efficiebat .

(z) præsidii Gron. Crev.

LIBER XXIII CAP. XVIII 41

XVIII. HANNIBAL quum jam inde haud procul esset, Gætulos cum præfecto, nomine Ifalca, præmittit: ac primo, si fiat conloquii copia, verbis benignis ad portas apriendas præsidiumque accipiendum perlicere jubet: si in pertinacia persistent, rem gerere ac tentare, si qua parte invadere urbem possit. Ubi ad mœnia accessere, quia silentium erat, solitudo visa; metuque concessum barbarus ratus, moliri portas & claustra refringere parat: quum, patetatis repente portis, cohortes duæ, ad id (a) ipsum instruetæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragemque hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal, cum majore robore virorum missus, nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. Postremo Hannibal, castris ante ipsa mœnia obpositis, parvam urbem parvumque præsidium summa vi atque omnibus copiis obpugnare parat. Ac, dum instat lacerfitque, corona undique circumdati mœnibus, aliquot milites & promptissimum quemque, e muro turribusque iestos, amicis. Semel ultiro erumpentes agmine elephantorum obposito prope interclusit, trepidosque compulit in urbem,

(a) *id del. Gron.*

*U. c. 536.
a. C. 216.*

*Cæstlinum
Hannibal
obpugnat.*

U. c. 536. satis multis, ut ex tanta paucitate, interfectis.
a. C. 216.

Plures cecidissent, ni nox prælio intervenisset. Postero die omnium animi ad obpugnandum accenduntur; utique postquam corona aurea muralis proposita est, atque ipse dux, castelli, plano loco positi, segnem obpugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat, Cannarum Trasimenique & Trebiæ singulos admonens universosque. Inde vineæ quoque cœptæ agi cuniculique: nec ad varios conatus hostium aut vis ulla, aut ars deerat. Socii Romanorum propugnacula adversus vineas statuere, transversis cuniculis hostium cuniculos excipere; & palam & clam cœptis obviam ire; donec pudor etiam Hannibalem ab incepto avertit: castrisque communis, ac præsidio modico inposito, ne omissa res videretur, in hiberna Capuam concessit. Ibi partem majorem hiemis exercitum in tectis habuit, adversus omnia humana mala sœpe ac diu duratum (*b*), bonis inexpertum atque insuetum. Itaque, quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona ac voluptates inmodicæ; & eo inpenitus, quo avidius ex infidentia in eas se merserant. Somnus enim, &

*Hannibal
it Capuam
in hiber-
na.*

(*b*) *durantem Gron. Crev.*

LIBER XXIII CAP. XIX 43

vinum, & epulæ, & scorta, balineaque, &
otium, consuetudine in dies blandius, ita
enervaverunt corpora animosque, ut magis
deinde præteritæ victoriæ eos (c), quam
præsentes tutarentur vires; majusque id pec-
catum ducis apud peritos artium militarium
haberetur, quam quod non ex Cannensi acie
protinus ad urbem Romanam duxisset. Illa
enim cunctatio distulisse modo victoriam vi-
deri potuit; hic error vires ademissæ ad vin-
cendum. Itaque, Hercule, velut si cum alio
exercitu a Capua exiret, nihil usquam pristi-
næ disciplinæ tenuit. Nam & redierunt ple-
riique scortis impliciti: &, ubi primum sub
pellibus haberi coepit sunt, viaque & alias
militaris labor exceptip, tironum modo, cor-
poribus animisque deficiebant: & deinde per
omne æstivorum tempus magna pars sine
commeatibus ab signis dilabebantur: neque
aliæ latebræ, quam Capua, desertoribus erant.

XIX. CETERUM, mitescente jam hieme,
eduicto ex hibernis milite, Casilinum reddit.
Ubi, quamquam ab obpugnatione cessatum
erat, obsidio tamen continuata oppidanos
præsidiumque ad ultimum inopis adduxerat.

(c) eos victoriæ Gron. Crev.

*U. c. 536.
a. C. 216.*

*Conrumpi-
tur illic
ejus exer-
citus.*

U. c. 536. a. C. 216. Castris Romanis Ti. Sempronius praeerat, dictatore auspiciorum repetendorum caussa profecto Romam. Marcellum, & ipsum cipientem ferre auxilium obfessis, & Vulturinus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum atque Acerranorum, tenebant, Campanos timentium, si praesidium Romanum abscessisset. Gracchus, adsidens tantum Casilino, quia praedictum erat dictatoris, ne quid absente eo rei gereret, nihil movebat: quamquam, quae facile omnem patientiam vincerent, nunciabantur a Casilino. Nam &, precipitasse se quosdam non tolerantes famem, constabat; & stare inermes in muris, nuda corpora ad missum telorum iactus praebentes. Ea ægre patiens Gracchus, quum neque pugniam conserere dictatoris injussum auderet, (pugnandum autem esse, si palam frumentum importaret, videbat) neque clam importandi spes esset, farre, ex agris circa undique conveeto, quum complura dolia complessent, nuncium ad magistratum Casilinum misit, ut exciperent dolia, quæ amnis deferret. Insequenti nocte, intentis omnibus in flumen ac spem ab nuncio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt: æqua-

*Casilinum
in dolis
per amnum
frumentum
mittitur.*

LIBER XXIII CAP. XIX 45

liter inter omnes frumentum divisum. Id *U. c. 536.*
postero quoque die ac tertio factum est. Nocte *a. C. 216.*
& mittebantur & perveniebant : eo custodias
hostium fallebant. Imbris deinde continuis
citior solito amnis, transverso vortice do-
lia inpulit ad ripam, quam hostes servabant.
Ibi haerentia inter obnata ripis salita conspi-
ciuntur : nunciatumque Hannibali est, &
deinde intentiore (*d*) custodia cautum, ne
quid falleret Vulturno ad urbem missum.
Nuces tamen fusæ ab Romanis castris, quum
medio anni ad Casilinum defluenter, cratibus
excipiebantur. Postremo ad id ventum incipiæ
est, ut lora detractasque scutis pelles, ubi
servida mollissent aqua, mandere conarentur,
nec muribus aliove animali abstinerent, &
omne herbarum radicumque genus aggeribus
infimis muri eruerent; &, quum hostes ob-
raffsent, quidquid herbidi terreni extra murum
erat, raporum semen injecerunt, ut Hanni-
bal, « Eone usque, dum ea nascantur, ad
» Casilinum sessurus sum? » exclamaret: &,
qui nullam antea pactionem auribus admise-
rat, tum demum agi secum est passus de re-
demtione liberorum capitum. Septuages auri

*Nuces
mittuntur.*

*Horrenda
fames.*

(*d*) *interiore Gron.*

U. c. 536. in singulos pretium convenit. Fide accepta,
a. C. 216.

*Casilinum
deditur
Hanni-
bali.*

fese tradiderunt : donec omne aurum personatum est , in vinculis habiti : tum remissi Cumas cum fide. Id verius est , quam ab equite in abeentes immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere. Ex quingentis septuaginta , qui in præsidio fuerunt , minus dimidium ferrum famesque absumfit : ceteri incolumes Prænesti cum prætore suo Manicio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua ejus indicio fuit , Prænesti in foro statuta , loricata , amicta toga , velato capite ; & tria signa cum titulo lamnæ æneæ inscripto , « Manicum pro militibus , qui Casilini in » præsidio fuerint , votum vovisse. » Idem titulus tribus signis in æde Fortunæ positis fuit subjectus.

XX. CASILINUM oppidum redditum Campanis est , firmatum septingentorum militum de exercitu Hannibal's præsidio ; ne , ubi Poenus inde abscessisset , Romani obpugnarent. Prænestinis militibus senatus Romanus duplex stipendium & quinquennii militiae vacationem decrevit. Civitate quum donarentur ob virtutem , non mutaverunt. Perusinorum casus obscurior fama est ; quia nec

LIBER XXIII CAP. XX 47

ipsorum monumento ullo est inlustratus , nec *U. c. 536.*
decreto Romanorum. Eodem tempore Pete- *a. C. 216.*
Petelinis
Romdnis
fidi.
linos (e) , qui uni ex Bruttii manserant in amicitia Romana , non Carthaginenses mo-
do , qui regionem obtinebant , sed Brutii quoque ceteri , ob separata ab se consilia , obpugnabant. Quibus (f) quum obsistere malis nequirent Petelinis , legatos Romam ad præsidium petendum miserunt. Quorum pre-
ces lacrimæque (in questus enim flebiles , quum sibimet ipsi consulere jussi sunt , sese in vestibulo curiæ profuderunt) ingentem misericordiam Patribus ac populo moverunt.
Consultique iterum a Manio Pomponio præ-
tore Patres , circumspexit omnibus imperii viribus , fateri coacti , nihil jam longinquis sociis in se præsidii esse , redire domum , fideque ad ultimum expleta , consulere sibi-
met ipsos in reliquum (g) præsenti fortuna jusserunt. Hæc postquam renunciata legatio Petelinis est , tantus repente mœror pavore que senatum eorum cepit , ut pars profugien-
di , qua quisque possit , ac deferendæ urbis

(e) *Petellinos.* Sic semper *Gron.* *Crev.*

(f) *quibus del.* *Gron.*

(g) *reliquum del.* *Crev.*

U. c. 536. auctores essent ; pars , quando deserti a ve-
a. C. 216. teribus sociis essent , adjungendi se ceteris
 Bruttiis , ac per eos dedendi Hannibali. Vicit
 tamen ea pars , quæ nihil raptim nec temere
 agendum , consulendumque de integro cen-
 suit. Re laxata (*h*) postero die per minorem
 trepidationem tenuerunt (*i*) optimates , ut
 convectis omnibus ex agris , urbem ac mu-
 ros firmarent.

*Status
rerum in
Sicilia.*

XXI. PER idem fere tempus literæ ex Si-
 cilia Sardinique Romanam adlatæ. Priores ex
 Sicilia T. Otacilii proprætoris in senatu reci-
 tatæ sunt : « L. Furium prætorem cum classe
 » ex Africa Lilybæum venisse : ipsum gravi-
 » ter faucium in discrimine ultimo vitæ esse.
 » Mili & navalibus sociis neque stipendium,
 » neque frumentum ad diem dari ; neque,
 » unde detur , esse. Magnopere suadere , ut
 » quam primum ea mittantur ; sibique , si ita
 » videatur , ex novis prætoribus successorem
 » mittant. » Eademque ferme de stipendio
 frumentoque ab A. Cornelio Mammula pro-
 prætore ex Sardinia scripta. Responsum utri-
 que , non esse , unde mitteretur : iussique
 ipsi

(*h*) Relata p. d. p. m. et re , Crev.

(*i*) retinuerunt Gron.

LIBER XXIII CAP. XXII 49

ipſi claffibus atque exercitibus ſuis confulere. *U. e. 530.*
T. Otacilius, ad unicum ſubſidium populi *a. C. 216.*
Romani Hieronem legatos quum miſiflet, in *Hiero ad-juvat Ro-*
ſtipendium, quanti argenti opus fuit, & ſex *manos.*
menſium frumentum accepit. Cornelio in
Sardinia civitates ſociæ benigne contulerunt.
Et Romæ quoque propter penuriam argenti
triumviri menſarii, rogaſione M. Minucii
tribuni plebis, faſti, L. Æmilius Papus, qui
consul cenforque fuerat, & M. Atilius Re-
gulus, qui bis consul fuerat, & L. Scribo-
nius Libo, qui tum tribunus plebis erat. Et
duumviri creati, M. & C. Atilii, aedem Con-
cordiæ, quam L. Manlius praetor voverat,
dedicaverunt. Et tres pontifices creati, Q.
Cæcilius Metellus, & Q. Fabius Maximus,
& Q. Fulvius Flaccus, in locum P. Scantini
demortui, & L. Æmilii Paulli consulis, &
Q. Ælii Paeti, qui ceciderant pugna Cannensi.

XXII. QUUM cetera, quæ continuis cla-
dibus fortuna minuerat, quantum confiliis
humanis adſequi poterant, Patres expleſſent;
tandem ſe quoque & ſolitudinem curiæ,
paucitatemque convenientium ad publicum
confilium reſpexerunt. Neque enim poſt L.
Æmilium & C. Flaminium cefores ſenatus

Tom. V.

D

V. e. 536. lectus fuerat, quum tantum senatorum adver-

a. C. 216.

ſae pugnæ, ad hoc ſui quemque caſus per
quinquennium abſumſiſſent. Quum de ea re

*Delibera-
tur de ex-
plendo fe-
natuſ.*

Manius Pomponius prætor, dictatore poſt
Cafilinum amifſum profeſto jam ad exerci-
tum, expoſcentibus cunctis retulifſet; tum
Sp. Carvilius, quum longa oratione non fo-
lum inopiam, ſed paucitatem etiam civium,
e (k) quibus in Patres legerentur, conqueſtus
eſſet, explendi ſenatus cauſa, & jungendi
artius Latini nominis, pro magna re ſe (l)
ſuadere dixit, ut ex ſingulis populis Latino-
rum, binis ſenatoribus, ſi Patres Romani
censuſiſſent, civitas daretur, atque in demor-
tuorum locum in ſenatum legerentur. Eam
ſententiam haud æquioribus animis, quam
ipſorum quondam poſtulatum Latinorum, Pa-
très audierunt: &, quum fremitus indignan-
tiū tota curia eſſet, & præcipue Manlius,
(m) « eſſe etiam nunc ſtrips ejuſ virum,
» diceret, ex qua quondam in Capitolio
» conſul minatus eſſet, quem Latinum in cu-
ria vidiffet, eum ſua manu ſe interfeſte-

(k) ex Gron. Crev.

(l) ſe del. Gron. Crev.

(m) T. Manlius Crev.

LIBER XXIII CAP. XXIII §1

rum; » Q. Fabius Maximus, « Numquam *U. e. 536.*
» rei ullius alieniore tempore mentionem *a. C. 216.*
» factam in senatu, dixit, quam inter tam
» suspensos socrorum animos incertamque
» fidem id tactum, quod insuper sollicitaret
» eos. Eam unius hominis temerariam vocem
» silentio omnium extinguidam esse: &,
» si quid umquam arcani sancte ad silendum
» in curia fuerit, id omnium maxime tegen-
» dum, oculendum, obliviscendum, pro
» non dicto habendum esse. » Ita ejus rei ob-
pressa mentio est. Dictatorem, qui censor
ante fuisse, vetustissimusque ex eis, qui vi-
verent, censoris esset, creari placuit, qui *Fabius*
senatum legeret: adcirque C. Terentium con-*Buteo*
sulem ad dictatorem dicendum jusserunt. Qui, *dictator*
quum ex Apulia, reliquo ibi praesidio, magnis *legendi*
itineribus Romanam redisset, nocte proxima,
ut mos erat, M. Fabium Buteonem ex sena-*senatus*
tusconsulto sine magistro equitum dictato-*causa,*
rem in sex menses dixit.

XXIII. Is ubi cum licitoribus in Rostra *dictatoris*
descendit, « neque duos dictatores tempore *oratio.*
» uno, quod numquam antea factum esset,
» probare se, » dixit: « neque dictatorem se
» sine magistro equitum: nec censoriam vim

D 2

U. c. 536. "uni permisſam (n), & eidem iterum : nec
a. C. 216. "dictatori, niſi rei gerendæ cauſa creato,
 "in ſex menses datum imperium. Quæ
 "inmoderata fors, tempus ac neceſſitas fece-
 "rint, iis ſe modum inpoſitum. Nam ne-
 "que ſenatu quemquā moturum ex iis,
 "quos C. Flaminius, L. Æmilius censores in
 "ſenatum legiſſent : tranſcribi tantum recita-
 "rique eos jufſurum ; ne penes unum homi-
 "nem judicium arbitriumque de fama ac
 "moribus ſenatoris fuerit : ita in demor-
 "tuorum locum ſuble&turum, ut ordo ordi-
 "ni, non homo homini prælatus videretur."
 Recitato vetere ſenatu, inde primos in de-
 mortuorum locum legit, qui poſt L. Æmi-
 lium & C. Flaminium censores curulem ma-
 gistratum cepiſſent, neclum in ſenatum lec-
 effent, ut quisko eorum primus creatus erat :
 tum legit, qui aediles, tribuni plebei, quæ-
 ſtoresve fuerant : tum ex iis, qui magiſtra-
 tus non cepiſſent, qui ſpolia ex hoſte fixa
 domi haberent, aut civicam coronam acce-
 piſſent. Ita, centum ſeptuaginta ſeptem cum
 ingenti adprobatione hominum in ſenatum
 lec̄tis, extemulo ſe magiſtratu abdicavit ;

(n) permisſam uni Gron.

LIBER XXIII CAP. XXIV §3

privatusque de Rostris descendit, lictoribus *U. c. 536.*
abire jussis : turbæque se inmiscuit privatas *a. C. 216.*
agentium res , tempus hoc sedulo terens, ne
deducendi sui caufa populum de foro abdu-
ceret : neque tamen elanguit cura hominum
ea mora , frequentesque eum domum dedu-
xerunt. Consul nocte insequenti ad exercitum
rediit, non facto certiore senatu , ne comi-
tiorum caufa in urbe retineretur.

XXIV. POSTERO die consultus a Manio
Pomponio prætore senatus decrevit, dicta-
tori scribendum , uti , si e republica censeret
esse , ad consules subrogandos veniret cum
magistro equitum & prætore M. Marcello,
ut ex iis præsentibus noscere Patres possent,
quo statu respublica effet , consiliaque ex
rebus caperent. Qui adiici erant, omnes ve-
nerunt, relictis legatis , qui legionibus præ-
effent. Dictator , de se pauca ac modice lo-
cutes , in magistrum equitum , Ti. Sempro-
nium Graecum , magnam partem gloriæ ver-
tit ; comitiaque edixit , quibus L. Postumius
tertium absens , qui tum Galliam provinciam
obtinebat , & Ti. Sempronius Gracchus , qui
tum magister equitum & ædilis curulis erat (o)
(o) & ædilis curulis erat leg. eo accurrerat Gron.

D 3

U. c. 536. consules crearentur. Prætores inde creati,
a. C. 216.

M. Valerius Lævinus , Ap. Claudius Pulcher ,
Q. Fulvius Flaccus , Q. Mucius Scævola.
Dictator , creatis magistratibus , Teanum in
hiberna ad exercitum rediit , relicto magistro
equitum Romæ : qui , quum post paucos dies
magistratum initurus esset , de exercitibus
scribendis comparandisque in annum Patres
consuleret . Quum eæ res maxime agerentur ,
nova clades nunciata , aliam super aliam cu-

*L. Postu-
mius Cos.
des. in
Gallia
cum exer-
citu dele-
sus.*

mulante in eum annum fortuna ; L. Postu-
mum , consulem designatum , in Gallia ipsum
atque exercitum deletos . Silva erat vasta ,
(Litanam Galli vocabant) qua exercitum
traducturus erat . Ejus silvæ dextra lœvaque
circa viam Galli arbores ita inciderant , ut
inmotæ starent , momento levi impulsæ occi-
derent . Legiones duas Romanas habebat Postu-
mius , solumque ab supero mari tantum con-
scripterat , ut viginti quinque millia armato-
rum in agros hostium induxerit . Galli oram
extremæ silvæ quum circumfessent , ubi
intravit agmen saltum , tum extremas arbo-
rum succifarum inpellunt , quæ , alia in aliam ,
instabilem per se ac male hærentem , inci-
dentes , ancipiti ftrage arma , viros , equos

LIBER XXIII CAP. XXV 55

obruerunt, ut vix decem homines effugerent. *U. e. 536¹*
Nam quum exanimati plerique essent arborum *a. C. 216.*
truncis fragmentisque ramorum, ceteram
quoque multitudinem, inopinato malo trepi-
dam, Galli, saltum omnem armati circumse-
dentes (*p*), interfecerunt; paucis e tanto
numero captis, qui, fluminis pontem peten-
tes, obsezzo ante ab hostibus ponte interclusi
sunt. Ibi Postumius, omni vi, ne caperetur,
dimicans obcubuit. Spolia corporis caputque
ducis præcisum Boii ovantes templo, quod
sanctissimum est apud eos, intulere. Purgato
inde capite, ut mos iis est, calvam auro cæ-
lavere: idque sacrum vas iis erat, quo sol-
lemnibus libarent: poculumque idem facer-
doti esse, ac templi antistitibus. Præda quo-
que haud minor Gallis, quam victoria, fuit.
Nam etsi magna pars animalium strage silvæ
obpressa erat, tamen ceteræ res, quia nihil
dissipatum fuga est, stratæ per omnem jacen-
tis agminis ordinem inventæ sunt.

XXV. HAC nunciata clade, quum per
dies multos in tanto pavore fuisset civitas,
ut, tabernis clausis, velut nocturna solitu-
dine per urbem acta, senatus ædilibus nego-

(*p*) *circumfidentes Gron. Crev.*

D 4

*U. c. 536. tium daret, ut urbem circumirent, aperiri-
a. C. 216.*
que tabernas, & mœstitiæ publicæ speciem
urbi demi juberent; tum Ti. Sempronius se-
natum habuit, consolatusque Patres est, &
adhortatus, « ne , qui Cannensi ruinæ non
» subcubuisse, ad minores calamitates ani-
» mos submitterent. Quod ad Carthaginenses
» hostes Hannibalemque adtinet, prospera mo-
» do effent, sicut speraret futura, Gallicum
» bellum & omitti tuto & differri posse: ul-
» tioneque eam fraudis in Deorum ac po-
» puli Romani potestate fore. De hoste Poeno
» exercitibusque, per quos id bellum gerere-
» tur, consultandum atque agitandum. » Ipse
primum, quid peditum equitumque, quid
civium, quid sociorum in exercitu esset dicta-
toris, differuit. Tum Marcellus suarum co-
piarum summam exposuit. Quid in Apulia
cum C. Terentio consule esset, a peritis
quæsitum est. Nec , unde consulares exerci-
tus satis firmi ad tantum bellum efficeren-
tur, inibatur ratio. Itaque Galliam, quam-
quam stimulabat justa ira , omitti eo anno
placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus
est. De exercitu Marcelli , qui eorum ex
fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci,

LIBER XXIII CAP. XXVI 57

atque ibi militare, donec in Italia bellum *U. c. 536.*
effet, placuit. Eodem ex dictatoris legionibus *a. C. 216.*
rejici militem minimi quemque roboris, nullo
præstituto militiae tempore, nisi qui (*q*) sti-
pendiorum legitimorum effet. Duæ legiones
urbanæ alteri consuli, qui in locum L. Postu-
mii subfectus effet, decretæ sunt : eumque,
quum primum salvis auspiciis posset, creari
placuit. Legiones præterea duas primo quo-
que tempore ex Sicilia adcirci : atque inde
consul, cui legiones urbanæ evenissent, mi-
litum sumeret quantum opus effet. C. Teren-
tio consuli propagari in annum imperium :
neque de eo exercitu, quem ad præsidium
Apuliae haberet, quidquam minui.

XXVI. DUM hæc in Italia geruntur adpa-
ranturque, nihilo segnius in Hispania bellum
erat : sed ad eam diem magis prosperum Ro-
manis. P. & Cn. Scipionibus inter se partitis
kopias, ut Cnæus terra, Publius navibus
rem gereret; Hasdrubal Poenorum imperator,
neutri parti virium satis fidens, procul ab
hoste, intervallo ac locis tutus, tenebat se :
quoad (*r*) multum ac diu obtestanti quatuor

*Res gestæ
in
Hispania.*

(*q*) *quod Crev.*

(*r*) *quoad l. cui Græc.*

U. c. 536. millia peditum , & quingenti equites in supplementum missi ex Africa sunt. Tum , reflecta tandem spe , castra proprius hostem movit : classemque & ipse instrui paraque jubet , ad insulas maritimamque oram tutandam. In ipso impetu movendarum de integro rerum , perculit eum præfectorum navium transitio : qui , post classem ab Iberum per pavorem desertam graviter increpiti , numquam deinde satis fidi aut duci , aut Carthaginensium rebus fuerant. Fecerant hi (s) transfugæ motum in Carpesiorum (t) gente , desciverantque iis auctoribus urbes aliquot : una etiam ab ipsis vi capta fuerat. In eam gentem versum ab Romanis bellum est ; infestoque exercitu Hasdrubal ingressus agrum hostium , pro captæ ante dies paucos urbis mœnibus , Galbum , nobilem Carpesiorum ducem , cum valido exercitu castris secesserentem , adgredi statuit. Præmissa igitur levi armatura , quæ eliceret hostes ad certamen , peditum partem ad depopulandum per agros passim dimisit , ut palantes exciperent. Simul & ad castra tumultus erat , & per

(s) *ii Gron.*

(t) *Tarcessorum.* Sic & in seqq. *Cres.*

LIBER XXIII CAP. XXVII 59

agros fugaque & cades : deinde undique di- *U. c. 536.*
verfis itineribus quum in castra se recepiffent, *a. C. 216.*
adeo repente deceffit animis pavor , ut non
ad munimenta modo defendenda satis animo-
rum effet, sed etiam ad laceſſendum hostem
prælio. Erumpunt igitur agmine e castris, *Carpesi*
tripudiantes more suo ; repentinaque eorum *terrorem*
audacia terrorem hosti, paullo ante ultro *hostibus*
laceſſenti, incusſit. Itaque & ipſe Hasdrubal
in collem ſatis arduum, tutum (u) flumine
etiam objec̄to, tum copias ſubducit, & præ-
miſſam levem armaturam equitesque palatos
eodem recipit : nec aut colli aut flumini ſatis
fidens, vallo caſtra permunit. In hoc alterno
pavore certamina aliquot ſunt contrafacta :
nec Numida Hispano eques par fuit; nec
jaculator Maurus cætrato, velocitate pari,
robore animi viriumque aliquantum præ-
ftanti.

XXVII. POSTQUAM neque elicere Poenum
ad certamen obversati caſtris poterant, neque
caſtrorum obpugnatio facilis erat ; urbem
Aſcuam, (x) quo, fines hostium ingrediens,
Hasdrubal frumentum commeatusque alios

(u) tutumque Gron.

(x) Aſenam Gron. Crev.

U. c. 536. convexerat , vi capiunt , omniq[ue] circa agro
a. C. 216. potiuntur. Nec jam , aut in agmine , aut in
 castris , ullo imperio contineri. Quam ubi
 neglegentiam ex re (ut fit) bene gesta oriri
 senserat Haſdrubal , cohortatus milites , ut
 palatos sine signis hostes adgrederentur , de-
 gressus colle , pergit ire acie instruēta ad
 castra. Quem ut adeſſe tumultuose nunciavere fugientes ex speculis stationibusque (z) , ad arma conclamatum est. Ut
 quisque arma ceperat , sine imperio , sine
 signo , incompositi , inordinati in prōelium
 ruunt. Jam primi conseruerant (a) manus ,
 quum alii catervatim currerent , alii nondum
 e castris exiſſent. Tamen primo ipsa audacia
 terruere hostem. Deinde , rari in confertos
 inlati , quum paucitas parum tuta effet , respi-
 cere alii alios , & undique pulsi coire in or-
 bem ; & dum corporibus adplicantur , arma-
 que armis jungunt , in artum compulsi , quum
 vix movendis armis fatis spatiī effet , corona
 hostium cincti , ad multum diei cæduntur.
 Exigua pars , eruptione facta , silvas ac mon-

(z) *Quem ut adeſſe tumultuose nunciū refugien-
 tes ex speculis stationibusque attulere Gron. Crev.*

(a) *conseruerunt Gron.*

LIBER XXIII CAP. XXVIII 61

tes petit : parique terrore & castra sunt de-
ferta , & universa gens postero die in dedi-
tionem venit. Nec diu in pacato mansit. Nam
subinde ab Carthagine adlatum est , ut Haf-
drubal primo quoque tempore in Italiam exer-
citum duceret. Quæ vulgata res per Hispa-
niam omnium ferme animos ad Romanos
avertit. Itaque Hasdrubal extemplo literas
Carthaginem mittit , indicans , quanto fama
profectionis suæ damno fuisset. « Si vero inde
» pergeret , priusquam Iberum transiret , Ro-
» manorum Hispaniam fore. Nam , præter-
» quam quod nec præsidium , nec ducem ha-
» beret , quem relinqueret pro se ; eos impe-
» ratores esse Romanos , quibus vix æquis
» viribus resisti possit. Itaque si ulla Hispa-
» niæ cura esset , successorem sibi cum vali-
» do exercitu mitterent : cui , ut omnia pro-
» spere evenirent , non tamen otiosam pro-
» vinciam fore. »

XXVIII. HÆ literæ quamquam primo ad-
modum moverunt senatum ; tamen , quia
Italiæ cura prior potiorque erat , nihil de
Hasdrubale , neque de copiis ejus mutatum
est. (b) Himilco , cum exercitu justo &

(b) est del. Gron. Crev.

*U. c. 536.
a. C. 216.*

*Hasdrubal
jubetur da-
cere exer-
citum in
Italiam,*

U. c. 536. aucta classe ad retinendam terra marique ac
a. C. 216. tuendam Hispaniam, est missus; qui, ut pe-

*Himilco
mittitur in
Hispania-*

destres navalesque copias trajecit, castris
 communitis, navibusque subductis & vallo
 circumdati, cum equitibus delectis ipse,
 quantum maxime adcelerare poterat, per
 dubios infestosque populos juxta intentus ad
 Hasdrubalem pervenit. Quum decreta sena-
 tūs mandataque exposuisset, atque edidicisset
 ipse in vicem, quemadmodum tractandum
 bellum in Hispania foret, retro in sua castra
 rediit; nulla re, quam celeritate, tutior,
 quod undique abierat, antequam consentirent.

*Hasdrubal
in Italiam
iter parat.*

Hasdrubal, priusquam moveret castra, pe-
 cunias imperat populis omnibus suæ deditio-
 nis, satis gnarus, Hannibalem transitus quo-
 dam pretio mercatum: nec auxilia Gallica
 aliter, quam conducta, habuisse; inopem,
 tantum iter ingressum, vix penetraturum ad
 Alpes fuisse. Pecuniis igitur raptim exactis,
 ad Iberum descendit. Decreta Carthaginien-
 sium & Hasdrubalis iter ubi ad Romanos
 sunt perlata, omnibus omissis rebus, ambo
 duces, junctis copiis, ire obviam coepitis
 atque obsistere parant; rati si Hannibali, vix
 per se ipsi tolerando Italiae hosti, Hasdrubal

*Scipiones
ei obviam
eunt.*

LIBER XXIII CAP. XXIX 63

dux atque Hispaniensis exercitus esset junctus, *U. c. 536.*
illum Romani finem imperii fore. His anxxii *a. C. 216.*
curis ad Iberum contrahunt copias; &, trans-
fito amne, quum diu consultassent, utrum
castra castris conferrent, an satis haberent,
sociis Carthaginensium obpugnandis, morari
ab itinere proposito hostem, urbem a pro-
pinquo flumine Iberam adpellatam, opulen-
tissimam ea tempestate regionis ejus, obpu-
gnare parant. Quod ubi sensit Hasdrubal,
pro ope ferenda sociis, pergit ipse ire ad ur-
bem, deditam nuper in fidem Romanorum,
(c) obpugnandam. Ita jam copta obsidio
omissa ab Romanis est, & in ipsum Hasdru-
balem versum bellum.

XXIX. QUINQUE millium intervallo castra
distantia habuere paucos dies: nec sine levibus
præliis, nec ut in aciem exirent. Tan-
dem uno eodemque die velut ex composito
utrimque signum pugnae propositum est, at-
que omnibus copiis in campum descensum.
Triplex stetit Romana acies. Velitum pars
inter antesignanos locata, pars post signa
accepta, equites cornua cinxere. Hasdrubal
medianam aciem Hispanis firmat: in cornibus,

*Pugna in-
ter Scipio-
nes & Has-
drubalem.*

(c) *Romanam Gron.*

U. c. 536. dextro Poenos locat, laeo Afros mercenariorumque auxilia : equitum Numidas Poenorum peditibus, ceteros Afris pro cornibus obponit (*d*). Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus, defultorum in modum, binos trahentibus equos inter acer- rimam saepe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transfultare mos erat : tanta velocitas ipsis, tamque docile equorum genus est. Quum hoc modo instructi starent, imperatorum utriusque partis haud ferme dispare斯 spes erant. Nam ne multum quidem, aut numero, aut genere militum, hi aut illi praestabant. Militibus longe dispar animus erat. Romanis enim, quamquam procul a patria pugnarent, facile persuaserant duces, pro Italia atque urbe Romana eos pugnare. Itaque, velut quibus reditus in patriam eo discrimine pugnae verteretur, obstinaverant animis, vincere aut mori. Minus pertinaces viros habebat altera acies. Nam maxima pars Hispani erant : qui vinci in Hispania, quam victores in Italianam trahi, malebant. Primo igitur concursu, quum vix pila coniecta essent, retulit pedem media acies, inferentibusque sese magno impetu Romanis terga vertit.

(*d*) *upponit Crev.*

Nihilo

LIBER XXIII CAP. XXIX 65

Nihilo segnius in cornibus praelium fuit. *U. c. 536^a
a. C. 216^b*
Hinc Poenus, hinc Afer urget: & velut
in circumventos praelio ancipiti pugnant. Sed
quum in medium tota jam coisset Romana
acies, satis virium ad dimovenda hostium
cornua habuit. Itaque duo diversa praelia
erant: utroque Romani, ut qui, pulsis tan-
dem mediis, & numero & robore virorum
praestarent, haud dubie superarunt. Magna
vis hominum ibi occisa. Et, nisi Hispani
vixdum conferto praelio tam effuse fugissent:
perpauci ex tota superfuissent acie. Equestris
pugna nulla admodum fuit; quia, simul in-
clinatam medianam aciem Mauri Numidæque
viderunt, extemplo fuga effusa nuda cornua,
elephantis quoque pra se actis, deseruere.
Et Hasdrubal, usque ad ultimum eventum
pugnae moratus; e media cæde cum paucis
effugit. Castra Romani cepere, atque diri-
puere. Ea pugna, si qua dubia in Hispania
erant, Romanis adjunxit: Hasdrubalique non
modo in Italiam traducendi exercitus, sed
ne manendi quidem satis ruto in Hispania;
spem reliquit. Quæ postquam literis Scipio-
num Romæ vulgata sunt, non tam victoria,

*Vincunt
Romani*

Tom. IV.

B

U. e. 536. quam prohibito Hasdrubalis in Italiam transi-
a. C. 216. situ, lætabantur.

*Petelia in
Bruttiis
ab Himil-
cone cap-
ta.*

XXX. DUM hæc in Hispania geruntur, Petelia (*e*) in Bruttiis, aliquot post mensibus, quam copta obpugnari erat, ab Himilcone, præfecto Hannibal, expugnata est. Multo (*f*) sanguine ac vulneribus ea Pœnus victoria stetit: nec ulla magis vis obseffos, quam fames, expugnavit. Absuntis enim frugum alimentis, carnisque omnis generis quadrupedum; futrinæ postremo coriis, herbisque & radicibus, & corticibus teneris, strictisque rubis vixere; nec, antequam vires ad standum in muris ferendaque arma deerant, expugnati sunt. Recepta Petelia, Pœnius ad Consentiam copias traducit: quam, minus pertinaciter defensam, intra paucos dies in ditionem accepit. Iisdem ferme diebus & Bruttiorum exercitus Crotonem, Græcam urbem, circumfedit, opulentam quoniam armis virisque, tum jam adeo multis magnisque cladibus adflictam, ut omnis ætatis minus viginti millia civium supereffent. Itaque urbe a defensoribus vasta facile porti

*Croto
captur a
Bruttiis.*

(*e*) *Petellia.* Sic semper Gron, Crev,

(*f*) est s multoque Gron,

funt hostes : arx tantum retenta , in quam *U. e. 336^a*
 inter tumultum captæ urbis e media cæde *a. C. 216^a*
 quidam effugere. Et Locrenses descivere ad
 Bruttios Pœnosque , prorita multitudine a
 principibus. Regini tantummodo regionis
 ejus , & in fide erga Romanos , & potestatis
 suæ ad ultimum manserunt. In Siciliam quo
 que eadem inclinatio animorum pervenit : &
 ne domus quidem Hieronis tota ab defectione
 abstinuit. Namque Gelo maximus stirpis,
 contemta simul femeitate patris , simul post
 Cannensem cladem Romana societate , ad *Gelo filius
Hieronis
deficit ad
Pœnos.*
 Pœnos defecit : movissetque in Sicilia res ,
 nisi mors adeo obportuna , ut patrem quoque
 suspicione adspergeret , armatitem eum mul
 titudinem , sollicitantemque socios absumis
 set. Hæc eo anno in Italia , in Africa , in Si
 cilia , in Hispania vario eventu acta. Exitu
 anni Q. Fabius Maximus a sehatu postula
 vit , ut ædem Veneris Erycinæ , quam dicta
 tor vovisset , dedicare liceret. Senatus decre
 vit , ut Ti. Sempronius consul designatus ,
 quum primum (g) honorem (h) iniisset , ad
 populum ferret , ut Q. Fabium duumvirum

(g) *primum del. Crev.*(h) *honorem l. magistrorum Gron.*

U. c. 536. esse juberent ædis dedicandæ cauſta. Et M.
a. C. 216.

Æmilio Lepido, qui bis consul augurque fuerat, filii tres, Lucius, Marcus, Quintus, Iudos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in fo-

ro dederunt. Ædiles curules C. Lætorius, & Ti. Sempronius Gracchus, consul designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat, Iudos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebæi ludi ædilium M. Au-

U. c. 537.
a. C. 215.

Ti. Sem-
pronio
Coss.

relii Cottæ & M. Claudii Marcelli ter in-
staurati. Circumacto tertio anno Punici belli,
Ti. Sempronius consul Idibus Martiis magi-
stratum initit. Prætores Q. Fulvius Flaccus,
qui antea consul censorque fuerat, urbanam;
M. Valerius Lævinus peregrinam fortē in
jurisdictione habuit. Ap. Claudio Putcher
Siciliam, Q. Mucius Scævola Sardiniam for-
titi sunt. M. Marcello pro consule imperium
esse populus iussit, quod post Cannensem
cladem unus Romanorum imperatorum in
Italia prōspere rem gessisset.

Duplex
tributum
imperatum

XXXI. SENATUS, quo die primum est in
Capitolio consultus, decrevit, ut, quo (*i*)
eo anno duplex tributum imperaretur, sim-

(*i*) quo del. Crer.

LIBER XXIII CAP. XXXI 69

plex confessim exigeretur , ex quo stipendium *V. c. 537.*
præsens omnibus militibus daretur , præter- *a. C. 215.*
quam qui milites ad Cannas fuissent. De
exercitibus ita decreverunt , ut duabus legio-
nibus urbanis Ti. Sempronius consul Cales
ad conveniendum diem ediceret : inde sex
legiones in castra Cladiana supra Sueßulam
deducerentur : quæ ibi legiones essent , (erant
autem Cannensis maxime exercitus) eas Ap.
Claudius Pulcher prætor in Siciliam trajice-
ret : quæque in Sicilia essent , Romam de-
portarentur. Ad exercitum , cui ad conve-
niendum Cales edita dies erat , M. Claudius
Marcellus missus : isque jussus in castra Clau-
diana deducere urbanas legiones. Ad veterem
exercitum accipiendum deducendumque inde
in Siciliam , T. Metilius Croto legatus ab Ap.
Claudio est missus. Taciti primo exspectave-
rant homines , uti consul comitia collegæ
creando haberet. Deinde , ubi ablegatum ,
velut de industria , M. Marcellum viderunt ,
quem maxime consulem in eum annum ob-
egregie in prætura res gestas creari volebant ,
fremitus in curia est ortus. Quod ubi sensit
consul , « Utrumque , [inquit] e republica
n fuit , Patres conscripti , & M. Claudium

*Decreta
de exerci-
tibus.*

U. c. 537. »ad permutandos exercitus in Campaniam
a. C. 215. »proficisci , & comitia non prius edici , quam
 »is inde , confecto , quod mandatum est , ne-
 »gotio , revertisset ; ut vos consulem , quem
 »tempus reipublicæ postularet , quem ma-
 »xime vultis , haberetis.» Ita de comitiis ,
 donec rediit Marcellus , silentium fuit. Interea
 duumviri creati sunt Q. Fabius Maximus &
 T. Otacilius Crassus , ædibus dedicandis ,
 Menti Otacilius , Fabius Veneri Erycinæ.
 Utraque in Capitolio est , canali uno discre-
 tæ. Et de trecentis equitibus Campanis , qui ,
 in Sicilia cum fide stipendiis emeritis , Ro-
 manam venerant , dein latum ad populum , ut
 cives Romani essent : item , uti municipes
 Cumani essent , pridie quam populus Cam-
 panus a populo Romano defecisset. Maxime ,
 ut hoc ferretur , moverat , quod , quorum
 hominum essent , scire se ipsi negabant ; ve-
 tere patria relicta , in eam , in quam redie-
 rant , nondum adsciti. Postquam Marcellus
 ab exercitu rediit , comitia uni consuli ro-
 gando in locum L. Postumii edicuntur. Crea-
 tur ingenti consensu Marcellus , qui extem-
 plo magistratum occiperet. Cui ineunti con-
 sulatum quum tonuisse , vocati augures

*Marcellus
 in locum
 Postumii
 Cos. crea-
 tio.*

LIBER XXIII CAP. XXXII 7°

yitio creatum videri pronunciaverunt ; vul- U. c. 537.
a. C. 215.
goque Patres ita fama ferebant , quod tum primum duo plebeii consules facti essent , id
Deis cordi non esse. In locum Marcelli , ubi Se abdicat
& ei subfir-
citur Fab.
Maximus
III. Cos.
is se magistratu abdicavit , subfectus Fabius
Maximus tertium. Mare arsit eo anno : ad
Sinueslam bos equuleum peperit : signa La-
nuvii ad Junonis Sospitae crurore manavere ,
lapidibusque circa id templum pluit. Ob
quem imbre novemdiale , ut adsolet , sacrum
fuit : ceteraque prodigia cum cura expiata.

XXXII. CONSULES exercitus inter se (k) diuiserunt , Fabio exercitus , cui M. Junius dictator præfuerat , evenit ; Sempronio volones , qui fierent , (l) & sociorum viginti quinque millia ; M. Valerio prætori legiones , quæ ex Sicilia redissent , decretæ ; M. Claudius proconsul ad eum exercitum , qui supra Sueffulam Nolæ præsideret , missus. Præto- res in Siciliam ac Sardiniam profecti . Con- sules edixerunt , quoties in senatum vocaf- sent , uti senatores , quibusque in senatu di- cere sententiam liceret , ad portam Capenam convenientirent . Prætores , quorum jurisdic-
tio

(k) se Gron. Crev.

(l) volonum quod fuerat Crev.

*V. c. 537. erat, tribunalia ad Piscinam publicam posue-
a. C. 215. runt. Eo vadimonia fieri jusserunt : ibique
eo anno jus dictum est. Interim Carthagi-
nem, unde Mago frater Hannibalis duodecim
millia peditum, & mille quingentos equites,
viginti elephantes, mille argenti talenta in
Italiam transmissurus erat, cum praefidio
sexaginta navium longarum, nuncius adfer-
tur, in Hispania rem male gestam ; omnesque
ferme ejus provinciae populos ad Romanos
defecisse. Erant, qui Magonem cum classe
ea copiisque, omissa Italia, in Hispaniam
averterent ; quem Sardiniae recipienda repen-
tina spes adfulsit.* « Parvum ibi exercitum
» Romanum esse : veterem prætorem inde
» A. Cornelium provinciae peritum decidere,
» novum exspectari. Ad hoc, fessos jam ani-
» mos Sardorum esse diuturnitate imperii :
» & proximo iis anno acerbe atque avare
» imperatum. Gravi tributo & conlatione
» iniqua frumenti pressos. Nihil deesse aliud,
» quam auëtorem, ad quem deficerent. » Hæc
clandestina legatio per principes missa erat,
maxime eam rem moliente Hampscora, qui
cum auëtoritate atque opibus longe primus
erat. His nunciis prope uno tempore turbati,

*Vocantur
Pæni in
Sardiniam
ab Ham-
pscora.*

LIBER XXIII CAP. XXXII 73

erectique, Magonem cum classe sua copiis- *U. c. 537.*
que in Hispaniam mittunt. In Sardiniam Haf- *a. c. 215.*
drubalem (*m*) deligunt ducem : & tantum
ferme copiarum, quantum Magoni, decernunt.
Et Romæ consules, transactis rebus, quæ in
urbe agendæ erant, movebant jam fere ad
bellum. Ti. Sempronius militibus Sinuesam
diem ad conveniendum edixit ; & Q. Fabius,
consulto prius senatu, ut frumenta omnes
ex agris, ante Kalendas Junias primas, in
urbes munitas conveherent. « Qui non inver-
sus fuerit, ejus se agrum populaturum, servos
sub hasta venditurum, villas incensurum. »
Ne prætoribus quidem, qui ad jus dicendum
creati erant, vacatio ab belli administratione
data est. Valerium prætorem in Apuliam ire
placuit, ad exercitum a Terentio accipien-
dum : quum ex Sicilia legiones venissent,
iis potissimum uti ad regionis ejus præsi-
dium : Terentianum mitti cum aliquo lega-
torum. Et viginti quinque naves M. Valerio
datae sunt, quibus oram maritimam inter
Brundisium ac Tarentum tutari posset. Par-
navium numerus Q. Fulvio prætori urbano
decretus ad suburbana litora tutanda. C. Te-

(*m*) add. cognomento *Calvum* *Gren. Crev.*

U. e. 537. a. C. 215. rentio proconsuli negotium datum , ut in Piceno agro conquistionem militum haberet, locisque iis præsidio esset. Et T. Otacilius Crassus , postquam ædem Mentis in Capitolo dedicavit , in Siciliam cum imperio , qui classi præfet , missus.

XXXIII. IN hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris populorum omnes reges gentesque animos intenderant : inter quos Philippus Macedonum rex , eo magis , quod (*n*) propior Italiæ , ac mari tantum Ionio discretus erat. Is ubi primum fama accepit , Hannibalem Alpes transgressum , ut bello inter Romanos Pœnusque orto lætatus erat , ita , utrius populi mallet victoriam esse , incertis adhuc viribus , fluctuatus animo fuerat. Postquam tertia jam pugna , tertia victoria cum Pœnis erat , ad fortunam inclinavit , legatosque ad Hannibalem misit : qui , vitantes portus Brundisium Tarentinumque , quia custodiis navium Romanarum tenebantur , ad Laciniæ Junonis templum in terram egressi sunt. Inde per Apuliam petentes Capuam , media in præsidia Romana inlati sunt : deducti que ad M. Valerium Lævinum prætorem ,

(*n*) quo Crev.

circa Nuceriam castra habentem. Ibi intrepide *U. c. 537.*
 Xenophanes legationis princeps, a Philippo *a. C. 215.*
 rege se missum, ait, ad amicitiam societa-
 temque jungendam cum populo Romano;
 mandata habere ad consules ac senatum po-
 pulumque Romanum. Inter defectiones vete-
 rum sociorum, Valerius, nova societate tam
 clari regis laetus admodum, hostes pro hospiti-
 bus comiter accepit: dat, qui prosequan-
 tur, itinera cum cura demonstrant, quæ loca,
 quoque saltus, aut Romanis, aut hostes
 teneant. Xenophanes per præsidia Romana in
 Campaniam, inde, qua proximum fuit, in
 castra Hannibalis pervenit, foedusque cum
 eo atque amicitiam junxit legibus his: « Ut *Fædus in-*
 » Philippus rex quam maxima classe (ducen-*ter Philip-*
 » tas autem naves videbatur effecturus) in *pum &*
 » Italiam trajiceret, & vastaret maritimam *Hanniba-*
 » oram : bellum pro parte sua terra marique *lem.*
 » gereret. Ubi debellatum esset, Italia omnis
 » cum ipsa urbe Roma Carthaginensium at-
 » que Hannibalis esset, prædaque omnis Han-
 » nibali cederet. Perdomita Italia, navigaren-
 » in Græciam, bellumque, cum quibus regi-
 » bus placeret, gererent. Quæ civitates conti-
 » nentis, quæ insulæ ad Macedoniam vergunt,
 » eæ Philippi regnique ejus essent. »

*U. c. 537.
a. C. 215.*

*Legati
Panorum
ad Philip-
pum.*

XXXIV. In has ferme leges inter Pœnum
ducem legatosque Macedonum iustum foedus,
missique cum iis ad regis ipsius firmandam
fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago,
eodem ad Junonis Laciniæ, ubi navis occulta
in statione erat, pervenient: inde profecti,
quum jam altum tenerent, conspecti a classe
Romana sunt, quæ præsidio erat Calabriæ
litoribus. P. Valerius Flaccus cercuros ad
persequendam retrahendamque navem quum
misisset, primo fugere regii conati: deinde,
ubi celeritate vinci senserunt, tradunt se Ro-
manis: & ad præfectum classis adducti, quum
quæreret, «qui, & unde, & quo tenderent
» cursum? » Xenophanes primo, satis jam
semel felix, mendacium ftruere, « a Philippo
» se ad Romanos missum, ad M. Valerium,
» ad quem unum iter tutum fuerit, pervenisse,
» Campaniam superare nequissime, septam ho-
» stium præsidiis. » Deinde, ut Punicus cul-
tus habitusque suspectos legatos fecit Han-
nibal, interrogatosque sermo prodidit; tum,
comitibus eorum seductis, ac metu territis,
literæ quoque ab Hannibale ad Philippum
inventæ, & pacta (o) inter regem Macedo-

(o) add. *pacis Gron. Cray.*

LIBER XXIII CAP. XXXIV 77

num Pœnumque ducem. Quibus satis cogniti, optimum visum est, captivos comites que eorum Romam ad senatum, aut ad consules, ubicumque essent, quam primum deportare. Ad id celerrimæ quinque naves delectæ, ac L. Valerius Antias, qui præcesset, missus: eique mandatum, ut in omnes naves legatos separatim custodiendos divideret, daretque operam, ne quod iis conloquium inter se, neve quæ communicatio consilii esset. Per idem tempus Romæ quum A. Cornelius Mammula, ex Sardinia provincia dedecens, retulisset, qui status rerum in insula esset, bellum ac defectionem omnes spectare; Q. Mucium, qui successisset sibi, gravitate cœli aquarumque advenientem exceptum, non tam in periculum, quam longum, morbum implicitum, diu ad belli vim sustinendam inutilem fore; exercitumque ibi ut satis firmum pacatæ provinciæ præsidio (p) esse, ita parum bello, quod motum iri videretur: decreverunt Patres, ut Q. Fulvius Flaccus quinque millia peditum, quadringenitos equites scriberet, eamque legionem primo quoque tempore in Sardiniam trajicien-

*U. c. 537.
a. C. 215.*

*Sardinia
status.*

(p) *præsidio* l. *præsidem* *Cron. Grev.*

U. c. 537. dam curaret , mitteretque cum imperio , quem
a. C. 215. ipsi videretur , qui rem gereret , quoad Mu-
 cius convaluisset . Ad eam rem missus est T.
 Manlius Torquatus , qui bis consul censorque
 fuerat , subegetatque in consulatu Sardos . Sub
 idem fere tempus & a Carthagine in Sardi-
 niam classis missa , duce Hasdrubale , cui
 Calvo cognomen erat , fœda tempestate ve-
 xata , ad Baleares insulas dejicitur : (q) ibi-
 que (adeo non armamenta modo , sed etiam
 alvei navium quassati erant) subductæ naves
 dum reficiuntur , aliquantum temporis trive-
 runt .

XXXV. IN Italia quum post Cannensem
 pugnam , fractis partis alterius viribus , al-
 terius mollitis animis , segnius bellum esset :

*Campano-
 rum molli-
 tiones in
 Cumano.* Campani per se adorti sunt rem Cumanan
 suæ ditionis facere . Primo sollicitantes , ut
 ab Romanis deficerent , ubi id parum pro-
 cessit , dolum ad capiendos eos comparant .
 Campanis omnibus statum sacrificium ad Ha-
 mas . Eo senatum Campánum venturum cer-
 tiores Cumanos fecerunt : petieruntque , ut
 & Cumanus eo senatus veniret ad consultan-
 dum communiter , ut eosdem uterque popu-

(q) ejicitur Gron.

LIBER XXIII CAP. XXXV 79

Ius socios hostesque haberet : præsidium ibi U. c. 537.
armatum sese habituros , ne quid ab Romano a. C. 215.

Pœnove periculi esset. Cumani (quamquam
suspecta fraus erat) nihil abnuere ; ita tegi
fallax consilium posse rati. Interim Ti. Sem-
pronius consul Romanus Sinueffæ , quo ad
conveniendum diem edixerat , exercitu lustra-
to , transgressus Vulturnum flumen , circa Li-
ternum castra posuit. Ibi , quia otiosa stativa
erant , crebro decurrere milites cogebat , ut
tirones (ea maxima pars volonum erat) ad-
suescerent signa sequi , & in acie agnoscere
ordines suos. Inter quæ maxima inerat (r)
cura duci , itaque legatis tribunisque præce-
perat , «ne qua exprobratio cuiquam veteris
» fortunæ discordiam inter ordines fereret :
» vetus miles tironi , liber voloni sese exæ-
» quari fineret : omnes satis honestos gene-
» rosique ducerent , quibus arma sua signa-
» que populus Romanus commisisset : quæ
» fortuna coëgisset ita fieri , eamdem cogere
» tueri factum . » Ea non majore cura præ-
cepta ab ducibus sunt , quam a militibus ob-
servata ; brevique tanta concordia coaluerant
omnium animi , ut prope in oblivionem ve-

(r) add. tum Gron. Crev.

U. c. 537. niret, qua ex conditione quisque esset miles
 a. C. 215. factus. Hæc agenti Graccho legati Cumani
 nunciarunt, quæ a Campanis legatio paucos
 ante dies venisset, & quid iis ipsi respondissent: triduum post eum diem festum esse:
 non sennatum solum omnem ibi futurum, sed
 castra etiam & exercitum Campanum. Gracchus,
 jussis Cumani omnia ex agris in urbem
 convehere, & manere intra muros, ipse
 pridie, quam statum sacrificium Campanis
 esset, Cumas movet castra. Hamæ inde tria
 millia passuum absunt. Jam Campani eo fre-
 quentes ex composito convenerant, nec pro-
 cul inde in occulto Marius Alsius Medixtu-
 ticus (summus magistratus erat Campanis)
 cum quatuordecim millibus armatorum habe-
 bat castra, sacrificio adparando, & inter id
 instruendæ fraudi aliquanto intentior, quam
 muniendis castris, aut ulli militari operi.
 Triduum sacrificatum ad Hamas. Nocturnum
 erat sacrum, ita ut ante mediam noctem com-
 pleretur. Huic Gracchus insidiandum tempori-
 ratus, custodibus ad portas positis, ne quis
 enunciare posset cœpta, & ab decima diei
 hora coactis militibus corpora curare, som-
 noque operam dare, ut primis tenebris con-
 venire

LIBER XXIII CAP. XXXVI 8^l

venire ad signum possent, vigilia ferme pri-
ma tolli jussit signa; silentique profectus
agmine, quum ad Hamas media nocte perve-
nisset, castra Campana, ut in pervigilio
neglecta, simul omnibus portis invadit: alios
sonno stratos, alios perpetrato sacro iner-
mes redeuntes obruncat. Hominum eo tu-
multu nocturno cæsa plus duo millia, cum
ipso duce Mario Alfio. Capta sunt signa mi-
litaria quatuor & triginta.

*U. c. 537.
a. C. 215.*

*Castra
Campana
invadit
Gracchus.*

XXXVI. GRACCHUS, minus centum mili-
tum jaætura castris hostium potitus, Cumas
se propere recepit, ab Hannibale metuens,
qui super Capuam in Tifatis habebat castra.
Nec eum provida futuri sefellit opinio. Nam
simil Capuam ea clades est nunciata, ratus
Hannibal, ab re bene gesta insolenter lætum
exercitum tironum, magna ex parte, servo-
rumque, spoliantem viatos, prædasque agen-
tem, ad Hamas se inventurum, citatum agmen
præter Capuam rapit, obviosque ex fuga
Campanorum, dato præsidio, Capuam duci,
faucios vehiculis portari jubet. Ipse Hamis
vacua ab hostibus castra, nec quidquam præ-
ter recentis vestigia cædis, strataque passim
corpora sociorum invenit. Autores erant

Tom. V.

F

*U. c. 537.
a. C. 215.* quidam ut protinus inde Cumas duceret, urbemque obpugnaret. Id quamquam haud modice Hannibal cupiebat, ut, quia Neapolim non potuerat, Cumas saltem, marinam urbem, haberet; tamen, quia præter arma nihil secum miles, raptim aëto agmine, extulerat, retro in castra supra Tifata se recepit. Inde, fatigatus Campanorum precipibus, sequenti die cum omni adparatu obpugnandæ urbis Cumas redit: perpopulatoque agro Cumano, mille passus ab urbe castra locat, quum (*s*) Gracchus magis verecundia in tali necessitate deferendi socios, inplorantes fidem suam populique Romani, substitueret, (*t*) quam fatis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturnum flumen traducere audebat exercitum; occupatus primo auspiciis repetendis, dein prodigiis, quæ alia super alia nunciabantur, expiantique ea haud facile litari aruspices respondebant.

XXXVII. Hæ caussæ quum Fabium tenebant, Sempronius in obsidione erat; & jam operibus obpugnabatur. Adversus ligneam

(*s*) quum l. tum Gron.

(*t*) substituit Gron.

LIBER XXIII CAP. XXXVII 83

ingentem admotam urbi , aliam turrem ex *U. c. 537.*
ipso muro excitavit consul Romanus , ali- *a. C. 215.*
quanto altiorem : quia muro satis per se
alto subiectis validis publicis pro solo usus
erat. Inde primum faxis , sudibusque , & ce-
teris missilibus propugnatores incenia atque
urbem tuebantur : postremo , ubi promoven-
do adjunctam muro viderunt turrem , facibus
ardentibus plurimum simul ignem conjecte-
runt. Quo incendio trepida armatorum mul-
titudo quum de turre (*u*) se se precipitaret ,
eruptio ex oppido simul duabus portis (*x*)
stationes hostium fudit , fugavitque in castra ;
ut eo die obsesto , quam obsidenti , similior
esset Pœnus. Ad mille trecenti (*y*) Cartha-
ginensium cæsi , & undosexaginta vivi capti ;
qui , circa muros & in stationibus solute ac
neglegerenter agentes , quum nihil minus , quam
eruptionem , timuerint , ex improviso ob-
pressi fuerant. Gracchus , priusquam se hostes
ab repentina pavore conligerent , receptui
signum dedit , ac suos intra muros recepit .

*Eruptio
Gracchi.*

(*u*) *turri* Gron. Crev.

(*x*) *add. facta* Gron. Crev.

(*y*) *trecentos* Gron. Crev.

V. c. 537. Postero die Hannibal, lætum (z) secunda
a. C. 215. re consulem justo prælio ratus certaturum,

aciem inter castra atque urbem instruxit. Ce-
 terum postquam neminem moveri ab solita
 custodia urbis vidit, nec committi quidquam
 temerariae spei, ad Tifata redit infecta re-

*Cumas
deserit
Hannibal.* Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidio-
 ne, iisdem diebus & in Lucanis ad Grumen-
 tum Ti. Sempronius, cui Longo cognomen
 erat, cum Hannone Pœno prospere pugnat.
 Supra duo millia hostium occidit, & ducen-
 tos octoginta milites amisit: signa militaria
 ad quadraginta unum cepit. Pulsus finibus
 Lucanis Hanno retro in Bruttios sese recepit.
 Et ex Hirpinis oppida tria, quæ a populo
 Romano defecerant, vi recepta per M. Va-
 lerium prætorem. Vercellius Siciliusque,
 auatores defectionis, securi percussi. Supra
 mille captivorum sub hasta venierunt: præda
 alia militi concessa, exercitus Luceriam re-
 ductus.

XXXVIII. DUM hæc in Lucanis atque in
 Hirpinis geruntur, quinque naves, quæ
 Macedonum atque Pœnorum captos legatos
 Romam portabant, ab supero mari ad inferum

(z) elatum Cron. Crev.

LIBER XXIII CAP. XXXVIII. 85

circumvectæ prope omnem Italiæ oram, ^{U. c. 537.}
^{a. C. 215.} quum præter Cumas velis ferrentur; neque,
hostium an sociorum essent, satis sciretur,
Gracchus obviam ex classe sua naves misit.
Quum percunctando in vicem cognitum esset,
consulem Cumis esse; naves Cumas adpulsæ,
captivique ad consulem deducti, & literæ
datae. Consul, literis Philippi atque Hannibalis
perleqtis, consignata omnia ad senatum itinere
terrestri misit: navibus devehi legatos jussit.
Quum eodem fere die literæ legatique Ro-
mam venissent, &, percundatione facta,
dicta cum scriptis congruerent, primo gravis
cura Patres inceſſit, cernentes, quanta vix
tolerantibus Punicum bellum Macedonici belli
moles instaret. Cui tamen adeo non subcu-
buerunt, ut extemplo agitaretur, quemad-
modum ultro inferendo bello averterent ab
Italia hostem. Captivis in vincula condi-
jussis, comitibusque eorum sub hasta vendi-
tis, ad naves viginti quinque, quibus P. Vale-
rius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas
alias decernunt. His comparatis deductisque,
& additis quinque navibus, quæ advexerant
captivos legatos, triginta (a) naves ab Ostia

*Legati
Philippi &
Hanniba-
lis Romam
ducuntur.*

(a) *quinquaginta* Gron.

F 3

U. c. 537. Tarentum profectæ : jussusque P. Valerius ;
a. C. 215. militibus Varronianis , quibus L. Apustius
 legatus Tarenti præerat , in naves inpositis,
 quinquaginta navium classe non tueri modo
 Italæ oram , sed explorare de Macedonico
 bello. Si congruentia literis legatorumque
 indicis Philippi consilia essent , ut M. Vale-
 lerium prætorem literis certiore faceret :
 isque , L. Apustio legato exercitui præposito,
 Tarentum ad classem profectus , primo quo-
 que tempore in Macedoniam transmitteret :
 daretque operam , ut Philippum in regno
 contineret. Pecunia ad classem tuendam bel-
 lumque Macedonicum ea decreta est , quæ
 Ap. Claudio in Siciliam missa erat , ut redde-
 retur Hieroni regi : ea per L. Apustum le-
 gatum Tarentum est devecta. Simul ab Hie-
 rone missa ducenta millia modium tritici , &
 hordei centum.

XXXIX. DUM hæc Romani parant agunt-
 que , ad Philippum captiva navis , una ex
 iis , quæ Romam missæ erant , ex cursu
 refugit : inde scitum , legatos cum literis
 captos. Itaque ignarus de iis , quæ cum Han-
 nibale legatis suis convenissent , quæque
 legati ejus ad se adlaturi fuissent , legationem

Legatio-
nem aliam
mittit Phi-
lippus ad
Hanniba-
lem.

aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad *U. c. 537.*
Hannibalem missi, Heraclitus, cui Scotino *a. C. 215.*
 cognomen erat, & Crito Berœaus (*b*), &
 Sofitheus Magnes. Hi prospere tulerunt ac
 retulerunt mandata. Sed prius se æstas circum-
 egit, quam movere ac moliri quidquam rex
 posset: tantum navis una capta cum legatis
 momenti fecit, ad dilationem imminentis Ro-
 manis belli. Et circa Capuam, transgesso
 Vulturnum Fabio post expiata tandem pro-
 digia, ambo consules rem gerebant. Compul-
 teriam, & Trebulam, & Saticulam, urbes,
 quæ ad Poenum defecerant, Fabius vi cepit;
 præsidiaque in iis Hannibal, Campanique
 permulti capti. Et Nolæ, sicut priore anno,
 senatus Romanorum, plebs Hannibal erat:
 consiliaque occulta de cæde principum &
 proditione urbis inibantur. Quibus ne incep-
 ta procederent, inter Capuam castraque Han-
 nibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exer-
 citu, Fabius super Vesuvium in castris Clau-
 dianis consedit; inde M. Marcellum procon-
 sulem cum iis copiis, quas habebat, Nolam
 in præsidium misit.

Nolano-
rum
discordia.

(*b*) *Berræus Gron. Crev.*

*U. c. 537.**a. C. 215.*

*Res in
Sardinia
gesita.*

XL. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem administrari coeptæ, quæ omissa erant, postquam Q. Mucius prætor gravi morbo est implicitus. Manlius, navibus longis ad Carales subductis, navalibusque focis armatis, ut terra rem gereret, & a prætore exercitu accepto, duo & viginti millia peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumque copiis profectus in agrum hostium, haud procul ab Hampsicoræ castris castra posuit. Hampsicora tum forte profectus erat in Pellitos (c) Sardos, ad juventutem armandam, qua copias augebat. Filius ejus, nomine Hiostus, castris præerat: is, adolescentia ferox, temere prælio inito fusus fugatusque. Ad tria millia Sardorum eo prælio cæsa, ostingenti ferme vivi capti. Alius exercitus primo per agros filvasque fuga palatus; dein, quo dum fugisse fama erat, ad urbem nomine Cornum, caput ejus regionis, confugit. Debellatumque eo prælio in Sardinia esset, ni classis Punica cum duce Hasdrubale, quæ tempestate dejecta ad Baliares erat, in tempore ad spem rebellandi advenisset. Manlius

(c) *Pellidos* Gron.

LIBER XXIII CAP. XLI 89

post famam adpulsæ Punicæ classis, Carales *U. c. 537.*
se recepit. Ea occasio Hampsicoræ data Poeno *a. C. 215.*
se jungendi. Hasdrubal, copiis in terram ex-
positis, & classe remissa Carthaginem, duce
Hampsicora ad sociorum populi Romani agrum
populandum profectus, Carales perrupturus
erat, ni Manlius obvio exercitu ab effusa
eum populatione continuisset. Primo castra
castris modico intervallo sunt objecta: deinde
procursum leviaque certamina vario even-
tu inita: postremo descensum in aciem, signis
que conlatis, justo prælio per quatuor ho-
ras pugnatum. Diu pugnam ancipitem Poeni, *Praedium,*
Sardis facile vinci adfuetis, fecerunt: postre- *quo super-*
mo & ipsi, quum omnia circa strage ac fuga
Sardorum repleta essent, fusi. Ceterum terga
dantes, circumdueto cornu, quo pepulerat
Sardos, inclusit Romanus. Cædes inde ma-
gis, quam pugna, fuit. Duodecim millia ho-
stium cæsa Sardorum simul Poenorūque,
ferme tria millia & septingenti (*d*) capti, &
signa militaria septem & viginti.

XLI. ANTE omnia claram & memorabilem
pugnam fecit Hasdrubal imperator captus, &
Hanno, & Mago, nobiles Carthaginienses:

(d) *sexcenti* Gron. Crev.

U. c. 537. Mago ex gente Barcina , propinqua cognatione Hannibali junctus ; Hanno auctor rebellionis Sardis , bellique ejus haud dubie concitor . Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt . Nam & filius Hampscoræ Hiostus in acie cecidit : & Hampscora , cum paucis equitibus fugiens , ut super adfictas res necem quoque filii adivit , nocte , ne cujus interventus cœpta impidiret , mortem sibi consivit . Ceteris urbs Cornus eadem , quæ ante , fugæ receptaculum fuit . Quam Manlius , viatore exercitu adgressus , intra paucos dies recepit . Deinde *Sardinia perdomita.* aliæ quoque civitates , quæ ad Hampscoram Pœnosque defecerant , obsidibus datis , dederunt se . Quibus stipendio frumentoque imperato , pro cujusque aut viribus aut delicto , Carales exercitum reduxit . Ibi navibus longis deductis , inpositoque , quem secum advexerat , milite , Romam navigat , Sardiniamque perdomitam nunciat Patribus : & stipendum quæstoribus , frumentum ædilibus , captivosque Fulvio prætori tradidit . Per idem tempus T. Otacilius prætor , quinquaginta navium ab Lilybæo classe in Africam transvectus , depopulatusque agrum Carthaginien-

fem, quum Sardiniam inde peteret, quo fama *U. c. 537.*
a. C. 215.
 erat Hasdrubalem a Balicribus nuper traje-
 cisse, classi Africam repetenti obcurrit, levi-
 que certamine in alto commisso, septem inde
 naves cum sociis navalibus cepit: ceteras me-
 tus haud secus, quam tempestas, passim dis-
 jecit. Per eosdem forte dies & Bomilcar cum
 militibus, ad supplementum Carthagine missis,
 elephantisque, (e) & commeatu, Locros acce-
 fit. Quem ut incatum obprimeret Ap. Clau-
 dius, per simulationem provinciae circumeundae
 Messanam raptim exercitu ducto, æstu secun-
 do Locros trajecit. Jam inde Bomilcar ad Han-
 nonem in Bruttios profectus erat; & Locren-
 ses portas Romanis clauserunt. Appius magno
 conatu nulla re gesta, Messanam repetit. Ea-
 dem æstate Marcellus ab Nola, quam præsidio
 obtinebat, crebras excursiones in agrum Hir-
 pinum & Samnites Caudinos fecit: adeoque
 omnia ferro atque igni vastavit, ut antiqua-
 rum cladi Samnio memoriam renovaret.

XLI. ITAQUE extemplo legati, ad Hanni-
 balem missi simul ex utraque gente, ita Po-
 num adlocuti sunt: « Hostes populi Romani,
 » Hannibal, fuimus primum per nos ipsi,

*Oratio
Samnitium
ad Hanni-
balem.*

(e) quadragintaque elephantis Gron. Crev.

U. c. 537. » quoad nostra arma , nostræ vires nos tu-
a. C. 215. » tari poterant. Postquam iis parum fideba-
 » mus , Pyrrho regi nos adjunximus ; a quo
 » relicti pacem necessariam accepimus , fui-
 » musque in ea per annos prope quinqua-
 » ginta , ad id tempus , quo in Italiam veni-
 » sti. Tua nos non magis virtus fortunaque,
 » quam unica comitas ac benignitas erga ci-
 » ves nostros , quos captos nobis remisisti ,
 » ita conciliavit tibi , ut , te salvo atque in-
 » colum amico , non modo populum Roma-
 » num , sed ne Deos quidem iratos (si dici
 » fas est) timeremus. At , Hercule , non so-
 » lum incolumi & viatore , sed præsente te ,
 » (comploratum prope conjugum ac libero-
 » rum nostrorum exaudire , & flagrantia tecta
 » posses conspicere) ita sumus aliquoties hac
 » æstate devastati , ut M. Marcellus , non
 » Hannibal , viciisse ad Cannas videatur ; glo-
 » riaturque Romani , te , ad unum modo
 » istum vigentem , velut aculeo emisso , tor-
 » pere. Per centum prope annos cum populo
 » Romano bellum gessimus , nullo externo
 » adjuti nec duce , nec exercitu : nisi quod
 » per biennium Pyrrhus nostro magis milite
 » suas auxit vires , quam suis viribus nos de-

»fendit. Non ego secundis rebus nostris glo- *U. c. 537.*
 »riabor, duos consules, ac duos consulares *a. C. 315.*
 »exercitus a nobis sub jugum missos, & si
 »qua alia aut læta aut gloria nobis eve-
 »nerunt. Quæ aspera adversaque tunc acci-
 »derunt, minore indignatione referre possu-
 »mus, quam quæ hodie eveniunt. Magni
 »dictatores cum magistris equitum, bini con-
 »sules cum binis consularibus exercitibus
 »ingrediebantur fines nostros; ante explora-
 »to, & subsidiis positis, & sub signis ad
 »populandum ducebant. Nunc proprii (*f*)
 »unius & parvi ad tuendam Nolam præsidii
 »præda sumus. Jam ne manipulatim quidem,
 »sed latronum modo, percursant totis fi-
 »nibus nostris neglegentius, quam si in Ro-
 »mano vagarentur agro. Cauffa autem hæc
 »est, quod neque tu defendis, & nostra
 »juventus, quæ, si domi esset, tutaretur,
 »omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec
 »exercitum tuum norim, nisi, a quo tot Ro-
 »manas acies fusas stratasque esse sciam, ei
 »facile esse ducam obprimere populatores
 »nostros vagos, sine signis, palatos, quo
 »quemque trahit, quamvis vana, prædæ spes.

(*f*) *prope Gron. Crev.*

U. c. 537. » Numidarum paucorum illi quidem præda
a. C. 215. » erunt, præsidiumque missum nobis & Nolæ
 » ademerit (*g*) : si modo, quos, ut socios
 » haberes, dignos duxisti, haud indignos ju-
 » rdicas, quos in fidem receptos tuearis. »

Respon-
sum Han-
nibalis.

XLIII. AD ea Hannibal respondit : « Om-
 » nia simul facere Hirpinos Samnitesque : &
 » indicare clades suas, & petere præsidium,
 » & queri indefensos se neglectosque. Indi-
 » candum autem fuisse primum : dein (*h*)
 » petendum præsidium : postremo, ni impe-
 » traretur, tum denique querendum, frustra
 » opem imploratam. Exercitum fese (*i*) non
 » in agrum Hirpinum Samnitemve, ne &
 » ipse oneri esset, sed in proxima loca socio-
 » rum populi Romani adducturum : iis popu-
 » landis & militem suum repleturum se, &
 » metu procul ab iis submoturum hostes.
 » Quod ad bellum Romanum adtineret, si
 » Trasimeni quam Trebiæ, si Cannarum quam
 » Trasimeni pugna nobilior esset ; Cannarum
 » se quoque mémoriam obscuram majore &

(*g*) præsidiumque missum nobis erit, & Nolæ
 ademeris. Gron. Crev.

(*h*) deinde Gron. Crev.

(*i*) se Gron. Crev.

LIBER XXIII CAP. XLIII 95

» clariore victoria facturum. » Cum hoc re- *U. c. 537.*
sponso muneribusque amplis legatos dimisit. *a. C. 215.*

Ipse, praefidio modico relieto in Tifatis, pro-
fectus cetero exercitu ire Nolam pergit. Eo-
dem Hanno ex Bruttii, cum supplemento
Carthagine advecto atque elephantis, venit.
Castris haud procul positis, longe alia omnia
inquirenti completa sunt, quam quæ a legatis
fociorum audierat. Nihil enim Marcellus ita
gerebat, ut aut fortunæ, aut temere hosti
commissum dici posset. Explorato, cum fir-
misque praefidiis, tuto receptu præ datum ierat:
omniaque, velut adversus præsentem Hanni-
balem, cauta provisaque fuerunt. Tum, ubi
sensit hostem adventare, copias intra mœnia
tenuit: per muros inambulare senatores No-
lanos jussit, & omnia circa explorare, quæ
apud hostes fierent. Ex iis *Hanno*, quum ad
murum subcessisset, Herennium Bassum &
Herium Petrium (1), ad conloquium evoca-
tos, permisitque Marcelli egressos, per in-
terpreterem adloquitur. Hannibalis virtutem
fortunamque extollit: populi Romani obterit
senescentem cum viribus majestatem. « Quæ
» si paria essent, ut quondam fuissent, tamen

*Hanno
tentat ani-
mos Nola-
norum.*

(1) Pettium Crev.

U. c. 537. » expertis , quam grave Romanum imperium
a. C. 215. » sociis , quanta indulgentia Hannibalis etiam
 » in captivos omnes Italici nominis fuisset ,
 » Punicam Romanæ societatem atque amici-
 » tiam præoptandam esse. Si ambo consules
 » cum suis exercitibus ad Nolam essent ; tamen
 » non magis pares Hannibali futuros , quam
 » ad Cannas fuissent : nedum prætor unus ,
 » cum paucis & novis militibus , Nolam tu-
 » tari posfit. Ipsorum , quam Hannibalis , in-
 » teresse , capta an tradita Nola potiretur :
 » potitum enim , ut Capua Nuceriaque poti-
 » tus esset : sed , quid inter Capuæ Nuceriaque
 » fortunam interesset , ipsos prope in medio
 » fitos Nolanos scire. Nolle ominari ; quæ
 » captæ urbi cessura forent : sed potius spon-
 » dere , si Marcellum cum præsidio ac No-
 » lam tradidissent , neminem alium , quam
 » ipsos , legem , qua in societatem amicitiam-
 » que Hannibalis venirent , dicturum . »

XLIV. AD ea Herennius Bassus respondit :
 « Multos annos jam inter Romanum Nolam-
 » que populum amicitiam esse , cuius neutros
 » ad eam diem pœnitere ; & sibi si cum for-
 » tuna mutanda fides fuerat , fero jam esse
 » mutare eam : dedituris se Hannibali non
 » fuisse

LIBER XXIII CAP. XLIV 97

» fuisse arcessendum Romanum præsidium : *U. c. 537°*
» cum iis , qui ad se tuendos venissent , om- *a. C. 215°*
» nia sibi & esse confociata , & ad ultimum
» fore . » Hoc conloquium abstulit spem Han- *Obpugnat
Nolam
Hannibal.*
nibali per proditionem recipienda Nolæ . Ita-
que oppidum corona circumdedit , ut simul
ab omni parte mœnia adgredetur . Quem
ut subcessisse muris Marcellus vidit , instructa
intra portam acie , cum magno tumultu erupit .
Aliquot primo inperu perculsi cæsique sunt ;
dein , concursu ad pugnantes facto , æqua-
tisque viribus , atrox cœpit esse pugna : me-
morabilisque inter paucas fuisse , ni ingen-
tibus procellis effusus imber diremisset pu-
gnantes . Eo die commissio modico certamine ,
atque inritatis animis , in urbem Romani ,
Pœni in castra sese receperunt . Tamen Pœno-
rum prima eruptione perculsi ceciderunt haud
plus quam triginta , Romanorum nullus . Im-
ber continens per noctem totam usque ad
horam tertiam diei insequentis tenuit : itaque ,
quamquam utraque pars avidi certaminis
erant , eo die tenuerunt sese tamen munimen-
tis . Tertio die Hannibal partem copiarum
prædatum in agrum Nolanum misit . Quod
ubi animadvertis Marcellus , extemplo in

Tom. V.

C

U. c. 537. aciem copias educit (m) : neque Hannibal
a. C. 215. detrectavit. Mille fere passuum inter urbem
Prælum ad Nolam. erant castraque. Eo spatio (& sunt omnia
 campi circa Nolam) concurrerunt. Clamor,
 ex parte utraque sublatus, proximos ex co-
 hortibus iis, quæ in agros prædatum exie-
 rant, ad prælium jam commissum revocavit.
 Et Nolani aciem Romanam auxerunt : quos
 conlaudatos Marcellus in subsidiis stare, &
 fauiclos ex acie efferre jussit ; pugna abstinere,
 ni ab se signum accepissent.

XLV. PRÆLIMUM erat anceps : summa vi &
 duces hortabantur, & milites pugnabant.
 Marcellus viatis ante diem tertium, fugatis
 ante paucos dies a Cumis, pulsis priore anno
 ab Nola ab eodem se duce, milite alio, in-
 stare jubet. « Non omnes esse in acie : præ-
 » dantes vagari in agro : sed, qui pugnant,
 » marcere Campana luxuria, vino & scortis,
 » omnibusque lustris per totam hiemem con-
 » fectos. Abisse illam vim vigoremque, di-
 » lapsa esse robora corporum animorumque,
 » quibus Pyrenæi Alpiumque superata sint
 » juga : reliquias illorum virorum, vix arma
 » membraque sustinentes, pugnare. Capuam

(m) eduxit Gron, Crev.

LIBER XXIII CAP. XLV 99

» Hannibali Cannas fuisse. Ibi virtutem belli- *U. e. 537^a*
» cam , ibi militarem disciplinam , ibi præte- *a. C. 215^b*
» riti temporis famam , ibi spem futuri ex-
» sistentiam . » Quum hæc exprobrando hosti
Marcellus suorum militum animos erigeret ,
Hannibal multo gravioribus probris increpa-
bat : « Arma signaque eadem se noscere ,
» quæ ad Trebiam Trasimenumque , postre-
» mo ad Cannas viderit habueritque. Mili-
tem alium profecto se in hiberna Capuam
duxisse , alium inde eduxisse. Legatumne
Romanum & legionis unius atque alæ magno
certamine vix toleratis pugnam , quos binæ
acies consulares numquam sustinuerunt ?
Marcellus , tirone milite ac Nolanis subsi-
diis , inultus nos jam iterum lacefuit ? Ubi
ille meus miles est , qui erepto ex equo
C. Flaminio consuli caput abstulit ? ubi , qui
L. Paullum ad Cannas occidit ? Ferrum nunc
hebet ? an dextræ torpent ? an quid pro-
digii est aliud ? Qui pauci plures vincere
soliti estis , nunc paucis plures vix restatis.
Romam vos expugnaturos , si quis duceret ,
fortes lingua jaſtabatis. En nunc (n) minor
est res. Hic experiri vim virtutemque volo.

(n) *En nunc l. Enim Crev.*

G 2

U. c. 537. "Expugnate Nolam , campestrem urbem ,
a. C. 215. "non flumine , non mari septam. Hinc vos
 "ex tam opulenta urbe præda spoliisque onu-
 "ftos vel ducam , quo voletis , vel sequar."

XLVI. NEC bene , nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Quum omni parte pellerentur , Romanisque crescerent animi , non duce solum adhortante , sed Nolani etiam per clamorem , favoris indicem , accendentibus ardorem pugnæ , terga Poeni dederunt , atque in castra compulsi sunt. Quæ obpugnare cupientes milites Romanos Marcellus Nolam reduxit (o) , cum magno gaudio & gratulatione etiam plebis , quæ ante inclinatior ad Poenos fuerat. Hostium plus quinque millia cæsa eo die , vivi capti sexcenti , & signa militaria undeviginti , & duo elephanti : quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem induciis tacitis , sepeliendo utrumque cæsos in acie , consumserunt. Spolia hostium Marcellus , Vulcano votum , cremavit. Tertio post die (ob iram credo aliquam , aut spem liberalioris militiae) mille ducenti septuaginta duo equites , mixti Numidæ Hispanique , ad

*Poeni
in castra
compellun-
tur.*

(o) reducit Gron. Crev.

LIBER XXIII CAP. XLVI 101

Marcellum transfugerunt. Eorum fortis fidelis.
que opera in eo bello usi sunt saepe Romani.

*V. c. 537.
a. C. 215.*

Ager Hispanis in Hispania , Numidis in Africa
post bellum , virturis caussa , latus datus est.
Hannibal , ab Nola remisso in Bruttios Han-
none cum quibus venerat copiis , ipse Apuliae
hiberna petit , circaque Arpos confedit . Q.
Fabius , ut profectum in Apuliam Hannibalem *Q. Fabii
res gestae.*
audivit , frumento ab Nola Neapolique in ea
castra convecto , quae super Sueffulam erant ,
munitisque firmatis , & praesidio , quod
per hiberna ad tutandum locum satis esset ,
relictio , ipse Capuam proprius movit castra ,
agrumque Campanum ferro ignique est de-
populatus : donec coacti sunt Campani , ni-
hil admodum viribus suis fidentes , egredi
portis , & castra ante urbem in aperto com-
munire. Sex millia armatorum habebant , pe-
ditem inbellem : equitatu plus poterant : ita-
que equestribus procellis lacebant hostem .
Inter multos nobiles equites Campanos Cer-
rinus Jubellius erat , cognomine Taurea.
Civis indidem erat , longe omnium Campan-
norum fortissimus eques : adeo ut , quum
apud Romanos militaret , unus eum Roma-
nus Claudio Asellus gloria equestri æqua-

U. e. 537. *a. C. 215.* ret. Hunc Taurea quum diu perlustrans oculis
obequitasset hostium turmis, tandem facto
silentio, « ubi esset Claudius Asellus? » quæ-
sivit: « & , quoniam verbis secum de virtute
» ambigere solitus esset, cur non ferro de-
» cerneret; daretque opima spolia victus,
» aut victor caperet? »

*Pugna
inter Cl.
Asellum
Rom. &
Jub. Tau-
ream
Camp.*

XLVII. HÆC ubi Asello nunciata sunt in
castra, id modo moratus, ut consulem per-
cunctaretur, liceretne extra ordinem in pro-
vocantem hostem pugnare? permisso ejus
arma extemplo cepit: proiectusque ante
stationes equo, Tauream nomine compella-
vit, congregique, ubi vellet, jussit. Jam
Romani ad spectaculum pugnae ejus frequen-
tes exierant: & Campani, non vallum modo
castrorum, sed moenia etiam urbis prospec-
tantes repleverant. Quum jam ante ferocibus
dictis rem nobilitassen, infestis hastis con-
citarunt equos. Dein libero spatio inter se
Iudicantes, sine vulnere pugnam extrahebant.
Tum Campanus Romano, « Equorum, [in-
» quit] hoc, non equitum, erit certamen,
» nisi e campo in cavam hanc viam demitti-
» mus equos: ibi nullo ad evagandum spa-
» tio cominus conferentur manus. » Dicto

LIBER XXIII CAP. XLVIII 103

prope citius equum in viam Claudio dejectit. *U. c. 537.
a. C. 215.*

Taurea, verbis ferocior, quam re, « Mini-

» me sis, [inquit] cantherium in fossa. »

Quæ vox in rusticum inde proverbium
prodita. Claudio, quum ex via longe
perequitasset, nullo obvio hoste in cam-
pum rursum evectus, increpans ignaviam
hostis, cum magno gudio & gratulatione
victor in castra redit. Huic pugnæ equestri
rem (quam satis certam, communis existi-
matio est) mirabilem certe, adjiciunt qui-
dam annales : quum refugientem ad urbem
Tauream Claudio sequeretur, patenti hostium
portæ invectum, per alteram, stupentibus
miraculo hostibus, intactum evasisse.

XLVIII. QUIETA inde stativa fuere, ac
retro etiam consul movit castra, ut semen-
tem Campani facerent : nec ante violavit
agrū Campanum, quam jam altæ in sege-
tibus herbæ pabulum præbere poterant. Id
convexit in Cladiana castra super Suef-
fulam ; ibique hiberna ædificavit. M.
Claudio proconsuli imperavit, ut, retento
Nolæ necessario ad tuendam urbem præsidio,
ceteros milites dimitteret Romam, ne oneri
sociis, & sumtui reipublicæ essent. Et Ti,

U. c. 537. Gracchus a Cumis Luceriam in Apuliam legiones quum (*p*) duxisset, M. Valerium inde prætorem Brundisium, cum eo, quem Liceriæ habuerat, exercitu misit, tuerique oram agri Sallentini (*q*), & providere, quod ad Philippum bellumque Macedonicum adtinebet, jussit. Exitu æstatis ejus, qua hæc gesta perscripsimus, literæ a P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque prosperas in Hispania res gestissent: sed pecuniam in stipendium, vestimentaque, & frumentum exercitui, & sociis navalibus omnia deesse. Quod ad stipendium adtinebat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant: cetera utique ab Roma mitienda esse: nec aliter aut exercitum aut provinciam retineri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat, quin, & vera scribi, & postulari æqua, fateretur: sed obcurrebat animis, quantos exercitus terrestres navalesque tuerentur, quantaque nova classis mox paranda esset, si bellum Macedonicum moveretur. « Siciliam ac (*r*) Sardiniam, quæ ante bellum veſtigales fuissent, vix praesides

Romanorum inopia.

(*p*) dum Gron. (*r*) & Gron. Crev.

(*q*) Salentini Gron.

LIBER XXIII CAP. XLIX 105

» provinciarum exercitus alere : tributo sumtus *U. c. 537.*
» subpeditari : quum (s) ipsum tributum *a. C. 215.*
» conferentium numerum tantis exercituum
» stragibus, & ad Trasimenum lacum, & ad
» Cannas, inminutum; tum (t), qui super-
» escent pauci, si multiplici gravarentur sti-
» pendio, alia perituros peste. Itaque, nisi
» fide staret respublica, opibus non staturam.
» Prodeundum in concionem Fulvio prætori
» esse, indicandas populo publicas necessita-
» tes, cohortandosque, qui redemturi auxis-
» sent patrimonia, ut reipublicæ, ex qua
» crevissent, ad tempus commodarent; con-
» ducerentque ea lege præbenda, quæ ad
» exercitum Hispaniensem opus essent, ut;
» quum pecunia in ærario esset, iis primis
» solveretur.» Hæc prætor in concione edixit,
qua die vestimenta, frumentum, Hispaniensi
exercitui præbenda, quæque alia opus essent
navalibus sociis, esset locaturus.

XLIX. UBI ea dies venit, ad conducendum
tres societates aderant hominum undeviginti,
quorum duo postulata fuere: unum, ut mi-

*Privata
pecunia
respublica
admini-
stratur.*

(s) quum l. verum eum ipsum Gron. verum quum
Crev.

(t) tum del. Gron.

U. c. 537. litia vacarent , dum in eo publico essent : al-

a. C. 25.

terum , ut , quæ in naves inposuerint , ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent. Utroque imperato , conduxerunt , privataque pecunia respublica administrata est. Hi mores , eaque caritas patriæ per omnes ordines velut tenore uno pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt , sic summa fide præbita , nec fecus quam si ex opulento ærario , ut quondam , alerentur.

*Illiturgis
obsessa a
tribus Pæ-
norum du-
cibus.*

Quum hi commeatus venerunt , Illiturgi oppidum ab Hasdrubale , ac Magone , & Hamilcare Bomilcaris filio , ob defectionem ad Romanos obpugnabatur. Inter hæc trina castra hostium Scipiones , quum in urbem sociorum magno certamine ac strage obsistentium pervenissent , frumentum , cuius inopia erat , advexerunt : cohortatique oppidanos , ut eodem animo mœnia tutarentur , quo pro se pugnantem Romanum exercitum vidissent , ad castra maxima obpugnanda , quibus Hasdrubal prærerat , ducunt. Eodem & duo duces , & duo exercitus Carthaginiensium , ibi rem summam agi cernentes , convenerunt. Itaque eruptione e castris pugnatum est. Sexaginta hostium millia eo die in pugna fuerunt , sex-

LIBER XXIII CAP. XLIX 107

decim circiter Romanis. Tamen adeo haud du-
bia victoria fuit, ut plures numero, quam ipsi
erant, Romani hostium occiderint: ceperint
amplius tria millia hominum, paullo minus
mille equorum, undesexaginta militaria signa,
elephantis quinque in prælio occisis: trinis-
que castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsi-
dione liberato, ad Intibili obpugnandum Pu-
nici exercitus traducti, suppletis copiis ex
provincia, ut quæ maxime omnium belli
avida, modo præda aut merces esset, & tum
juventute abundante. Iterum signis conlatis,
eadem fortuna utriusque partis pugnatum. Su-
pra tredecim millia hostium cæsa, supra duo
capta, cum signis duobus & quadraginta, &
novem elephantis. Tum vero omnes prope
Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt:
multoque majores ea æstate in Hispania,
quam in Italia, res gestæ.

U. c. 537.
a. C. 215.

*Victoria
Romano-
rum.*

EPITOME LIBRI XXIV LIVIANI

HIERONYMUS, Syracusanorum rex, cuius avus Hiero amicus populi Romani fuerat, ad Carthaginenses defecit; & propter crudelitatem superbiamque a suis interfectus est. Ti. Sempronius Gracchus proconsul prospere adversus Pænos & Hannonem ducem ad Beneventum pugnavit, servorum maxime opera, quos liberos esse jussit. Claudius Marcellus consul, in Sicilia, quæ prope tota ad Pænos defecerat, Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indicatum est; qui, ad Apolloniam nocturno prælio obpressus fugatusque, Macedoniam cum prope inerimi exercitu perfugit. Ad id bellum gerendum Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania a P. & Cn. Scipionibus adversus Carthaginenses gestas continet. Syphax, rex Numidarum, in amicitiam

E P I T O M E 109

*adscitus, & a Massinissa, rege Massylo-
rum, pro Carthaginensibus pugnante,
victus, in Maurusios cum magna manu
transit contra Gades; ubi angusto fredo
Africa & Hispania dirimuntur. Celtiberi
quoque in amicitiam recepti sunt: quorum
auxiliis adscitis, tunc primum mercena-
rium militem Romana castra habuerunt.*

LIBER XXIV

I.

*U. c. 537.
a. C. 215.* **U**T ex Campania in Bruttios redditum est ;
*Res
a Pœnis
apud
Bruttios
gestæ.* Hanno , adjutoribus & ducibus Bruttiis ,
*Rhegium
frustra
tentatum.* Græcas urbes tentavit , eo facilius in socie-
tate manentes Romana , quod Bruttios , quos
& oderant , & metuebant , Carthaginensium
partis factos cernebant . Rhegium primum
tentatum est , diesque aliquot ibi nequid-
quam absunti . Interim Locrenses frumentum ,
lignaque , & cetera necessaria usibus ex agris
in urbem rapere , etiam ne quid relictum
prædæ hostibus esset : & in dies major om-
nibus portis multitudo effundi . Postremo ii
modo relieti in urbe erant , qui reficere mu-
ros ac portas , telaque in propugnacula con-
gerere cogebantur . In permixtam omnium
ætatium ordinumque multitudinem , & va-
gantem in agris magna ex parte inermem ,
Hamilcar Pœnus equites emisit ; qui , violare
quemquam vetiti , tantum , ut excluderent ab
urbe fuga dissipatos , turmas objecere . Dux
ipse , loco superiore capto , unde agros ur-
bemque posset conspicere , Brutiorum cohore

LIBER XXIV CAP. I

III

tem adire muros , atque evocare principes *U. c. 537.*
Locrensum ad conloquium iussit , & , polli- *a. C. 215.*
centes amicitiam Hannibal , adhortari ad
urbem tradendam. Bruttiis in conloquio nul-
lius rei primo fides est : (*a*) deinde ut Pœ-
nus adparuit in collibus , & refugientes pauci
aliam omnem multitudinem in potestate
hostium esse adferebant ; tum , metu vieti ,
consulturos se populum responderunt : advo-
cataque extemplo concione , quum & levif-
simus quisque novas res novamque societa-
tem mallent , & , quorum propinqui extra
urbem interclusi ab hostibus erant , velut
obsidibus datis , pigneratos haberent ani-
mos , pauci magis taciti probarent con-
stantem fidem , quam probatam tueri aude-
rent ; haud dubio in speciem consensu fit ad
Pœnos deditio. L. Atilio præfecto præsidii ,
qui cum eo milites Romani erant , clam
in portum deductis , atque inpositis in naves ,
ut Rhegium deveherentur , Hamilcarem Pœ-
nosque ea conditione , ut fœdus extemplo
æquis legibus fieret , in urbem acceperunt ;
Cujus rei prope non servata fides deditis est ,
quum Pœnus dolo dimissum Romanum incu-

*Locrenses
se deducere
Pœnus.*

(a) est del. Gron. Crev.

U. c. 537. faret; Locrenses profugisse ipsum cauſſarentur. *a. C. 215.* Infecuti etiam equites ſunt, ſi quo caſu in freto æſtus morari, aut deferre naues in terram poſſet. Et eos quidem, quos fequebantur, non ſunt adepti: alias a Meſiana trajicientes freto Rhegium naues conſperebunt. Milites erant Romani, a Claudio praetore miſi ad obtinendam urbem praefidio. Itaque Rhegio exemplo abſceſſum eſt. Locrenſibus iuſſu Hannibal is data pax, «ut liberi ſuis legibus viverent: urbs pateret Poenius, portus in potestatem (b) Locrenſium effet: ſocietas eo jure ſtaret, ut Poenus Locrenſem, Locrenſisque Poenum pace ac bello juvaret.»

II. SIC a freto Poeni reduciti, frementibus Bruttiis, quod Rhegium ac Locros, quas urbes direpturos ſe destinaverant, intactas reliquiffent. Itaque per ſe ipſi, conſcriptis armatisque juventutis ſuæ quindecim milibus, ad Crotonem obpugnandum pergiunt *Bruttiis* *Crotonem* *obpugnant* ire, Græcam & ipsam urbem, & maritimam: plurimum acceſſurum opibus, ſi in ora mariſ urbem portu ac mœniibus validam (c) tenuiſ-

(b) potestate Gron.

(c) ſi in ora mariſ portum ac urbem mœniibus valigam Gron. Crev.

tenuissent, credentes. Ea cura angebat, quod neque non arcessere ad auxilium Poenos satis audebant, ne quid non pro sociis egisse vi-derentur : &, si Poenus rursus magis arbiter pacis, quam adjutor belli, fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut ante Locrorum, frustra pugnaretur. Itaque optimum visum est, ad Hannibalem mitti legatos, caverique ab eo, ut receptus Croto Brutiorum esset. Hannibal quum præsentium eam consultatio-nem esse respondisset, & ad Hannonem eos rejecisset, ab Hannone nihil certi ablatum.

(d) Nec enim diripi volebant nobilem atque opulentam urbem : & sperabant, quum Brut-tius obpugnaret, Poenos nec probare, nec juvare eam obpugnationem adpareret, eo maturius ad se defecturos. Crotone nec con-silium unum inter populares, nec voluntas erat. Unus velut morbus invaserat omnes Italiae civitates, ut plebes ab optimatibus dissidentirent : (e) senatus Romanis faveret, plebs ad Poenos rem traheret. Eam diffensio-nem in urbe perfuga nunciat Bruttiis ; Ari-stomachum esse principem plebis, tradendæ.

(d) *allatum Gron.*

(e) *dissentiret Gron.*

Tom. V.

H

U. c. 537. que auctorem urbis : & in vasta urbe late-
a. C. 215. que omnibus disjectis mœnibus, raras &
 stationes custodiasque senatorum esse: (f)

Urbs capi-
tur a Brut-
tiis præter
arcem.

quacumque custodiant plebis homines, ea
 patere aditum. Auctore ac duce perfuga,
 Brutii corona cinxerunt urbem : acceptique
 a plebe primo inpetu locos omnes, præter
 arcem, cepere. Arcem optimates tenebant,
 præparato jam ante ad tales casum perfu-
 gio. Eodem Aristomachus perfugit ; tamquam
 Poenis, non Brutii, auctor urbis tradendæ
 fuisset.

III. URBS Croto murum in circuitu paten-
 tem duodecim millia passuum habuit, ante
 Pyrrhi in Italiam adventum. Post vastitatem
 eo bello factam vix pars dimidia habitabatur:
 flumen, quod medio oppido fluxerat, extra
 frequentia teclis loca præterfluebat : & arx
 procul iis, quæ habitabantur. Sex millia
 aberat ab urbe nobili templum (ipsa urbe
 erat nobilis), Laciniae Junonis , sanctum
 omnibus circa populis. (g) Lucus ibi, fre-

*Laciniae
 Junonis
 templum.*

(f) & in vasta urbe lateque omnibus disjectis
 mœnibus partitas stationes custodiasque senatorum
 ac plebis esse. Gron. Crev.

(g) sex millia aberat ab urbe nobile templum,
 ipsa urbe nobilis , Laciniae &c. Gron. Crev.

LIBER XXIV CAP. III 115

quenti silva & proceris abietis arboribus sep- *U. c. 537.*
tus, lœta in medio pascua habuit, ubi omnis *a. C. 215.*
generis facrum Deæ pascebatur pecus sine
ullo pastore: separatimque egressi cujusque
generis greges nocte remeabant ad stabula,
numquam insidiis ferarum, non fraude vio-
lati hominum. Magni igitur fructus ex eo
pecore capti, columnaque inde aurea solida
facta, & sacrata est: inclitumque templum,
divitiis etiam, non tantum sanctitate, fuit.
Ac miracula aliqua adsinguntur plerumque
tam insignibus locis. Fama est, aram esse in
vestibulo templi, cuius cinerem nullo um-
quam moveri vento. Sed arx Crotonis, una
parte inminens mari, (*h*) altera vergente
in agrum, situ tantum naturali quondam mu-
nita, postea & muro cincta est, qua per
aversas rupes ab Dionysio Siciliæ tyranno
per dolum fuerat capta. Eam tum arcem, satis,
ut videbatur, tutam, Crotoniatum optimates
tenebant, circumsedente cum Bruttiis eos
etiam plebe sua. Postremo Brutii, quum
suis viribus inexpugnabilem viderent arcem,
coacti necessitate, Hannonis auxilium inplot-
rant. Is, conditionibus ad ditionem com-
pellere Crotoniatas conatus, ut coloniam

*Arx
Crotonis,*

(*h*) *inminet* Gron.

H 2

U. c. 537. Bruttiorum eo deduci, antiquamque frequentiam eorum recipere vastam ac desertam bellis urbem paterentur, omnium neminem, præter Aristomachum, movit: morituros se adfirmabant citius, quam, immixti Bruttii, in alienos ritus, mores, legesque, ac mox linguam etiam verterentur. Aristomachus unus, quando nec suadendo ad deditio[n]em fatis valerat, nec, sicut urbem prodiderat, locum prodendæ arcis inveniebat, transfugit ad Hannonem.

Locrenses brevi post legati, quum permisso Hannonis arcem intrassent, persuaderunt, ut traduci se in Locros paterentur, nec ultima experiri vellent. Jam hoc ut sibi liceret, impetraverant & ab Hannibale, missis ad ipsum legatis. Ita Crotone excessum est, deductique Crotoniatæ ad mare naves condescendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hiems quidem quieta inter Romanos atque Hannibalem erat. Luceræ Sempronius consul, Hannibal haud procul Arpis hibernabat. Inter eos levia prælia ex occasione, aut obportunitate hujus aut illius partis, oriebantur: meliorque eis Romanus, & in dies cautior tutiorque ab insidiis siebat.

*Crotonia-
tæ Locros
abeunt.*

IV. IN Sicilia Romanis omnia mutaverat
 mors Hieronis , regnumque ad Hieronymum *U. c. 537.*
a. C. 215.
 nepotem ejus translatum : puerum , vix dum
 libertatem , nedum dominationem , modice
 laturum. Læte id ingenium tutores atque
 amici ad præcipitandum in omnia vitia acce-
 perunt : quæ ita futura cernens Hiero , ulti-
 ma senecta voluisse dicitur liberas Syracusas
 relinquere , ne sub dominatu puerili , per
 Iudibrium , bonis artibus partum firmatumque
 interiret regnum. Huic consilio ejus summa
 ope obstatere filiæ , nomen regium penes pue-
 rum futurum ratæ , regimen rerum omnium
 penes se virosque suos , Andranodorum &
 Zoippum : nam ii tutorum primi relinqueban-
 tur. Non facile erat nonagesimum jam agenti
 annum , circumfesso dies noctesque muliebri-
 bus blanditiis , liberare animum , & conver-
 tere ad publicam privata curam. Itaque tu-
 tores modo (i) quindecim puero reliquit :
 quos precatus est moriens , ut fidem erga
 populum Romanum , quinquaginta annos ab-
 se cultam , inviolatam servarent , juvenemque
 suis potissimum vestigiis insistere vellent dis-
 ciplinæque , in qua edocitus esset. Hæc man-

*Hieroni
succedit
Hieron-
mus Syra-
cusis.*

(i) modo 1. numero Gron.

U. c. 537. data. Quum exspirasset, per tutores testamento prolato, (k) puerisque in concionem producto, (erat autem quindecim tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores dispositi erant, adprobantibus testamentum, ceteris velut patre amissio in orba civitate omnia timentibus, funus fit regium, magis amore civium & caritate, quam cura suorum, celebre. Deinde ceteros tutores submovet Andranodus, juvenem jam esse dictans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tutelam ipse, quae cum pluribus communis erat, in se unum omnium vires convertit.

V. VIX quidem ulli bono moderatoque regi facilis erat favor apud Syracusanos, succedenti tantæ caritati Hieronis. Verum enim vero Hieronymus, velut suis vitiis desiderabilem efficere vellet avum, primo statim conspectu, omnia quam disparia essent, ostendit. Nam qui per tot annos Hieronem filiumque ejus Gelonem, nec vestis habitu, nec alio ullo insigni differentes a ceteris civi-

*Hieronymi
vitia.*

(k) *in qua edictus esset. Post hæc mandata quum exspirasset, tutores prodeunt. Testamento prolato &c.*
Gron. Crev.

bus vidissent, confexere purpuram, ac dia- *U. c. 537.*
 dema, ac satellites armatos, quadrigisque *a. C. 215.*
 etiam' alborum equorum interdum ex regia
 procedente, more Dionysii tyranni. Hunc
 tam superbum adparatum habitumque conve-
 nientes sequebantur contemtus omnium ho-
 minum, superbæ aures, contumeliosa dicta,
 rari aditus, non alienis modo, sed tutori-
 bus etiam, libidines novæ, inhumana crude-
 litas. Itaque tantus omnes terror invaserat,
 ut quidam ex tutoribus aut morte voluntaria,
 aut fuga præverterent metum suppliciorum.
 Tres ex iis, quibus solis aditus in domum
 familiarior erat, Andranodus & Zoippus,
 generi Hieronis, & Thrafo quidam, de aliis
 quidem rebus haud magnopere audiebantur:
 tendendo autem duo ad Carthaginenses,
 Thrafo ad societatem Romanam, certamine
 ac studiis interdum in se convertebant ani-
 mum adolescentis: quum conjuratio, in ty-
 ranni caput facta, indicatur per calonem
 quemdam, æqualem Hieronymi, & jam inde
 a puero in omnia familiaria jura adsuetum.
 Index unum ex conjuratis Theodotum, a quo
 ipse adpellatus erat, nominare potuit. Qui
 comprehensus extemplo, traditusque Andra-

*Conjuratio
in ejus
caput.*

U. c. 537. nodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscius celabat. Postremo, quum omnibus intolerandis patientiae humanæ cruciatibus laceraretur, vietum malis se simulans, avertit ab consciis in infantes indicium (*Thrasonem esse auctorem consilii mentitus, nec, nisi tam potenti duce confisos, rem tantam ausuros*) ab latere tyranni, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusque obcurrere. Maxime animo tyranni credibile indicium Thrafo nominatus fecit. Ita (1) extemplo traditur ad supplicium: adjectique pænæ ceteri juxta infantes. Consciorum nemo, quum diu socius consilii torqueatur, aut latuit, aut fugit. Tantum illis in virtute ac fide Theodoti fiduciæ fuit: tantumque ipsi Theodozo virium ad arcana occultanda.

Ad Hannibalem inclinat. VI. ITA, quod unum vinculum (m) cum Romanis societatis erat, Thrafone sublato e medio, extemplo haud dubie ad defectionem res spebat; legatique ad Hannibalem missi, ac remissi ab eo cum Hannibale nobili adolescente Hippocrates & Epicydes, nati Car-

(1) *Itaque Gron. Crev.*

(m) *Itaque quod omne vinculum Gron.*

LIBER XXIV CAP. VI 121

thagine, sed oriundi ab Syracusis exsule avo, *U. c. 537.*
a: C. 215.
 Poeni ipsi materno genere. Per hos juncta
 societas Hannibali ac Syracusano tyranno :
 nec invito Hannibale apud tyrannum manse-
 runt. Ap. Claudius prætor , cuius Sicilia pro-
 vincia erat , ubi ea accepit , extemps lega-
 tos ad Hieronymum misit : qui , quum fese
 ad renovandam societatem , quæ cum avo
 fuisset , venisse dicerent , per ludibrium auditi
 dimissique sunt ab quærente per jocum Hie-
 ronymo , « quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas
 » fuisset ? vix credibilia enim legatos Hanni-
 » balis narrare. Velle , quid veri sit , scire ,
 » ut ex eo , utram spem sequatur , consilium
 » capiat. » Romani , « quum ferio legationes
 » audire cœpisset , reddituros se ad eum dicen-
 » tes esse , » monito magis eo , quam rogato ,
 ne fidem temere mutaret , proficiscuntur.
 Hieronymus legatos Carthaginem misit ad
 foedus ex societate cum Hannibale faciendum.
 Pacto convenit , ut , quum Romanos Sicilia
 expulissent , (id autem brevi fore , si naves
 atque exercitum misissent) Himera amnis ,
 qui ferme insulam dividit , finis regni Syra-
 cusani ac Punici imperii esset. Aliam deinde ,
 inflatus adsentationibus eorum , qui eum non

*Legati Ro-
 manorum
 per ludi-
 brium ab
 eo audit.*

*Fœdus ejus
 cum Poenis.*

U. c. 537. Hieronis tantum , sed Pyrrhi etiam regis ,
a. C. 215. materni avi , jubebant meminisse , legationem
 misit , qua (n)æquum censebat , Sicilia sibi
 omni cedi : Italiae imperium proprium quærī
 Carthaginensi populo . Hanc levitatem ac
 jaestationem animi neque mirabantur in juvēne
 furioso , neque arguebant , dummodo aver-
 terent eum ab Romanis .

VII. SED omnia in eo præcipitia ad exitium
 fuerunt . Nam quum , præmissis Hippocrate
 atque Epicyde cum binis millibus armatorum
 ad tentandas urbes , quæ præfidiis teneban-
 tur Romanis , & ipse in Leontinos cum ce-
 tero omni exercitu (erant autem ad quin-
 decim millia peditum equitumque) profectus
 esset ; liberas ædes conjurati (& omnes forte
 militabant) inminentes viæ angustæ , qua
 descendere ad forum rex solebat , sumserunt .
 Ibi , quum instructi armatique ceteri transitum
 exspectantes starent , uni ex eis , (Dinomeni
 fuit nomen) quia custos corporis erat , par-
 tes datæ sunt , ut , quum adpropinquaret ja-
 nuæ rex , per cauſam aliquam in angustiis
 sustineret ab tergo agmen . Ita , ut convene-
 rat , factum est . Tamquam laxaret elatum

(n) *quia Gron.*

pedem ab stricto nodo , moratus turbam Di- *U. c. 537.*
 nomenes , tantum intervalli fecit , ut , quum *a. C. 215.*
 in prætereuntem sine armatis regem inpetus *A conjura-*
 fieret , confoderetur aliquot prius vulneribus , *tis occidi-*
 quam subcurri posset. Clamore & tumultu au-
 dito , in Dinomenem , jam haud dubie obstan-
 tem , tela conjiciuntur : inter (o) quæ tamen ,
 duobus acceptis vulneribus , evasit. Fuga fa-
 tellitum , ut jacentem videre regem , facta
 est. Interfectores pars in forum ad multitu-
 dinem lætam libertate , pars Syracusas per-
 gunt , ad præoccupanda Andranodori regiorum-
 que aliorum consilia. Incerto rerum statu ,
 Ap. Claudius , bellum oriens ex propinquo
 quum cerneret , senatum literis certiorem
 fecit , Siciliam Carthaginensi populo & Han-
 nibali conciliari. Ipse adversus Syracusana
 consilia , provinciam , regnique fines omnia
 convertit præsidia. Exitu anni ejus , Q. Fa-
 bius ex auctoritate senatus Puteolos , per bel-
 lum cœptum frequentari emporium , com-
 muniit , præsidiumque inposuit. Inde Romam
 comitiorum cauffa veniens , in eum , quem
 primum diem comitiale habuit , comitia
 edixit ; atque ex itinere præter urbem in cam-

*Comitia
consularia*

(o) per Gron. Crev.

U. c. 537. pum descendit. Eo die quum fors prærogativæ
a. C. 215. Aniensi juniorum exisset, eaque T. Otacilium,
 M. Æmilium Regillum consules diceret, tum
 Q. Fabius, silentio facto, tali oratione est
 usus.

*Fabii Cos.
oratio de
deligendis
magna cu-
ra Coss.*

VIII. « Si aut pacem in Italia, aut bellum
 » cum eo hoste haberemus, in quo negle-
 » gentiae laxior locus esset; qui vestris studiis,
 » quæ in campum ad mandatos, quibus ve-
 » litis, honores adfertis, moram ullam ob-
 » ferret, is mihi parum meminisse videretur
 » vestrae libertatis. Sed quum in hoc bello,
 » in hoc hoste, numquam ab ullo duce sine
 » ingenti nostra clade erratum sit, eadem vos
 » cura, qua in aciem armati descenditis, inire
 » suffragium ad creandos consules decet, &
 » sibi sic quemque dicere; Hannibali impe-
 » ratori parem consulem nomino. Hoc anno
 » ad Capuam Jubellio Taureæ Campano sum-
 » mo equiti provocanti summus Romanus
 » eques Asellus Claudius est obpositus. Ad-
 » versus Gallum, quondam provocantem in
 » ponte Anienis, T. Manlium, fidentem &
 » animo & viribus, misere maiores nostri. Ob
 » eamdem causam haud multis annis post
 » fuisse non negaverim, cur M. Välerio non

» diffideretur , adversus similiter provocantem *U. c. 537.*
 » arma capienti Gallum ad certamen. Quem- *a. C. 215.*
 » admodum pedites equitesque optamus , ut
 » validiores , si minus , ut pares hosti habeas-
 » mus ; ita duci hostium parem imperatorem
 » quæramus. Quum , qui est summus in ci-
 » vitate dux , eum legerimus ; tamen repente
 » lectus , in annum creatus , adversus vete-
 » rem ac perpetuum imperatorem compara-
 » bitur , nullis neque temporis , neque juris
 » inclusum angustiis , quominus ita omnia
 » gerat administretque , ut tempora postula-
 » bunt belli. Nobis autem in adparatu ipso ,
 » ac tantum inchoantibus res , annus circum-
 » agitur. Quoniam , quales viros creare vos
 » consules deceat , satis est dictum ; restat ,
 » ut pauca de eis , in quos prærogativæ fa-
 » vor inclinavit , dicam. M. Æmilius Regil-
 » lus flamen est Quirinalis , quem neque mit-
 » tere ab (p) facris , neque retinere possu-
 » mus , ut non Deum aut belli deseramus
 » curam. Otacilius fororis meæ filiam uxo-
 » rem , atque ex ea liberos , habet. Ceterum
 » non ea vestra in me majoresque meos me-
 » rita sunt , ut non potiorem privatis necef-

(p) a Gron. Grev.

U. c. 537. » situdinibus rempublicam habeam. Quilibet
 a. C. 215. » nautarum vectorumque tranquillo mari gu-
 » bernare potest : ubi saeva orta tempestas
 » est, ac turbato mari rapitur vento navis,
 » tum viro & gubernatore opus est. Non
 » tranquillo navigamus, sed jam aliquot pro-
 » cellis submersi pene sumus. Itaque, quis ad
 » gubernacula fedaat, summa cura providen-
 » dum ac praecavendum vobis est. In minore
 » te experti, T. Otacili, re sumus. Haud
 » fane, cur ad majora tibi fidamus, docu-
 » menti quidquam dedisti. Classem hoc anno,
 » cui tu praeſuisti, trium rerum cauſa para-
 » vimus : ut Africæ oram popularetur ; ut
 » tuta nobis Italæ litora effent; ante omnia
 » ne ſupplementum cum ſtipendio commea-
 » tuque ab Carthagine Hannibali transporta-
 » retur. Create conſulem T. Otacilium, non
 » dico, ſi omnia haec, ſed ſi aliquid eorum
 » reipublicæ præſtitit. Sin autem, te clas-
 » ſem obtinente, etiam, velut pacato mari,
 » quælibet Hannibali tuta atque integra ab
 » domo venerunt : ſi ora Italæ inferior hoc
 » anno, quam Africæ, fuit; quid dicere po-
 » tes, cur te potiflimum ducem Hannibali
 » hoſti obponant ? (q) Si conſul effes, diſta-
 (q) opponamus Gron,

» torem dicendum exemplo majorum nostro- *U. c. 537.*
 » rum censeremus. Nec tu id indignari posses, *a. C. 215.*
 » aliquem in civitate Romana meliorem bello
 » haberi, quam te. Magis nullius interest,
 » quam tua, T. Otacili, non inponi cervici-
 » bus tuis onus, sub quo concidas. Ego
 » magnopere suadeo, eodem animo, quo, si
 » stantibus vobis in aciem armatis repente
 » diligendi duo imperatores essent, quorum
 » ductu atque auspicio dimicaretis, hodie
 » quoque consules cretis: quibus sacramento
 » liberi vestri dicant, ad quorum edictum
 » convenient, sub quorum tutela atque cura
 » militent. Lacus Trasimenus & Cannæ tristia
 » ad recordationem exempla, sed ad præcaven-
 » dum simile utili (*r*) documento sunt. Præco,
 » Anensem juniorum in suffragium revoca. »

IX. QUM T. Otacilius ferociter, eum
 continuare consulatum velle, vociferaretur
 atque obstreperet, lictores ad eum accedere
 consul jussit: &c, quia in urbem non inie-
 rat, protinus in campum ex itinere profectus,
 admonuit, cum securibus sibi fasces præferri.
 Iterum prærogativa suffragium init; (*s*) crea-

(*r*) *utiles Gron. utilia documenta Crev.*

(*s*) *init Crev.*

tique in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. Eosdem consules ceteræ centuriæ sine variatione ulla dixerunt. Et prætor unus refectus Q. Fulvius Flaccus : novi (f) alii creati, T. Otacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui tum ædilis curulis erat, P. Cornelius Lentulus. Comitiis prætorum perfectis, senatusconsultum factum est, « ut Q. Fulvio » extra ordinem urbana provincia esset : isque » potissimum, consulibus ad bellum profectis, » urbi præcesset. » Aquæ magnæ bis eo anno fuerunt : Tiberisque agros inundavit cum magna strage tectorum, pecorumque & ho-

U. c. 538.

a. C. 214.

Q. Fabio

IV. M.

Marcello

III. Coss.

minum pernicie. Quinto anno secundi Punici belli, Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes, plus solito converterant in se civitatis animos. Multis enim annis tale consulatum par non fuerat. Referebant senes, sic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, sic postea Papirium Carviliunque adversus Samnites, Bruttiisque, & Lucanum cum Tarentino populum, consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus, quum ad exerci-

(f) inf. tres Gron. Crev.

LIBER XXIV CAP. X 129

exercitum esset; præsenti Fabio, atque ipso ^{U. c. 53⁸}
^{a. C. 214.} comitia habente, consulatus continuatus. Tempus ac necessitas belli, ac discrimen summae rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut suspectum cupiditatis imperii consulem haberet. Quin laudabant potius magnitudinem animi, quod, quum summo imperatore esse opus reipublicæ sciaret, seque eum haud dubie esse, minoris invidiam suam, si qua ex re oriretur, quam utilitatem reipublicæ, fecisset.

X. Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capitolio est habitus: decretumque omnium primum, ut consules fortinentur, compararentve inter se, uter censoribus creandis comitia haberet, priusquam ad exercitum proficeretur. Prorogatum deinde imperium omnibus, qui ad exercitus erant: jussique in provinciis manere, Ti. Gracchus Luceriae, ubi cum volonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, Manius Pomponius in Gallico: ex prætoribus prioris anni pro prætore Q. Mucius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brundisium oræ maritimæ, intentus adversus omnes motus Philippi Macedonum regis, præcesset. P. Cora-

Tom V.

I

G. c. 338. nelio Lentulo prætori Sicilia decreta provin-
a. C. 214. — cia ; T. Otacilio classis eadem , quam adver-
 sus Carthaginienes priore anno habuisset.

Prodigia. Prodigia eo anno multa nunciata sunt : quæ
 quo magis credebant simplices ac religiosi
 homines , eo plura nunciabantur. Lanuvii in
 æde intus Sospitæ Junonis corvos nidum
 fecisse : in Apulia palmam viridem arsisse :
 Mantuæ stagnum effusum Mincio amni cruen-
 tum visum : & Calibus creta , & Romæ in
 foro boario sanguine pluisse : & in vico
 Istrico fontem sub terra tanta vi aquarum
 fluxisse , ut ferias doliaque , quæ in eo loco
 erant , provoluta velut impetus torrentis tu-
 lerit : taœta de cœlo atrium publicum in Ca-
 pitolio , ædem in campo Vulcani , nucem in
 Sabinis publicamque viam , murum ac por-
 tam Gabiis. Jam alia vulgata miracula erant :
 hastam Martis prænestie sua sponte promo-
 tam : bovem in Sicilia locutum : infantem
 in utero matris in Marrucinis , « Io trium-
 » phe ! » clamasse : ex muliere Spoleti virum
 factum : Hadriæ aram in cœlo , speciesque
 hominum circum eam , cum candida veste ,
 visas esse. Quin Romæ quoque in ipsa urbe ,
 secundum apum examen in foro visum , ad-

firmantes quidam, legiones se armatas in Janiculo videre, concitaverunt civitatem ad arma: qui tum in Janiculo essent, negarunt, quemquam ibi, præter adfuetos collis ejus cultores, adparuisse. Hæc prodigia hostiis majoribus procurata sunt ex aruspicum responsu: & supplicatio omnibus Deis, quorum pulvinaria Römæ essent, indicta est.

XI. PERPETRATIS, quæ ad pacem Deum pertinebant, de republica belloque gerendo, & quantum copiarum, & ubi quæque essent, consules ad senatum retulerunt. Duodeviginti legionibus bellum geri placuit: binas consules sibi sumere: binis Galliam, Siciliamque, ac Sardiniam obtineri: duabusque Q. Fabium prætorem Apuliae, duabus volonum Ti. Gracchum circa Luceriam præesse: singulas C. Terentio proconsuli ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundisium relinqui, & duas urbi præsidio esse. Hic ut numerus legionum expleretur, sex novæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoque tempore consules scribere jussi, & classem parare: ut cum eis navibus, quæ pro Calabriæ litoribus in statione essent, centum (^t) quinquaginta

(t) centum del. Gron.

V. c. 538. longarum navium classis eo anno expleretur.
a. C. 214.

Delectu habito, & centum navibus novis de-
 ductis, Q. Fabius comitia censoribus crea-
 dis habuit. Creati M. Atilius Regulus & P.
 Furius Philus. Quum increbresceret (*u*) ru-
 mor, bellum in Sicilia esse, T. Otacilius eo
 cum classe proficisci jussus est. Quum deessent
 nautæ, consules ex senatusconsulto edixe-
 runt, « ut, qui, L. Æmilio, C. Flaminio
 » censoribus, millibus æris quinquaginta ipse
 » aut pater ejus census fuisset, usque ad
 » centum millia, aut cui postea res tanta esset
 » facta, nautam unum cum sex mensium sti-
 » pendio daret: qui supra centum millia;
 » usque ad trecenta millia, tres nautas cum
 » stipendio annuo: qui supra trecenta millia,
 » usque ad decies æris, quinque nautas: qui
 » supra decies, septem: senatores octo nautas
 » cum annuo stipendio darent. » Ex hoc edito
 dati nautæ, armati instructique ab dominis,
 cum triginta dierum coctis cibariis naves
 conscenderunt. Tum primum est factum, ut
 classis Romana sociis navalibus privata inpenſa
 paratis completeretur.

(*u*) increbresceret Gron.

LIBER XXIV CAP. XII 135

XII. HIC major solito adparatus præcipue
conterruit Campanos, ne ab obsidione Ca-
puæ bellum ejus anni Romani inciperent. Ita-
que legatos Hannibalem oratum miserunt,
ut Capuam exercitum admoveret. «Ad eam
» obpugnandam novos exercitus scribi Romæ;
» nec ullius urbis defectioni magis infensos
» eorum animos esse. » Id quia tam trepidi
nunciabant, maturandum Hannibal ratus, ne
prævenirent Romani, profectus Arpis, ad
Tifata in veteribus castris super Capuam con-
fedit. Inde, Numidis Hispanisque ad præsi-
dium simul castrorum simul Capuæ relictis,
cum cetero exercitu ad lacum Averni per
speciem sacrificandi, re ipsa ut tentaret Pu-
teolos, quodque ibi præsidii erat, descendit.
Maximus, postquam Hannibalem Arpis pro-
fectum, & regredi in Campaniam, adlatum
est, nec die nec nocte intermisso itinere, ad
exercitum redit: & Ti. Gracchum ab Liceria
Beneventum copias admovere, Q. Fabium
prætorem (is filius consulis erat) Liceriam
Graccho succedere jubet. In Siciliam eodem
tempore duo prætores profecti, P. Cornelius
ad exercitum, Otacilius, qui maritimæ oræ
reique navalii præfasset; & ceteri in suas

*U. c. 535.
a. C. 214.
Terrentur
Campani.*

V. c. 538. quisque provincias profecti : &c , quibus pre-
a. C. 214. rogatum imperium erat , easdem , quas priore
 anno , regiones obtinuerunt.

*Legati Ta-
 rentini ad
 Hanniba-
 lem.*

XIII. AD Hannibalem , quum ad lacum Averni esset , quinque nobiles juvenes ab Tarento venerunt , partim ad Trasimenum lacum , partim ad Cannas capti , dimissique domos cum eadem comitate , qua usus adversus omnes Romanorum socios Poenus fuerat . Ii , « memores beneficiorum ejus per pulisse » magnam partem se juventutis Tarentinæ , » referunt , « ut Hannibal amicitiam ac socie- » tatem , quam populi Romani , mallent ; » legatosque ab suis missos rogare Hanniba- » lem , ut exercitum proprius Tarentum ad- » moveat . Si signa ejus , si castra conspecta » Tarento sint , haud ullam intercessuram » moram , quin urbs dedatur . In potestate » juniorum plebem , in manu plebis rem Ta- » rentinam esse , » Hannibal conlaudatos eos , oneratosque ingentibus promissis , domum ad coepita maturanda redire jubet : se in tem- pore adfuturum esse . Hac cum spe dimissi Tarentini . Ipsum ingens cupidio inceperat Ta- renti potiundi . Urbem esse videbat , quia opulentam nobilemque , tum maritimam , &

LIBER XXIV CAP. XIII 137

In Macedoniam obportune versam : regem- *U. c. 538.*
 que Philippum hunc portum, si transfret in *a. C. 214.*
 Italiam, quum Brundisium Romani haberent
 petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod
 venerat, &, dum ibi moratur, pervaftato
 agro Cumano usque ad Miseni promontorium,
 Puteolos repente agmen convertit, ad obpri- *Puteolos*
 mendum præsidium Romanum. Sex millia *frustra* *tentat,*
 hominum erant, & locus munimento quoque,
 non natura modo, tutus. Triduum ibi mo-
 ratus Poenius, ab omni parte tentato præsidio,
 deinde, ut nihil procedebat, ad populandum
 agrum Neapolitanum, magis ira quam po-
 tiundæ urbis spe, proceffit. Adventu ejus in *A Nolani* *vocatur.*
 propinquum agrum Nolana mota est plebs,
 jam diu aversa ab Romanis & infesta senatui
 suo. Itaque legati ad arcessendum Hanniba-
 lem, cum haud dubio promisso tradendæ
 urbis, venerunt. Prævenit inceptum eorum
 Marcellus consul, a primoribus aditus. Die
 uno Sueſſulam a Calibus, quum Vulturnus
 amnis trajicientem moratus effet, contendere-
 rat. Inde proxima nocte sex millia peditum,
 equitesque trecentos, qui præsidio senatu
 essent, Nolam intromisit : &, uti a consule
 omnia in pigre facta sunt ad præoccupandam

Prævenit
eum Mar-
c. Ilnsq.

V. c. 538. Nolam ; ita Hannibal tempus terebat ; bis
a. C. 214. jam ante nequidquam tentata re , segnior ad
 credendum Nolanis factus.

Hannonis & Gracchi exercitus ad Beneventum. XIV. IISDEM diebus & Q. Fabius consul ad Casilinum tentandum , quod præsidio Punico tenebatur , venit ; & ad Beneventum , velut ex composito , parte altera Hanno ex Bruttiis cum magna peditum equitumque manu , altera Ti. Gracchus ab Luceria accepit : qui primo oppidum intravit . Deinde , ut Hannonem tria millia ferme ab urbe ad Calorem fluvium castra posuisse , & inde agrum populari audivit , & ipse , egressus mœnibus , mille ferme passus ab hoste castra locat , ibique concionem militum habuit . Legiones magna ex parte volonum habebat ; qui jam alterum annum libertatem tacite mereri , quam postulare palam , maluerant . Senserat tamen hibernis egrediens murmur in agmine esse quærerentium , « en umquam liberi militaturi » essent ? » scripseratque senatui , non tam quid desiderarent , quam quid meruissent : « bona fortique opera eorum se ad eam diem » usum : neque ad exemplum justi militis » quidquam eis , præter libertatem , deesse . » De eo permisum ipsi erat , faceret , quod e

republica duceret esse. Itaque prius , quam *U. c. 338.*
 cum hoste manum consereret , pronunciat ; *a. C. 214.*
 « tempus venisse eis (*u*) libertatis , quam diu
 » sperassent , potiundæ. Postero die signis
 » conlatis dimicaturum puro ac pàtentí. *cam-*
 » po , ubi sine ullo infidiarum metu vera
 » virtute geri res posset. Qui caput hostis retu-
 » lisset , eum se exemplo liberum jussurum
 » esse : qui loco cessisset , in eum servili sup-
 » plicio animadversurum. Suam cuique for-
 » tunam in manu esse : libertatis auctorem
 » eis non se fore solum , sed consulem M.
 » Marcellum , sed universos Patres ; quos ;
 » consultos ab se de libertate eorum , sibi
 » permisisse. » Literas inde consulis ac sena-
 » tusconsultum recitavit. Ad quæ clamor cum
 » ingenti ad sensu est sublatus. Pugnam posce-
 » bant , signumque ut daret exemplo , ferociter
 » instabant. Gracchus , prœlio in posterum diem
 » pronunciato , concionem dimisit. Milites lœti ,
 » præcipue quibus merces navatæ in unum
 » diem operæ libertas futura erat , armis expe-
 » diendis quod (*v*) reliquum consumunt.

XV. POSTERO die , ubi signa cœperunt
 canere , primi omnium parati instructique ad

(*u*) ejus Gron. Crev.

(*v*) quod 1. diei Gron. Crev.

Gracchus
libertatem
promittit
volonibus
qui acriter
pugnave-
rint.

U. c. 538. prætorium convenient. Sole orto, Græchus
a. C. 214. in aciem copias educit: nec hostes moram

Acris pugna. dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutii ac Lucani: equites mille ducenti; inter quos pauci admodum Italici, ceteri Numidæ fere omnes Maurique. Pugnatum est & acriter, & diu. Quatuor horis neutro inclinata est pugna: nec alia magis Romanum impeditabant res, quam capita hostium pretia libertati facta. Nam ut quisque hostem impigre occiderat, primum capite ægre inter turbam tumultumque abscidendo (x) tempus terebat: deinde, occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisque pugnator esse desierat: segnibus ac timidis tradita pugna erat. Quod ubi tribuni militum Graccho nunciaverunt, « neminem » stantem jam vulnerari hostem, carnificari » jacentes, & in dextris militum pro gladiis » humana capita esse: » signum dari propere jussit, « projicerent capita, invaderentque » hostem. Claram satis & insignem virtutem » esse: nec dubiam libertatem futuram stre- » nuer viris. » Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in hostem emissus. Quibus

(x) *abscindendo* Gron. Crev.

LIBER XXIV CAP. XVI 139

quum in pigre Numidæ concurrissent, nec se- *U. c. 538.*
gnior equitum, quam peditum, pugna esset, *a. C. 214.*
iterum in dubium adducta res. Quum utrim-
que duces, Romanus Bruttum Lucanumque,
toties a majoribus suis viatos subactosque;
Pœnus mancipia Romana & ex ergastulo
militem, verbis obtereret; postremo pronun-
ciat Gracchus, « esse nihil, quod de liber-
tate sperarent, nisi eo die fusi fugati que
hostes essent.

XVI. Ea demum vox ita animos accendit,
atque, renovato clamore, velut alii repente
facti, tanta vi se in hostem intulerunt, ut
sustineri ultra non possent. Primo antefignani
Pœnorum, deinde signa perturbata, postremo
tota impulsæ acies: inde haud dubie terga
data, ruuntque fugientes in castra, adeo pa-
vidi trepidique, ut ne in portis quidem aut
vallo quisquam restiterit, ac prope continentis
agmine Romani infecuti, novum de integro
præcium inclusi hostium vallo ediderint. Ibi
sicut pugna impeditior in angustiis, ita cædes
atrocior fuit: & adjuvere captivi, qui
rapto inter tumultum ferro, congregati &
ab tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impe-
dierunt. Itaque minus duo millia hominum.

*Romanæ
vincunt.*

U. c. 538. ex tanto exercitu, & ea major pars equitum;

a. C. 214.

cum ipso duce effugerunt : alii omnes cæsi
aut capti : capta & signa duodequadraginta.
Ex victoribus duo millia ferme cecidere. Prä-
da omnis (præterquam hominum captorum)
militi concessa est : & pecus exceptum est,
quod intra dies triginta domini cognovissent.
Quum præda onusti in castra redissent, qua-
tuor millia ferme volonum militum, qui
pugnaverant segnius, nec in castra inrupe-
rant simul, metu pœnæ collem haud procul
castris ceperunt. Postero die per tribunos (*y*)
militum inde deduci, concione militum ad-
vocata a Graccho, superveniunt. Ubi quum
proconsul veteres milites primum, prout
cujsusque virtus atque opera in ea pugna fue-
rat, militaribus donis donasset, tunc quod

*Volonibus
libertas
datur.*

ad volones adtineret, « omnes, [ait] malle,
» laudatos a se, dignos indignosque, quam
» quemquam eo die castigatum esse. Quod
» bonum, faustum, felixque reipublicæ ipsi-
» que esset, omnes eos liberos esse jubere. »
Ad quam vocem quum clamor ingenti alacri-
tate sublatus esset, ac nunc complexi inter
se gratulantesque, nunc manus ad coelum

(*y*) tribunum Gron. Crey.

LIBER XXIV CAP. XVI 141

tollentes , bona omnia populo Romano Grac- *U. c. 538.*
choque ipsi precarentur ; tum Gracchus : *a. C. 214.*

“ Priusquam omnes jure libertatis æquassem ,
” [inquit] neminem nota strenui aut ignavi
” militis notasse volui. Nunc , exsoluta jam
” fide publica , ne discrimin omne virtutis
” ignaviæque pereat , nomina eorum , qui ,
” detrectatae pugnæ memores , secessionem
” paullo ante fecerunt , referri ad me jubebo :
” citatosque singulos jurejurando adigam , nisi
” queis morbus caussa erit , non aliter , quam
” stantes , cibum potionemque , quoad stipen-
” dia facient , capturos esse. Hanc multam ita
” æquo animo feretis , si reputabitis , nulla
” ignaviæ nota leviore vos designari potuisse .”
Signum deinde conligendi vasa dedit : mili-
tesque prædam portantes agentesque , per
lasciviam ac jocum , ita ludibundi Beneven-
tum rediere , ut ab epulis per celebrem fe-
stumque diem actis , non ex acie , reverti vi-
derentur. Beneventani omnes turba effusa
quum obviam ad portas exissent , complecti
milites , gratulari , vocare in hospitium. Ad-
parata convivia omnibus in propatulo ædium
fuerant : ad ea invitabant , Gracchumque
orabant , ut epulari permetteret militibus. Et

U. c. 538. Gracchus ita permisit, in publico epularentur omnes. *a. C. 214.* Ante suas quibusque fores prolati omnia. Pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati sunt; alii adcubantes, alii stantes, qui simul ministrabant vescebanturque. Digna res visa, ut simulacrum celebrati ejus diei Gracchus, postquam Romanum rediit, pingi juberet in æde Libertatis, quam pater ejus in Aventino ex multatricia pecunia faciendam curavit dedicavitque.

XVII. DUM hæc ad Beneventum geruntur, Hannibal, depopulatus agrum Neapolitanum, *Marcellus obviam it Hannibali.* ad Nolam castra movet. Quem ubi adventare consul sensit, Pomponio prætore cum eo exercitu, qui super Sueffulam in castris erat, adicto, ire obviam hosti parat, nec moram dimicandi facere. C. (z) Claudio Neronem cum robore equitum silentio noctis per aversam maxime ab hoste portam emitit: circumvectumque occulte subsequi sensim agmen hostium jubet, &, quum coortum prælium videret, ab tergo se objicere. Id errore viarum, an exiguitate temporis, Nero exsequi non potuerit, incertum est. Absente eo quum prælium commissum esset, superior

(z) C. del. Grona

LIBER XXIV CAP. XVIII 143

quidem haud dubie Romanus erat; sed, quia
equites non adfuere in tempore, ratio com-
positæ rei turbata est. Non ausus insequi ce-
dentes Marcellus, vincentibus suis signum
recepui dedit. Plus tamen duo millia hostium
eo die cæsa traduntur: Romani minus qua-
dringentis. Solis fere obcasu Nero, diem
noctemque nequidquam fatigatis equis homi-
nibusque, ne viso quidem hoste rediens, adeo
graviter est ab consule increpitus, ut per
eum stetisse diceret, quo minus accepta ad
Cannas redderetur hosti clades. Postero die
Romanus in aciem descendit: Poenus, tacita
etiam confessione vietus, castris se tenuit.
Tertio die silentio noctis, omissa spe Nolæ
potiundæ, rei numquam prospere tentatæ,
Tarentum ad certiorem spem prodigionis pro-
ficiiscitur.

U. c. 538.

a. C. 214.

*Romani
vincunt.*

XVIII. NEC minore animo res Romana
domi, quam militiæ, gerebatur. Censores,
vacui ab operum locandorum cura, propter
inopiam ærarii, ad mores hominum regen-
dos animum adverterunt, castigandaque vi-
tia; quæ, velut diutinis morbis ægra cor-
pora ex se gignunt, nata bello erant. Primum
eos citaverunt, qui post Cannensem pugnam

*Censura
Romæ se-
vere exer-
cita.*

*U. c. 538. rempublicam deseruisse, Italiaque excessisse
a. C. 214.* velle dicebantur. Princeps eorum L. Cæcilius Metellus (*a*) quæstor tum forte erat. Jusso deinde eo ceterisque ejusdem noxæ reis causam dicere, quum purgari nequissent, pronunciarunt, verba orationemque eos adversus rempublicam habuisse, quo conjuratio deserendæ Italiam causa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exsolvendi jurisjurandi interpretes: qui captivorum, ex itinere regressi clam in castra Hannibalis, solutum, quod juraverant reddituros, rebantur. His superioribusque illis equi ademti, qui publicum equum habebant: tribuque moti, ærarii omnes facti. Neque senatu modo aut equestri ordine regendo cura se censorum tenuit. Nomina omnium ex juniorum tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neque vacatio justa militiae, neque moribus causa fuisse. Et ea supra duo millia nominum in ærarios relata, tribuque omnes moti. Additumque inerti censoriae notæ triste senatusconsultum: ut ii omnes, quos censores notassent, pedibus mererent, mitterenturque in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias,

(*a*) add. qui Gron. Crev.

reliquias , cui militum generi non prius , U. e. 538.
a. C. 214.
 quam pulsus Italia hostis esset , finitum sti-
 pendiorum tempus erat . Quum censores , ob
 inopiam ærarii , se jam locationibus abstine-
 rent ædium sacrarum tuendarum , curulum-
 que equorum præbendorum , ac similium his
 rerum ; convenere ad eos frequentes , qui
 hastæ hujus generis adsueverant : hortaticque
 censores , « ut omnia perinde agerent , loca-
 » rent , ac si pecunia in ærario esset . Nemini-
 » nem , nisi bello confecto , pecuniam ab
 » ærario petiturum esse . » Convenere deinde
 domini eorum , quos Ti. Sempronius ad Be-
 neventum manu emiserat : arcessitosque se
 ab triumviris mensariis esse dixerunt , ut
 pretia servorum acciperent : ceterum non
 ante , quam bello confecto , accepturos esse .
 Quum hæc inclinatio animorum plebis ad
 sustinendam inopiam ærarii fieret ; pecuniæ
 quoque pupillares primo , deinde viduarum ,
 coepæ conferri : nusquam eas tutius sanctius-
 que deponere creditibus , qui deferebant ,
 quam in publica fide . Inde , si quid emptum
 paratumque pupillis ac viduis foret , a quæstore
 perscribebatur . Manavit ea privatorum
 benignitas ex urbe etiam in castra , ut non

Liberali-
tas priva-
torum erga
rempub.

Tom. V.

K

*U. c. 538.
a. C. 214.* eques, non centurio stipendium acciperent; mercenariumque increpantes vocarent, qui accepisset.

*Fabius
Casilinum
obsidet.* XIX. Q. FABIUS consul ad Casilinum castra habebat, quod duum millium Campanorum, & septingentorum militum Hannibalis tenebatur praesidio. Praerat Statius Metius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Medixtuticus erat, servitiaque & plebem promiscue armabat, ut castra Romana invaderet, intento consule ad Casilinum obpugnandum. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaque Nolam ad collegam mittit, « altero exercitu, » dum Casilinum obpugnatur, opus esse, qui « Campanis obponatur. Vel ipse, reliquo No- » lae praesidio modico, veniret: vel, si eum « Nola teneret, & ne cum securae res ab « Hannibale essent, se Ti. Gracchum procon- » sulem a Benevento ad citurum. » Hoc nuncio Marcellus, duobus militum millibus Nolae in praesidio reliquis, cum cetero exercitu Casilinum venit, adventuque ejus Campani, jam moventes sese, quieverunt. Ita a duobus consulis Casilinum obpugnari coepit. Ubi quum multa, succedentes temere mœnibus, Romani milites acciperent vulnera, neque

*Marcellus
eodem cum
exercitu
venit.*

satis inceptis succederet ; Fabius , omitten- *V. c. 538.*
 dam rem parvam ac juxta magnis difficultem , *a. C. 214.*
 abscedendumque inde censebat , quum res
 maiores instarent. Marcellus multa magnis
 ducibus sicut non adgredienda , ita semel ad-
 gressis non dimittenda esse , dicendo , quia
 magna famæ momenta in utramque partem
 fierent , tenuit , ne inrito incepto abiretur.
 Vineæ inde omniaque alia operum machina-
 tionumque genera quum admovearentur , Cam-
 panique Fabium orarent , ut abire Capuam
 ruto liceret ; paucis egressis , Marcellus por-
 tam , qua egrediebantur , occupavit , cædes-
 que promiscue omnium circa portam primo ,
 deinde , inruptione facta , etiam in urbe fieri
 copta est. Quinquaginta fere primo egressi
 Campanorum , quum ad Fabium confugissent ,
 præsidio ejus Capuam pervenerunt. Casili-
 num , inter conloquia cunctationemque peten-
 tium fidem , per occasionem captum est. Cap-
 tivi , quique Campanorum , quique Hanni-
 balis militum erant , Romanam missi , atque
 ibi in carcere inclusi sunt : oppidanorum tur-
 ba per finitos populos in custodiam divisa.

*Casilinum
captum.*

XX. QUIBUS diebus a Casilino , re bene
 gesta , recessum est , eis Gracchus in Lucanis

*U. c. 538.
a. C. 214.*

*In
Lucanis
accepta
clades.*

*Fabius
Samnium
valetat.*

aliquot cohortes, in ea regione conscriptas, cum præfeto sociorum in agros hostium prædatum misit. Eos effuse palatos Hannio adortus, haud multo minorem, quam ad Beneventum acceperat, reddidit hosti cladem, atque in Bruttios raptim, ne Gracchus adsequeretur, concessit. Consules, Marcellus retro, unde venerat, Nolam redit; Fabius in Samnum ad populandos agros recipiendasque armis, quæ defecerant, urbes processit. Caudinus Samnis gravius devastatus: perusti late agri, prædæ pecudum hominumque aëtæ: oppida vi capta, Compulteria, Telesia, Compæ, Melæ, Fulfulæ & Orbitanium: ex Lucanis Blandæ: Apulorum Æcæ obpugnatæ. Millia hostium in his urbibus viginti quinque capta, aut occisa: & recepti perfugæ trecenti septuaginta; quos quum Romam mississet consul, virgis in comitio cæsi omnes, ac de faxo dejecti. Hæc a Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerundis rebus valetudo adversa Nolæ tenuit. Et a prætore Q. Fabio, cui circa Luceriam provincia erat, Accua oppidum per eos dies vi captum: stativaque ad Ardoneas communita. Dum hæc aliis locis ab Romanis geruntur,

jam Tarentum pervenerat Hannibal, / cum *U. c. 538.*
a. C. 214.
 maxima omnium, quacumque ierat, clade.

In Tarentino demum agro pacatum incedere
 agmen cœpit. Nihil ibi violatum, neque us-
 quam via excessum est : adparebatque, non
 id modestia militum aut ducis, nisi ad conci-
 liandos Tarentinorum animos, fieri. Ceterum
 quum propemodo muris acceſſiflet, nullo ad
 conspectum primi agminis, ut rebatur, motu
 facto, caſtra ab urbe ferme paſſus mille lo-
 cat. Tarenti, triduo ante, quam Hannibal
 ad moenia accederet, a M. Valerio propræ-
 tore, qui classi ad Brundisium præorat, miſ-
 fus M. Livius, primore juventute conſcripta,
 dispositisque ad omnes portas, circaque mu-
 ros, qua res postulabat, stationibus, die ac
 nocte plurimum intentus, neque hostibus,
 neque dubiis ſociis loci quidquam præbuit ad
 tentandum. Quare diebus aliquot fruſtra ibi
 abſumis, Hannibal, quum eorum nemo, qui
 ad lacum Averni adiſſent, aut ipſi venirent,
 aut nuncium literasve initterent, vana pro-
 mifſa ſe temere ſecutum cernens, caſtra inde
 movit. Tum quoque, intacto agro Tarentino,
 (quamquam ſimulata lenitas nihil dum pro-
 fuerat, tamen ſpe labefactandæ fidei haud

*Ad Taren-
 tum caſtra
 locat Han-
 nibal.*

*M. Livius
 Tarentum
 tuerit.*

*U. c. 538. absistens) Salapiam ut venit, fragmentum ex
a. C. 214.
Hannibal
Salapiam
se confert.* agris Metapontino atque Heraclensi (jam media ætas exacta erat, & hibernis placebat locus) comportat. Præ datum inde Numidæ Maurique per Sallentinum agrum proximos que Apuliæ saltus dimissi : unde ceteræ prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti; e quibus ad quatuor millia domanda equitibus divisa.

*Rerum
status in
Sicilia.*

XXI. ROMANI, quum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur, morsque tyranni duces magis impigros dedisset Syracusanis, quam cauスマ aut animos mutasset, M. Marcello alteri consulū eam provinciam decernunt. Secundum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatumque ferociter, parentandum regi sanguine conjuratorum esse. Deinde libertatis restitutæ dulce auditu nomen crebro usurpatum, spes facta ex pecunia regia largitionis, militiæque fungendæ potioribus ducibus, & relata tyranni fœda sclera fœdioresque libidines, adeo mutavere animos, ut insepultum jacere corpus paullo ante desiderati regis paterentur. Quum ceteri ex conjuratis ad exercitum obtinendum remansissent,

Theodotus & Sofis regiis equis , quanto ma- *U. c. 538.*
ximo cursu poterant , ut ignaros omnium re- *a. C. 214.*
gios obprimerent , Syracusas contendunt . Ce-
terum prævenerat non fama solum , (qua ni-
hil in talibus rebus est celerius) sed nuncius
etiam ex regiis servis . Itaque Andranodorus *Andrano-*
& Insulam , & arcem , & alia , quæ poterat , *dorus ar-*
quæque obportuna erant , præsidiis firmarat . *cem Syra-*
cusis occu-
pat.
Hexapylo Theodotus ac Sofis post solis ob-
casum jam obscura luce invecti , quum cruen-
tam regiam vestem atque insigne capitis
ostentarent , travecti per Tycham , simul ad
libertatem , simul ad arma vocantes , in Achra-
dinam convenire jubent . Multitudo pars pro-
currit in vias , pars in (b) vestibulis stat ,
pars ex tectis fenestrisque prospectant , & ,
quid rei sit , rogitant . Omnia luminibus con-
luentes , strepitique vario complentur . Armati
locis patentibus congregantur . Inermes ex
Olympii Jovis templo spolia Gallorum Illy-
riorumque , dono data Hieroni a populo Ro-
mano , fixaque ab eo , detrahunt , precantes
Jovem , ut volens propitius præbeat facra
arma , pro patria , pro Deum delubris , pro
libertate fese armantibus . Hæc quoque mul-

(b) add. ædium Gron. Crev.

V. c. 538. titudo, stationibus per principes regionum
a. C. 214. urbis dispositis, adjungitur. In Insula inter
 cetera Andranodorus præfidiis firmat horrea
 publica. Locus, faxo quadrato septus, atque
 arcis in modum emunitus, capitur ab juven-
 tute, quæ præsidio ejus loci adtributa erat,
 mittuntque nuncios in Achradinam, horrea
 frumentumque in senatus potestate esse.

*Polyæni
libera &
moderata
oratio.*

XXII. LUCE prima populus omnis arma-
 tus inermisque in Achradinam ad curiam con-
 venit. Ibi pro concordia æra, quæ in eo sita
 loco erat, ex principibus unus nomine Po-
 lyænus concessionem & liberam & moderatam
 habuit : « Servitudinis indignitatisque homi-
 » nes expertos, adversus notum malum inri-
 » tatos esse. Discordia civilis quas importet
 » clades, audisse magis a patribus Syracusa-
 » nos, quam ipsos vidisse. Arma quod inpi-
 » gre ceperint, laudare : magis laudaturum,
 » si non utantur, nisi ultima necessitate coacti.
 » In præsentia legatos ad Andranodorum mitti
 » placere, qui denuncient, ut in potestate se-
 » natus ac populi sit : portæ Insulæ pateant:
 » recedat præsidium. Si tutelam alieni regni
 » suum regnum velit facere, eundem se cen-
 » sere, multo acrius ab Andranodoro, quam

» ab Hieronymo , repeti libertatem. » Ab *U. c. 538.*
 hac concione legati missi sunt. Senatus inde *a. C. 214.*
 haberet cœptus est : quod sicut , regnante Hie-
 rone , manserat publicum consilium , ita post
 mortem ejus , ante eam diem , nulla de re
 neque convocati , neque consulti fuerant. Ut
 ventum ad Andranodorum est , ipsum quidem
 movebat & civium consensus , & quum aliæ
 occupatae urbis partes , tum pars Insulæ ,
 velut munitissima , prodita atque alienata.
 Sed evocatum eum ab legatis Damarata (*c*)
 uxor , filia Hieronis , inflata adhuc regiis ani-
 mis ac muliebri spiritu , admonet sæpe usur-
 paræ Dionysii tyranni vocis : qua , « pedibus
 » tractum , non insidentem equo , relinquere
 » tyrannidem , dixerit , debere. Facile esse
 » momento , quo quis velit , cedere possel-
 » sione magnæ fortunæ : facere & parare
 » eam , difficile atque arduum esse. Paullum
 » (*d*) fumeret spatii ad consultandum ab le-
 » gatis. Eo uteretur ad arcessendos ex Leon-
 » tinis milites : quibus si pecuniam regiam
 » pollicitus esset , omnia in potestate ejus
 » futura. » Hæc muliebria confilia Andrano-

*Legati
mittuntur
ad
Andrano-
dorum.*

(c) *Demarata Gron. Crev.*

(d) *Paullulum Gron. Crev.*

U. c. 538. dorus neque tota adspennatus est , neque ex-
a. C. 214. templo accepit : tutiorem ad opes adfectan-
das ratus esse viam , si in præsentia temporis
cessisset. Itaque legatos renunciare jussit , fu-
turum se in senatus ac populi potestate. Po-
stero die luce prima , patescit Insulæ por-
tis , in forum Achradinæ venit. Ibi in aram
Concordiæ , ex qua pridie Polyænus concio-
natus erat , escendit : orationemque eam or-
fus est , qua primum cunctationis suæ veniam
petivit. « Se enim clausas habuisse portas ,
» non separantem suas res a publicis , sed
» strictis semel gladiis timentem , qui finis
» cædibus esset futurus : utrum , quod satis
» libertati foret , contenti nece tyranni essent ;
» an , quicumque aut propinquitate , aut ad-
» finitate , aut aliquibus ministeriis regiam
» contigissent , alienæ culpæ rei trucidaren-
» tur. Postquam animadvertisit , eos , qui libe-
» rassent patriam , servare etiam liberatam
» velle , atque undique consuli in medium ;
» non dubitasse , quin & corpus suum , &
» cetera omnia , quæ suæ fidei tutelæque
» essent , quoniam eum , qui mandasset , suus
» furor absumisset , patriæ restitueret. » Con-
versus deinde ad imperfectores tyranni , ac

LIBER XXIV CAP. XXIII 155

nomine adpellans Theodotum ac Sofim : « Fa- *U. c. 538.*
» cinus , [inquit] memorabile fecistis . Sed , *a. C. 214.*
» mihi credite , inchoata vestra gloria , non-
» dum perfecta , est ; periculumque ingens
» manet , nisi paci & concordiae consufitis ,
» ne libera efferatur respublica .

XXIII. POST hanc orationem claves por-
tarum pecuniaeque regiae ante pedes eorum
posuit . Atque illo quidem die dimissi ex con-
cione laeti , circa omnia fana Deum suppli-
caverunt cum conjugibus ac liberis : postero
die comitia prætoribus creandis habita . Crea-
tus in primis Andranodus ; ceteri magna *Prætores*
ex parte interfactores tyranni : duos etiam *Syracusis* *.
absentes , Sopatrum ac Dinomenem , fecerunt .
Qui , auditis , quæ Syracusis acta erant , pe-
cuniā regiam , quæ in Leontinis erat , Syra-
cusas devectam , quæstoribus ad id ipsum
creatis tradiderunt : & ea , quæ in Insula
erat & Achradina , tradita est : murique ea
pars , quæ ab cetera urbe nimis firmo muni-
mento intersepiebat Insulam , consensu om-
nium dejecta est . Secutæ & ceteræ res hanc
inclinationem animorum ad libertatem . Hip-
pocrates atque Epicydes , audita morte tyran-
ni , quam Hippocrates , etiam nuncio inter-

creantur.

*Hippocra-
tes & Epi-
cydes redi-
re velle se
ad Hanni-
balem si-
mulant.*

U. c. 538. felto , celare voluerat , deserti a militibus ,
 a. C. 214. quia id tutissimum ex præsentibus videbarat ,
 Syracusas rediere. Ubi ne suspe^cti obversarentur (e) , tamquam novandi res aliquam
 occasionem quærentes , prætores primum ,
 dein (f) per eos senatum adeunt . « Ab Han-
 nibale se missos prædicant ad Hieronymum ,
 tamquam amicum ac focium. Partuisse impe-
 rio ejus , cuius imperator suus voluerit.
 Velle ad Hannibalem redire. Ceterum ,
 quum iter tutum non sit , vagantibus passim
 per totam Siciliam Romanis armis , petere ,
 ut præsidii dent aliquid , quo Locros in
 Italiam perducantur. Gratiam magnam eos
 parva opera apud Hannibalem inituros . »
 Facile res impetrata : abire enim duces regios ,
 quum peritos militiæ , tum egentes eosdem
 atque audaces , cupiebant : sed , quod vole-
 bant , non , quam maturato opus erat , navi-
 ter expediebant. Interim juvenes militares &
 adsueta militibus , nunc apud eos ipsos , nunc
 apud trans fugas , quorum maxima pars ex
 navalibus sociis Romanorum erat , nunc etiam
 apud infimæ plebis homines , crimina serebant

(e) observarentur Gron.

(f) deinde Gron. Crev.

LIBER XXIV CAP. XXIV 157

in senatum optimatesque : « id moliri clam *U. c. 538.*
» eos atque struere , ut Syracusæ per speciem *a. C. 214.*
» reconciliatæ societaris in ditione Romano-
» rum fint ; dein factio & pauci autores fœ-
» deris renovati dominantur. »

XXIV. His audiendis credendisque obpor-
tuna multitudo , major in dies , Syracusas
confluebat : nec (g) Epicydi solum spem no-
vandarum rerum , sed Andranodoro etiam ,
præbebat. Qui , fessus tandem uxoris voca-
bus , monentis , « Nunc illud esse tempus
» occupandi res , dum turbata omnia nova
» atque incondita libertate essent , dum regiis
» stipendiis paetus obversaretur miles , dum
» ab Hannibale missi duces adfueti militibus
» juvare possent incepta , » cum Themisto ,
cui Gelonis filia nupta , rem consociatam
paucos post dies Ariftoni cuidam tragicō
aëtori , cui & alia arcana committere adfue-
rat , incāute aperit. Huic & genus & fortuna
honesta erant ; nec ars , quia nihil tale apud
Græcos pudori est , ea deformabat. Iraque ,
fidem potiorem ratus , quam patriæ debebat ,
indictum ad prætores defert. Qui , ubi rem
haud vanam esse certis indicis compererunt ,

*Androno-
dorus ty-
rannidem
adfectae.*

(g) add. *Hippocrati & Gron.*

U. c. 538. consultis senioribus, & auctoritate eorum
 a. C. 214. præsidio ad fores posito, ingressos curiam
~~Occiditur~~
~~cum~~
~~Themisto.~~ Themistum atque Andranodorum interfec-
 runt: &, quum tumultus ab re in speciem
 atrociorum, caussam aliis ignorantibus, ortus
 esset, silentio tandem facto, indicem in cu-
 riā introduxerunt. Qui quum ordine omnia
 edocuisse, & principium conjurationis factum
 ab Harmoniae Gelonis filiae nuptiis, quibus
 Themisto juncta esset; Afrorum Hispano-
 rumque auxiliares instructos ad cædem præ-
 torum principumque aliorum; bonaque eo-
 rum prædæ futura intersectoribus pronun-
 ciatum; jam mercenariorum manum adfue-
 tam imperiis Andranodori paratam fuisse ad
 Insulam rursus occupandam; singula deinde,
 quæ per quoque agerentur, totamque viris
 armisque instructam conjurationem ante oculos
 posuisset; senatu quidem tam jure cæsi,
 quam Hieronymus, videbantur. Ante curiam
 variæ atque incertæ rerum multitudinis cla-
 mor erat: quam, ferociter minitatem in
 vestibulo curiæ, corpora conjuratorum eo
 metu compresserunt, ut silentes integrum
 plebem in concionem seuererentur. Sopatro
 mandatum ab senatu & ab collegis, ut verba
 faceret.

XXV. Is, tamquam reos ageret (*h*), ab *U. c. 538.*
a. C. 214.
 anteacta vita orsus, quæcumque post Hiero
 nis mortem scelestè arque inpie facta essent,
 Andranodorum ac Themistum arguit fecisse.

« Quid enim sua sponte fecisse Hieronymum
 » puerum, ac vixdum pubescentem facere
 » potuisse? Tutores ac magistros ejus sub
 » aliena invidia regnasse. Itaque aut ante
 » Hieronymum, aut certe cum Hieronymo
 » perire eos debuisse. At illos, debitos jam
 » morti destinatosque, alia nova scelera post
 » mortem tyranni molitos; palam primo, quum
 » clausis Andranodus Insulæ portis hære-
 » ditatem regni creverit, quæque procurator
 » tenuerat, pro domino possederit; proditus
 » deinde ab eis, qui in Insula erant, circum-
 » sessus ab universa civitate, quæ Achradinam
 » tenuerit, nequidquam palam atque aperte
 » petitum regnum, clam & dolo adsestare
 » conatus sit, & ne beneficio quidem atque
 » honore potuerit vinci, quum inter libera-
 » tores patriæ insidiator ipse libertatis crea-
 » tus esset prætor. Sed animos eis regios con-
 » juges regias (*i*) fecisse, alteri Hieronis,

*Sopatri
 prætoris
 oratio in
 tyrannos.*

(*h*) *agebat* Gron. Crev.

(*i*) *regias conjuges* Gron. Crev.

U. c. 538. « alteri Gelonis , filias nuptas. » Sub hanc
a. C. 214. vocem ex omnibus partibus concionis clamor
 oritur , nullam earum vivere debere , nec
 quemquam superesse tyrannorum stirpis. Hæc
 natura multitudinis est ; aut servit humiliter,
 aut superbe dominatur : libertatem , quæ me-
 dia est , nec spernere modice , nec habere
 sciunt : & non ferme desunt irarum indul-
 gentes ministri , qui avidos atque intempe-
 rantes plebeiorum animos ad sanguinem &
 cædes irritent. Sicut tum exemplo prætores
*Stirps
regia inter-
ficitur.*
 rogationem promulgarunt : acceptaque pene
 prius , quam promulgata est , ut omnis regia
 stirps interficeretur : missique a prætoribus
 Damaratam (k) Hieronis , & Harmoniam
 Gelonis filias , conjuges Andranodori & The-
 misti , interfecerunt.

XXVI. HERACLEA erat filia Hieronis , uxor
 Zoippi ; qui , legatus ab Hieronymo ad regem
 Ptolomæum missus , voluntarium conficerat
 exfilium. Ea quum ad se quoque venire præ-
 scisset , in sacrarium ad penates configuit ,
 cum duabus filiabus virginibus , resolutis cri-
 nibus , miserabilique alio habitu : & ad ea
 addidit preces , « nunc per memoriam Hiero-

nis

(k) Demaratam Gron. Crev.

LIBER XXIV CAP. XXVI 161

» nis patris , Gelonisque fratri , ne se inno-
» xiām invidia Hieronymi conflagrare fine-
» rent . Nihil se ex regno illius , præter ex-
» filium viri , habere : neque fortunam suam
» eamdem vivo Hieronymo fuisse , quam fo-
» roris ; neque imperfecto eo caussam eamdem
» esse . Quid ? quod , si Andranodoro consilia
» proceſſiffent , illa cum viro fuerit regna-
» tura ; sibi cum ceteris serviendum . Si quis
» Zoippo nunciet , imperfectum Hieronymum ,
» ac liberatas Syracusas , cui dubium esse ,
» quin extemplo consensurus fit navim , at-
» que in patriam redditurus ? Quantum spes
» hominum fallit ! In liberata patria conju-
» gem ejus ac liberos de vita dimicare ; quid
» obſtantes libertati , aut legibus ? Quod ab
» se cuiquam periculum , a sola ac prope vi-
» dua , & puellis in orbitate degentibus , esse ?
» At enim periculi quidem nihil ab fe timeri :
» invisaſ tamē regiam stirpem esse . Able-
» garent ergo procul ab Syracusis Siciliaque ,
» & asportari Alexandriam julerent , ad vi-
» rum uxorem , ad patrem filias . » Aversis
» auribus animisque , caſſe ne tempus terere-
» tur , ferrum quoſdam expedientes cernebat (l) :

(l) (*ferrum enim quoſdam exped. cern.*) Gron. Crys.

Tom. A

L

U. e. 538.
a. C. 214.
Preces
Heracleæ,
Hieronis
filiae

U. c. 538. tum , omissis pro se precibus , « puellis ut
a. C. 214. » faltem parcerent , » orare instituit : « a qua
» ætate etiam hostes iratos abstinere , ne ,
» tyrannos ulciscendo , quæ odissent , scelerā
» imitarentur . » Inter hæc abstractam a pene-
tralibus jugulant : in virgines deinde , resper-
fas matris cruento , in petum faciunt . Quæ ,
alienata mente simul luclu metuque , velut
captæ furore , eo cursu se ex sacrario prori-
puerunt , ut , si effugium patuerint in publi-
cum , impleturæ urbem tumultu fuerint . Tum
quoque haud magno ædium spatio , inter me-
dios tot armatos , aliquoties integro corpore
evaferunt : tenentibusque , quum tot ac tam
validæ eluctandæ manus essent , sese eripue-
runt : tandem , vulneribus confectæ , quum
omnia replessent sanguine , exanimes conrue-
runt ; cædemque per se miserabilem misera-
biliorem casus fecit , quod paullo post nun-
cius venit , mutatis repente ad misericordiam
animis , ne interficerentur . Ira deinde ex mi-
sericordia orta , quod adeo festinatum ad sup-
plicium , neque locus pœnitendi , aut regres-
sus ab ira relictus esset . Itaque fremere mul-
titudo , & in locum Andranodori ac Themisti
(nam ambo prætores fuerant) comitia pos-

cere : quæ nequaquam ex sententia prætorum futura essent.

*U. c. 53°.
a. C. 214.*

XXVII. STATUTUS est comitiis dies : quo, necopinantibus omnibus , unus ex ultima turba Epicydem nominavit , tum inde alius Hippocratem. Crebriores deinde eæ voces , & cum haud dubio ad sensu multitudinis esse. Et erat confusa concio , non populari modo, sed militari quoque turba , magna ex parte etiam perfugis , qui omnia novare cupiebant, permixtis. Prætores dissimulare primo , & trahenda re esse : postremo vieti consensu , & seditionem metuentes , pronunciant eos prætores. Nec illi primo statim creati nudare , quid vellent : quamquam ægre ferebant , & de induciis dierum decem legatos esse ad Ap. Claudium , & , imperatis eis , alias , qui de födere antiquo renovando agerent , missos. Ad Murgantium tum classem navium centum Romanus habebat , quonam evaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracusis , quo uero eos ageret nova atque insolita libertas , operiens. Per eosdem dies quum ad Marcellum , venientem in Siciliam , legati Syracusani misi ab Appio essent , auditis conditionibus pacis , Marcellus posse rem convenire

*Epicydes
& Hippo-
crates
prætores
fiunt.*

U. c. 538. ratus , & ipse legatos Syractas , qui coram
a. C. 214. cum prætoribus de renovando fœdere agerent,
 misit. Et jam ibi nequaquam eadem quies &
 tranquillitas erat. Postquam Punicam classem
 accessisse Pachynum adlatum est , demto ti-
 more Hippocrates & Epicydes , nunc apud
 mercenarios milites , nunc apud transfugas ,
 prodi Romano Syracusas , criminabantur. Ut
 vero Appius naves ad ostium portus , quo
 aliæ partis hominibus animus accederet , in
 statione habere cœpit , ingens in speciem
 criminibus vanis accesserat fides : ac primo
 etiam tumultuose decurrerat multitudo ad
 prohibendos , si in terram egredentur.

XXVIII. IN hac turbatione rerum in con-
 cionem vocari placuit ; ubi quum alii alio
 tenderent , nec procul seditione res esset ,
*Apolloni-
 dæ saluta-
 ris oratio.* Apollonides principum unus orationem salu-
 tarem , ut in tali tempore , habuit : « Nec
 » spem salutis , nec perniciem propiorem
 » umquam civitati ulli fuisse. Si enim uno
 » animo omnes vel ad Romanos , vel ad (m)
 » Carthaginenses inclinent , nullius civitatis
 » statum fortunatiorem beatioreme fore. Si
 » alii alio trahant res , non inter Poenos Ro-

(m) ad del. Gron.

LIBER XXIV CAP. XXVIII 165

» manusque bellum atrocius fore , quam inter *U. e. 558.*
» ipsos Syracusanos : quum intra eosdem mu- *a. C. 2142*
» ros pars utraque suos exercitus , sua arma ,
» suos habitura fit duces . Itaque , ut omnes
» idem sentiant , summa vi agendum esse :
» utra societas fit utilior , eam longe mino-
» rem ac levioris momenti consultationem
» esse . Sed tamen Hieronis potius , quam Hie-
» ronymi , auctoritatem sequendam in sociis
» legendis , vel quinquaginta annis feliciter
» expertam amicitiam nunc incognitæ , quon-
» dam infideli , præferendam . Esse etiam mo-
» menti aliquid ad consilium , quod Cartha-
» giniensibus ita pax negari possit , ut non
» utique in præsentia bellum cum eis geratur :
» cum Romanis extemplo aut pacem , aut
» bellum habendum . » Quo minus cupiditatis
ac studii visa est oratio habere , eo plus
auctoritatis habuit . Adjectum est prætoribus
ac delectis senatorum militare etiam consi-
lium : jussi & duces ordinum præfectique
auxiliorum simul consulere . Quum saepe acta
res esset magnis certaminibus , postremo ,
quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla
adparebat , pacem fieri placuit , mittique cum
eis legatos ad rem confirmandam .

*Syracusani pacem
cum Romanis decer-
nunt.*

U. c. 538. XXIX. DIES haud ita multi intercesserunt,
a. C. 214.

quum ex Leontinis legati, præsidium finibus suis orantes, venerunt; quæ legatio peropportuna visa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam exonerandam, ducesque ejus ablegandos. Hippocrates prætor ducere eo transfugas jussus: secuti multi ex mercenariis auxiliis, (*n*) quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea læta expeditio fuit. Nam & illis, quod jam diu cupiebant, novandi res occasio data est; & hi, sentinam quamdam urbis rati exhaustam, lætabantur. Ceterum levaverunt modo in

Hippocrates cum præsidio in Leontinos missus provinciam Rom. invadit. præsentia velut corpus ægrum, quo mox in graviorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima provinciæ Romanæ primo furtivis excursionibus vastare cœpit: deinde, quum ad tuendos socrorum agros missum ab Appio præsidium esset, omnibus copiis impetum in obpositam stationem cum cæde mulitorum fecit. Quæ quum essent nunciata Marcello, legatos exemplo Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturam umquam caussam, nisi Hippocrates atque Epicrates non ab Syracusis modo,

(*n*) *ex auxiliis mercenariis Gron. Crv.*

sed tota procul Sicilia, ablegarentur. Epicy- *U. c. 538.*
 des, ne aut reus criminis absentis fratri *a. C. 214.*
 præsens esset, aut decesset pro parte sua con-
 citando bello, profectus & ipse in Leonti-
 nos, quia satis eos adversus populum Roma-
 num concitatos cernebat, avertere etiam ab
 Syracusis coepit. « Nam ita eos pacem pepi-
 » gisse cum Romanis, ut, quicumque populi
 » sub regibus fuissent, & suæ ditionis essent;
 » nec jam libertate contentos esse, nisi etiam
 » regnent (o) ac dominantur. Renunciandum
 » igitur eis esse, Leontinos quoque æquum
 » censere liberos esse; vel quod in solo ur-
 » bis suæ tyrannus ceciderit, vel quod ibi
 » primum conclamatum ad libertatem, relic-
 » tisque regiis ducibus Syracusas sit concur-
 » sum. Itaque aut eximendum id de foedere
 » esse, aut legem eam foederis non accipien-
 » dam. » Facile multititudini persuasum: lega-
 » tisque Syracusanorum, & de cæde stationis
 » Romanæ querentibus, & Hippocratem atque
 Epicydem abire seu Locros, seu quo alio
 mallent, dummodo Sicilia cederent, juben-
 tibus, ferociter responsum est: « Neque man-
 » dasse se se Syracusanis, ut pacem pro fe-

*Leontini
alienantur
a Syracu-
sanis.*

(o) regant Gron.

L 4

V. c. 538. » cum Romanis facerent : neque teneri alienis
a. C. 214. » nis foederibus. » Haec ad Romanos Syracusani detulerunt , abnuentes « Leontinos in
 » sua potestate esse. Itaque integro secum
 » fædere bellum Romanos cum iis gesturos.
 » Neque sese defuturos ei bello ; ita ut in
 » potestatem redacti suæ rursus ditionis es-
 » sent , sicut pax convenisset. »

*Leontino-
rum urbs a
Marcello
expugna-
ta,*

XXX. MARCELLUS cum omni exercitu profectus in Leontinos , Appio quoque ad- cito , ut altera parte adgredetur , tanto ar- dore militum est usus ab ira inter conditio- nes pacis interfectæ stationis , ut primo in- petu urbem expugnarent. Hippocrates atque Epicydes , postquam capi muros refringique portas videre , (p) in arcem sese cum pau- cis recepere. Inde clam nocte Herbeffum perfugiunt. Syracusanis , octo millium arma- torum agmine profectis domo , ad Mylam flumen nuncius obcurrit , « captam urbem
 » esse ; » cetera falsa mixta veris ferens :
 » cædem promiscuam militum atque oppida-
 » norum factam , nec quemquam puberem
 » arbitrari superesse : direptam urbem : bona
 » locupletium donata. » Ad nuncium tam

(p) viderunt Gron. Crev.

atrocem constitit agmen; concitatisque omnibus, duces, (erant autem Sofis ac Dino-
menes) quid agerent, consultabant. Terroris speciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac securi percussi transfugæ ad duo millia hominum. Ceterum Leontinerum militumque aliorum nemo, post captam urbem, violatus fuerat : suaque omnia eis, nisi quæ primus tumultus captæ urbis absumperat, restituiebantur. Nec ut Leontinos irent, proditos ad cædem commilitones querentes, per pelli potuere, nec ut eodem loco certiorem nuncium exspectarent. Quum ad defectionem inclinatos animos cernerent prætores, sed eum motum haud diuturnum fore, si duces amentiæ sublati essent ; exercitum ducunt Megaram. Ipsi cum paucis equitibus Herbeffum profiscuntur, spe, territis omnibus, per proditionem urbis potiundæ. Quod ubi frustra eis fuit inceptum, vi agendum rati, postero die Megaris castra movent, ut Herbeffum omnibus copiis obpugnarent. Hippocrates & Epicydes, non tam tutum prima specie, quam unum, spe undique abscissa, consilium, esse rati, ut se militibus permitterent, & adfuetis magna ex parte sibi, &

*U. c. 538.
a. C. 214.*

U. c. 538. tum fama cædis commilitonum accensis, ob-
a. C. 214. viam agmini procedunt. Prima forte signa
 sexcentorum Cretensium erant, qui apud
 Hieronymum meruerant sub eis, & Hanni-
 balis beneficium habebant, capti ad Trafime-
 num inter Romanorum auxilia, dimissique.
 Quos ubi ex signis armorumque habitu co-
 gnovere Hippocrates atque Epicydes, ramos
 oleæ ac velamenta alia supplicum porrigen-
 tes, orare, « ut reciperent se, receptosque
 » tutarentur, neu proderent Syracusanis, a
 » quibus mox ipsi trucidandi populo Romano
 » dederentur. »

XXXI. « ENIMVERO, [conclamat,] bo-
 » num ut animum haberent: omnem se cum
 » illis fortunam subituros. » Inter hoc con-
 loquium signa constiterant, tenebaturque
 agmen: neandum, quæ moræ caussa foret,
 pervenerat ad duces. Postquam Hippocraten
 atque Epycyden adeisse pervasit rumor, fre-
 mitusque toto agmine erat haud dubie adpro-
 bantium adventum eorum; exemplo præto-
 res citatis equis ad prima signa perrexerunt,
 « Qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, »
 rogitantes, « conloquia ferendi cum hoste,
 » injussuque prætorum miscendi eos agmini

LIBER XXIV CAP. XXXI 171

» suo? » Comprehendi (*q*) injicique catenas
jufferunt Hippocrati. Ad quam vocem tan-
tus extemplo primum a Cretibus clamor est
ortus, deinde exceptus ab aliis, ut facile,
si ultra tenderent, adpareret, eis timendum
esse. Solliciti incertique rerum suarum Me-
garam, unde profecti erant, referri signa ju-
bent, nunciosque de statu praesenti Syracusas
mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit,
inclinatis ad omnem suspicionem animis: &c,
Cretensium quibusdam ad itinera infidenda
missis, velut interceptas literas, quas ipse
composuerat, recitat: « Prætores Syracusani
» consuli Marcello. » Secundum salutem, ut
adfolet, scriptum erat: « Repte eum atque
» ordine fecisse, quod in Leontinis nulli pe-
» percisset. Sed omnium mercenariorum mi-
» litum eamdem esse caussam, nec umquam
» Syracusas quieturas, donec quidquam ex-
» terrorum auxiliorum, aut in urbe, aut in
» exercitu suo, esset. Itaque daret operam,
» ut eos, qui cum suis prætoribus castra ad
» Megaram haberent, in suam potestatem re-
» digeret, ac suppicio eorum liberaret tan-
» dem Syracusas. » Hæc quum recitata essent,

(*q*) comprehend Gron, Crev.

U. e. 538. cum tanto clamore ad arma discursum est;
a. C. 214. ut prætores inter tumultum pavidi adequita-
 verint (*r*) Syracusas. Et ne fuga quidem
 eorum seditio compreffa est, inpetusque in
 Syracusanos milites siebant: nec ab ullo tem-
 peratum foret, ni Epicydes atque Hippocra-
 tes iræ multitudinis obviam iſſent: non a
 misericordia aut humano consilio, sed ne
 spem reditus præciderent sibi; &, quum
 ipſos ſimul milites fidos haberent, ſimul ob-
 fides, tum cognatos quoque eorum atque
 amicos tanto merito primum, dein pignore
 ſibi conciliarent: expertique, quam vana aut
 levi aura mobile vulgus effet, militem nanci
 ex eo numero, qui in Leontinis circumfelli
 erant, subornant, ut Syracusas perferret nun-
 cium convenientem eis, quæ ad Mylam falſo
 nunciata erant; auctoremque ſe exhibendo,
 ac velut viſa, quæ dubia erant, narrando,
 concitaret iras hominum.

Syracusani fraude Hippocratis & vano nuncio decepti accenduntur in Rom.

XXXII. HUIC non apud vulgum modo
 fides fuit, sed ſenatum quoque in curiam in-
 troductus movit. Haud vani quidam homines
 palam ferre, « perbene deteſtam in Leonti-
 » nis eſſe avaritiam & crudelitatem Romano-

(*r*) abequitaverint Crev.

"rum. Eadem, si intrassent Syracusas, aut U. c. 538.
 "foediora etiam, quo majus ibi avaritiæ præ-
 "mium esset, facturos fuisse." Itaque clau-
 dendas cuncti portas, & custodiendam urbem
 censere. Sed non ab eisdem omnes timere,
 nec eosdem odisse. Ad militare genus omne
 partemque magnam plebis invisum esse no-
 men Romanum. Prætores optimatiumque
 pauci, quamquam inflammati (*s*) vano nun-
 cio erant, tamen ad propius præsentiusque
 malum cautiiores esse. Et jam ad Hexapylum
 erant Hippocrates atque Epicydes: sereban-
 turque conloquia per propinquos popularium,
 qui in exercitu erant, ut portas aperirent,
 sinerentque communem patriam defendi ab
 impetu Romanorum. Jam, unis foribus Hexa-
 pyli apertis, coepti erant recipi, quum præ-
 tores intervenerunt. Et primo imperio minis-
 que, deinde auctoritate, deterrendo, postre-
 mo, ut omnia vana erant, oblii majestatis,
 precibus agebant, ne proderent patriam ty-
 ranni ante satellitibus, & tum corruptoribus
 exercitus. Sed surdae ad hæc omnia aures
 concitatæ multitudinis erant, nec minore
 intus vi, quam foris, portæ effringebantur:

(*s*) *inflati* Gron. Crev.

U. c. 538. effractisque omnibus, tuto in Hexaplo agmen
a. C. 214. receptum est. Prætores in Achradinam cum
 juventute popularium confugiunt. Mercenarii
 milites perfugæque , & quidquid regiorum
 militum Syracusis erat, agmen hostium au-
 gent. Ita Achradina quoque primo inpetu
 capit, prætorumque , (t) nisi qui inter
 tumultum effugerunt, omnes interficiuntur.
 Nox cædibus finem fecit. Postero die servi
 ad pileum vocati, & carcere vinclii emissi :
 confusaque hæc omnis multitudo Hippocra-
 tem atque Epicydem creant prætores : Syra-
 cusæque , quum breve tempus libertas ad-
 fulsisset, in antiquam servitutem reciderunt.
 (u)

Romaniad XXXIII. HÆC nunciata quum essent Ro-
Syracusas manis, ex Leontinis mota sunt exemplo ca-
castra mo-
rent. fstra ad Syracusas. Et ab Appio legati per
 portum missi forte in quinqueremi erant.
 Præmissa quadriremis, quum intrafasset fauces
 portus, capit: legati ægre effugerunt. Et
 jam non modo pacis, sed ne belli quidem
 jura relicta erant: quum Romanus exercitus
 ad Olympium (Jovis id templum est) mille

(t) *prætoresque Gron. Crev.*

(u) *reciderant Crev.*

LIBER XXIV CAP. XXXIII 175

& quingentis passibus (v) ab urbe castra posuit. Inde quoque legatos præmitti placuit: quibus, ne intrarent urbem, extra portam Hippocrates atque Epicydes obviam cum suis processerunt. Romanus orator « non bellum » se Syracusanis, sed opem auxiliumque ad- » ferre, [ait], & eis, qui, ex media cæde » elapfi, perfugerint ad se, & eis, qui, metu » obpressi, fœdiorem, non exsilio solum, sed » etiam morte, servitutem patiantur. Nec » cædem nefandam sociorum inultam Roma- » nos passuros. Itaque si eis, qui ad se per- » fugerunt, tutus in patriam reditus pateret, » cædis (w) auctores dedantur, & libertas » legesque Syracusanis restituantur, nihil ar- » mis opus esse. Si ea non fiant, quicumque » in mora sit, bello persecuturos. » Ad ea Epicydes, « Si qua (x) ad se mandata habe- » rent, responsum eis, [ait] se daturos » fuisse: quum in eorum, ad quos venerint, » manu res Syracusana esset, tum revertente- » rentur. Si bello laceffant, ipsa re intellec- » ros, nequaquam idem esse Syracusas ac

U. c. 538.

a. C. 214.

Mittunt

legatos

Syracusas.

Superbum

Epicydis

responsum.

(v) *quingentos passus* Crev.

(w) *ac cædis* Gron. Crev.

(x) *qua* Gron. Crev.

U. c. 538. » Leontinos obpugnare. » Ita legatis relictis,
a. C. 214. portas clausit. Inde terra marique simul coepae

Obpugnan-
tur Syra-
cusæ.

obpugnari Syracusæ : terra ab Hexapylo ,
 mari ab Achradina , cuius murus fluetu ad-
 luitur. Et , quia , sicut Leontinos terrore ac
 primo inpetu ceperant , non diffidebant , va-
 stam disiectamque spatio urbem parte aliqua
 se invasuros , omnem adparatum obpugnan-
 darum urbium muris admoverunt.

Archime-
des.

XXXIV. ET habuisset tanto inpetu copta-
 res fortunam , nisi unus homo Syracusis ea
 tempestate fuisset. Archimedes is erat , uni-
 cus spectator cœli siderumque ; mirabilior
 tamen inventor ac machinator bellicorum
 tormentorum operumque , quibus ea , quæ
 hostes ingenti mole agerent , ipse perlevi
 momento ludificaretur. Murum per inæqua-
 les ductum colles , (pleraque alta & diffici-
 lia aditu , submissa quædam , & quæ planis
 vallibus adiri possent) ut cuique aptum vi-
 sum est loco , ita omni genere tormentorum
 instruxit. Achradinæ murum , qui , ut ante
 dictum est , mari adluitur , ex quinqueremi-
 bus Marcellus obpugnabat. Ex ceteris navi-
 bus sagittarii fundatoresque , & velites etiam ,
 quorum telum inhabile ad remittendum in-
 peritis

*U. c. 53⁴
a. C. 214⁴*

peritis est, vix quemquam sine vulnere con-
sistere in muro patiebantur. Hi, quia spatio
missilibus opus est, procul muro tenebant
naves. Junctæ aliæ binæ ad quinqueremes,
demtis interioribus remis, ut latus lateri
adficaretur, quum exteriore ordine remo-
rum velut naves agerentur, turres contabu-
llatas machinamentaque alia quatiendis muris
portabant. Adversus hunc navalem adparatum
Archimedes variæ magnitudinis tormenta in
muris disposuit. In eas, quæ procul erant,
naves faxa ingenti pondere emittebat: pro-
piores levioribus, eoque magis crebris, pe-
tebat telis: postremo, ut sui vulnere intacti
tela in hostem ingererent, murum ab imo ad
summum crebris cubitalibus fere cavis ape-
riuit; per quæ cava pars sagittis, pars scor-
pionibus modicis ex occulto petebant hostem.
Quæ proprius quædam subibant naves, quo
interiores iictibus tormentorum essent, in eas
tollenone super murum eminentे ferrea ma-
gnus firmæ catenæ inligata quum injecta
proræ estet, gravi libramento plumbi recel-
lente ad solum, suspensa prora, navim in
puppim statuebat: dein, remissa subito, velut
ex muro cadentem navim cum ingenti trepi-

Tomi. V,

M

U. c. 538. datione nautarum ita undæ adfligebat, ut ,
a. C. 214. etiamsi recta reciderat, aliquantum aquæ acciperet. Ita maritima obpugnatio est clusa, omnisque vis est eo versa, ut totis viribus terra adgredenterur. Sed ea quoque pars eodem omni adparatu tormentorum instruta erat, Hieronis impensis curaque per multos annos, Archimedis unica arte. Natura etiam juvabat loci, quod saxum, cui inposita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita proclive est, ut non solum missa tormento, sed etiam quæ pondere suo provoluta essent, graviter in hostem inciderent. Eadem causa ad subeundum arduum aditum instabilemque ingressum præbebat. Ita, consilio habito, quum omnis conatus ludibrio esset, absistere obpugnatione, atque obsidendo tantum arcere terra marique commeatibus hostem placuit.

*Ab obpu-
gnatione
absistunt
Romani.*

*Marcellus
alias urbes
capit.*

*Himilco in
Siciliam
venit,
Agrigen-
tum capit.*

XXXV. INTERIM Marcellus, cum tertia fere parte exercitus ad recipiendas urbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginenses defecerant, Helorum atque Herbeßum, dedentibus ipsis, recipit. Megara vi capta diruit ac diripuit ad reliquorum, ac maxime Syracusanorum, terrorem. Per idem fere tempus & Himilco, qui ad Pachyni præmon-

torium classem diu tenuerat, ad Heracleam, *U. c. 538*
 quam vocant Minoam, quinque & viginti *a. C. 214.*
 millia peditum, tria equitum, duodecim ele-
 phantos exposuit: nequaquam cum quantis
 copiis ante tenuerat ad Pachynum classem.
 Sed, postquam ab Hippocrate occupatae Sy-
 racusæ erant, profectus Carthaginem, adju-
 tusque ibi & ab legatis Hippocratis, literis-
 que Hannibalis, qui venisse tempus aiebat
 Siciliæ per summum decus repetendæ, &
 ipse hanc vanus præfens monitor facile per-
 pulerat, ut, quantæ maximæ possent, pedi-
 tum equitumque copiæ in Siciliam trajiceren-
 tur. Adveniens Heracleam, intra paucos dies
 inde Agrigentum recipit: aliarumque civi-
 tatum, quæ partis Carthaginensium erant,
 adeo accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia
 Romanos, ut postremo etiam, qui obside-
 bantur Syracusis, animos sustulerint; &
 parte copiarum satis defendi urbem posse rati-
 ita inter se munera belli partiti sint, ut Epi-
 cydes præfesset custodiæ urbis, Hippocrates,
 Himilconi conjunctus, bellum adversus con-
 sulem Romanum gereret. Cum decem milli-
 bus peditum, quingentis equitibus nocte per
 intermissa custodiis loca profectus, castra circa

Hippocra-
tes Syracu-
sis egressus
ei se con-
jungit.

D. e. 538. Acrillas urbem ponebat. Munientibus super
a. C. 214. venit Marcellus, ab Agrigento jam occupato,
 quum frustra eo prævenire hostem festinans
 tetendisset, rediens; nihil minus ratus, quam
 illo tempore ac loco Syracusanum sibi exer-
 citum obviam fore; sed tamen metu Himil-
 conis Pœnorumque (ut quibus nequaquam
 eis copiis, quas habebat, par esset) quam
 poterat maxime intentus, atque agmine ad
 omnes casus composito ibat.

*Vincitur
 a
 Marcello.*

*Auxilia
 Roma
 &
 Carthaginie
 missa.*

XXXVI. FORTE ea cura, quæ erat adver-
 fus Pœnos præparata, adversus Siculos usui
 fuit. Castris ponendis incompositos ac disper-
 pos nanctus eos & plerosque inermes, quod
 peditum fuit, circumvenit: eques, levi cer-
 tamine inito, cum Hippocrate Acras perfu-
 git. Ea pugna deficiente ab Romanis quum
 cohibusset Siculos, Marcellus Syracusas re-
 diit: & post paucos dies Himilco, adjuncto
 Hippocrate, ad flumen Anapum, octo ferme
 inde millia, castra posuit. Sub idem fere
 tempus & naves longæ quinque & quinquaginta
 Carthaginensium cum Bomilcare classis
 præfecto in magnum portum Syracusas ex
 alto decurrere; & Romana item classis, tri-
 ginta quinqueremes, legionem primam Pa-

LIBER XXIV CAP. XXXVI 181

normi exposuere : versumque ab Italia bel- U. c. 538.
a. C. 214.
lum (adeo uterque populus in Siciliam in-
tentus) fuisse videri poterat. Legionem Ro-
manam , quæ exposita Panormi erat , venien-
tem Syracusas , prædæ haud dubie fibi futu-
ram Himilco ratus , via decipitur. Mediter-
raneo namque Pœnus itinere duxit ; legio
maritimis locis , classe prosequente , ad Ap.
Claudium , Pachynum cum parte copiarum
obviam progressum , pervenit. Nec diutius
Pœni ad Syracusas morati sunt. Et Bomilcar ,
simil parum fidens navibus suis , dupli-
facile numero classem habentibus Romanis ,
simil inutili mora cernens nihil aliud ab suis
quam inopia adgravari socios , (y) velis in
altum datis , in Africam transmisit. Et Himilco ,
secutus nequidquam Marcellum Syracusas ,
si qua , priusquam majoribus copiis jungere-
tur , occasio pugnandi esset , postquam ea
nulla contigerat , tutumque ad Syracusas &
munimento & viribus hostem cernebat , ne
frustra adsidendo spectandoque obsidionem
sociorum tempus tererer , castra inde movit ;
ut , quocumque vocasset defectionis ab Ro-
manis spes , admoveret exercitum , ac præsens

(y) *sociorum Crœs.*

M 3

U. c. 538. suas res foventibus adderet animos. Murgan-
a. C. 214. tiam primum, prodiit ab ipsis præsidio Ro-
 mano, recepit: ubi frumenti magna vis com-
 meatusque omnis generis convecti erant (z)
 Romanis.

*Aliquot
urbes
ad Panos
deficiunt.*

XXXVII. Ad hanc defectionem ereeti sunt
 & aliarum civitatum animi: præsidiaque
 Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita
 per fraudem obprimebantur. Henna (a) ex-
 celso loco ac prærupto undique sita, quim
 loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in
 arce validum, præfectumque præsidii haud
 sene obportunum insidiantibus habebat. L. Pi-
 narius erat vir acer, & qui plus in eo, ne
 posset decipi, quam in fide Siculorum, repone-
 ret: & tum intenderant eum ad cavendi omnia
 curam tot auditæ prodiciones defectionesque
 urbiū, & clades præsidiorum. Itaque nocte
 dieque juxta parata instruētaque omnia custo-
 diis ac vigiliis erant: nec ab armis aut loco
 suo miles abscedebat. Quod ubi Hennenſum
 principes, jam pauci cum Himilcone de pro-
 ditione præsidii, animadverterunt, nulli occa-
 sioni fraudis Romanum patere, palam rentur

(z) add. a Gron.

(a) Enna: Sic semper Gron. Crev.

*Hennen-
ſum moli-
tiones.*

LIBER XXIV CAP. XXXVII 185

agendum. (b) « Urbem arcemque suæ potest
» statis [aiunt] debere esse , si liberi in fo- U. c. 538.
a. C. 214.
» cietatem , non servi in custodiam , traditi
» essent Romanis. Itaque claves portarum redi-
» di sibi » æquum censem. « Bonis sociis fi-
» dem suam maximum vinculum esse : & ita
» sibi populum Romanum senatumque gratias
» habiturum , si volentes , ac non coacti ,
» mansissent in amicitia. » Ad ea Romanus ,
« Se in præsidio inpositum esse , » dicere ,
« ab imperatore suo : clavesque portarum &
» custodiam arcis ab eo accepisse , quæ nec
» suo nec Hennenium arbitrio haberet ,
» sed ejus , qui commisisset. Præsidio dece-
» dere apud Romanos capital esse : & nece
» liberorum etiam suorum eam legem paren-
» tes sanxisse. Consulem Marcellum haud
» procul esse : ad eum mitterent legatos ,
» cuius juris atque arbitrii esset. » Se vero
negare illi missuros : testarique , si verbis
nihil agerent , vindictam aliquam libertatis
suæ quæsitos. Tum Pinarius : « at illi , si
» ad consulem gravarentur mittere , sibi sal-
» tem darent populi concilium : ut sciretur ,
» utrum paucorum ea denunciata , an univer-

(b) palam erat agendum Gron. Crev.

M 4

U. c. 538. » sæ civitatis, essent. » Consensu in poste
a. C. 214. rum diem concio edicitur,

*Pinarii
Henna
praefecti
oratio ad
milites.*

XXXVIII. POSTQUAM ab eo conloquio in
 arcem sese recepit, convocatis militibus,
 « Credo ego vos audisse, milites, [inquit],
 » quemadmodum præsidia Romana ab Siculis
 » circumuenta & obpressa sint per hos dies.
 » Eam vos fraudem, Deum primo benigni-
 » tate, dein vestra ipsi virtute, dies noctes-
 » que perstanto ac pervigilando in armis vi-
 » taftis. Utinam reliquum tempus nec patien-
 » do infanda, nec faciendo, traduci possit!
 » Hæc occulta in fraude cautio est, qua usi
 » adhuc sumus: cui quoniam parum succedit,
 » aperte ac propalam claves portarum repos-
 » cunt; quas simul tradiderimus, Carthagi-
 » nensium exemplu Henna erit, fœdusque
 » hic trucidabimur, quam Murgantiae præsi-
 » dium imperfectum est. Noctem unam ægre
 » ad consultandum sumsi, qua vos certiores
 » periculi instantis facerem. Orta luce concio-
 » nem habituri sunt, ad criminandum me
 » concitandumque in vos populum. Itaque
 » crastino die, aut vestro, aut Hennensiū
 » sanguine Henna inundabitur. Nec præoccu-

» pati spem ullam , (c) nec occupantes peri. U. c. 538.
 » culi quidquam habebitis. Qui prior strinxerat. a. C. 214.
 » rit ferrum , ejus victoria erit. Intenti ergo
 » omnes armatique signum exspectabitis. Ego
 » in concione ero : & tempus , quoad om-
 » nia instructa sint , loquendo altercandoque
 » traham. Quum toga signum dederam , tum
 » mihi , undique clamore sublato , turbam in-
 » vadite , ac sternite omnia ferro : & cavete,
 » quisquam superfit , a quibus aut vis , aut
 » fraus timeri possit. Vos , Ceres mater ac
 » Proserpina , precor , ceteri superi inferni-
 » que Dii , qui hanc urbem , hos sacrificatos la-
 » cus lucosque colitis , ut ita nobis volentes
 » propitii adfatis , si vitandae , non ferendae ,
 » fraudis caussa hoc consilii capimus. Pluri-
 » bus vos , milites , hortarer , si cum armatis
 » dimicatio futura effet. Inermes , incautos
 » ad satietatem trucidabitis. Et consulis castra
 » in propinquuo sunt , ne quid ab Himilcone
 » & Carthaginensibus timeri possit. »

XXXIX. AB hac adhortatione dimissi cor-
 pora curant. Postero die alii aliis locis , ad
 obsidenda itinera claudendosque oppidanis
 exitus , pars maxima super theatrum circaque ,

(c) nec præoccupati peculii Gron. Crv.

U. c. 538. adfueti & ante spectaculis concionum, con-
a. C. 214. *sistunt. Productus ad populum a magistrati-*
bus præfectus Romanus, quum consulis ea
de re jus ac potestatem esse, non suam, &
pleraque eadem, quæ pridie, dixisset; pri-
mo sensim, ac plures, reddere claves, dein
jam una voce id omnes juberent, cunctanti-
que ac differenti ferociter minitarentur, nec
viderentur ultra vim ultimam dilaturi; tum
præfectus toga signum, ut convenerat, de-
dit. Militesque intenti dudum ac parati, alii
superne in aversam concionem clamore sub-
lato decurrunt, alii ad exitus theatri conferti
obsistunt. Cæduntur Hennenſes cavea inclusi,
*Cæduntur
Hennen-
ſes.*
coacervanturque, non cæde ſolum, ſed etiam
fuga; quum alii ſuper aliorum capita rue-
rent, atque integri fauciis, vivi mortuis in-
cidentes cumularentur. Inde paſſim diſcurri-
tur, & urbis captæ modo fugaque & cædes
omnia tenet: nihilo remiſſiore militum ira,
quod turbam inermem cædebant, quam fi-
periculum par & ardor certaminis eos inri-
taret. Ita Henna, aut malo, aut neceſſario
facinore retenta. Marcellus nec factum inpro-
bavit, & prædam Hennenſium militibus con-
cepſit, ratus, timore deterritos temperatu-

ros prodigionibus præsidiorum Siculos. Atque *U. c. 538.*
a. C. 214.
 ea clades, ut urbis in media Sicilia sitæ,
 claræque vel ob insignem munimento natu-
 rali locum, vel ob sacrata omnia vestigiis
 raptæ quondam Proserpinæ, prope uno die
 omnem Siciliam pervasit. Et quia cæde in-
 fanda rebantur, non hominum tantum, sed
 etiam Deorum sedem violatam esse, tum vero,
 qui etiam ante dubii fuerant, defecere ad
 Pœnos. Hippocrates inde Murgantium, Hi-
 milco Agrigentum sese recepit: quum ad citi
 a proditoribus nequidquam ad Hennam exer-
 citum admovissent. Marcellus retro in Leon-
 tinos redit: frumento & comiteatibus
 aliis in castra convectis, præsidio modico ibi
 relieto, ad Syracusas obsidendas venit, inde
 Ap. Claudio Roman ad consulatum petendum
 misso, T. Quintium Crispinum in ejus lo-
 cum classi castrisque præficit (*d*) veteribus.
 Ipse hibernacula quinque millia passuum (*e*)
 Hexapylo (Leonta vocant locum) communiit,
 ædificavitque. Hæc in Siciliâ usque ad prin-
 cipium hiemis gesta.

XL. EADEM æstate & cum Philippo rege,

(*d*) *præficit Gron. Crev.*

(*e*) *add. ab Gron. Crev.*

U. c. 538. quod jam ante suspectum fuerat , motum bel-
a. C. 214. lum est. Legati ab Orico ad M. Valerium
Bellum
cum
philippo. prætorem venerunt , præsidentem classi Brun-
 disio Calabriæque circa litoribus , nuncian-
 tes , Philippum primum Apolloniam tentasse ,
 lembis biremibus centum viginti flumine ad-
 verso subiectum : deinde , ut ea res tardior
Oricum
a
Philippo
captum. spe fuerit , ad Oricum clam nocte exercitum
 admovisse : eamque urbem , sitam in plano ;
 neque mœnibus , neque viris atque armis
 validam , primo in petu obpressam esse. Hæc
 nunciantes orabant , ut opem ferret , hostem-
 que haud dubium Romanis , terra aut mari-
 timis viribus arceret ; qui ob nullam aliam
 caussam , nisi quod imminerent Italiæ , pete-
 rentur. M. Valerius , præsidio loci ejus re-
 lieto P. (f) Valerio legato , cum classe in-
 structa parataque , & , quod longæ naves
 militum capere non poterant , in onerarias
 inpositis , altero die Oricum pervenit : ur-
A M. Va-
lerio præ-
tore recep-
imus. bemque eam , levi tenente præsidio , quod
 recedens inde reliquerat Philippus , haud
 magno certamine recepit. Legati eo ab Apol-
 lonia venerunt , nunciantes , in obsidione sese ,
 quod deficeré ab Romanis nollent , esse ; ne-

(f) P. I. T. Gron. Crev.

LIBER XXIV CAP. XL 189

que sustinere ultra vim Macedonum posse, *U. c. 538.*
nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum
se, quæ vellent, pollicitus, duo millia de-
lectorum militum navibus longis mittit ad
ostium fluminis, cum præfecto socium, Q.
Nævio Crista, viro impigro & perito militiæ.
Is, expositis in terram militibus, navibusque
Oricum retro, unde venerat, ad ceteram claf-
sem remissis, milites procul a flumine per
viam minime ab regiis obſeffam duxit, &
nocte, ita ut nemo hostium fentiret, urbem
est (*g*) ingressus. Die inſequenti quievere,
dum præfectus juventutem Apolloniatum,
armaque & urbis vires inspiceret. Ubi ea vifa
inspecta que fatis animorum fecere, ſimulque
ab exploratoribus comperit, quanta ſocordia
ac neglegentia apud hostes effet; silentio
noctis ab urbe fine ullo tumultu egressus,
caſtra hostium adeo neglecta atque aperta
intravit, ut fatis conſtaret, prius mille ho-
minum vallum intraſſe, quam quisquam fentiret:
ac, ſi cæde abſtinuiffent, pervenire ad
tabernaculum regium potuiffe. Cædes proximi-
morum portæ excitavit hostes. Inde tantus
terror pavorque omnes occupavit, ut non

*Nævius
Crista
Apollo-
niā a
Philippo
obſeffam
liberat;
Macedo-
nes fundit
fugatque.*

(*g*) eſt del. Gron. Crev.

U. c. 538. modo alius quisquam arma caperet, aut castris
a. C. 214. pellere hostem conaretur; sed etiam ipse rex,
 sicut somno excitus erat, prope seminudus
 fugiens, militi quoque, nedum regi, vix de-
 coro habitu, ad flumen navesque perfugerit.
 Eodem & alia turba effusa est. Paullo minus
 tria millia militum in castris aut capta, aut
 occisa. Plus tamen hominum aliquanto cap-
 tum, quam cæsum est. Castris direptis, Apol-
 loniatæ catapultas, ballistas, tormentaque
 alia, quæ obpugnandæ urbi comparata erant,
 ad tuenda moenia, si quando similis fortuna
 venisset, Apolloniam devexere: cetera omnis
 præda castrorum Romanis concessa est. Hæc
 quum Oricum effent nunciata, M. Valerius
 classem extemplo ad ostium fluminis duxit,
 ne navibus capeſſere fugam rex posset. Itaque
 Philippus, neque terreftri, neque navalı cer-
 tamine satis fore parem se fidens, subductis
 aut incensis navibus, terra Macedoniam petiit,
 magna ex parte inermi exercitu spoliatoque.
 Romana classis cum M. Valerio Orici hiber-
 navit.

*Res in
Hispania
geſta.*

XLI. EODEM anno in Hispania variæ res
 gestæ. Nam, priusquam Romani annem Ibe-
 rum transirent, ingentes copias Hispanorum

Mago & Hasdrubal fuderunt : defecissetque *U. c. 538.*
 ab Romanis ulterior Hispania, ni P. Cornelius, raptim traducto exercitu Iberum, dubiis
 sociorum animis in tempore advenisset. Pri-
 mo ad castrum Altum (locus est insignis cæde
 magni Hamilcaris) castra Romani habuere.
 Arx erat munita, & convexerant ante frumen-
 tum. Tamen, quia omnia circa hostium plena
 erant, agmenque Romanum impune incurfa-
 tum ab equitibus hostium fuerat, & ad duo
 millia, aut moratorum aut palantium per
 agros, interfecta; cessere inde Romani pro-
 prius pacata loca, & ad montem Victoriæ
 castra communivere. Eo Cn. Scipio cum om-
 nibus copiis, & Hasdrubal Gisgonis filius,
 tertius Carthaginensium dux, cum exercitu
 justo advenit: contraque castra Romana trans
 fluvium omnes confedere. P. Scipio, cum
 expeditis clam profectus ad loca circa visenda,
 haud fecellit hostes: obpressissentque eum in
 patentibus campis, ni tumulum in propinquuo
 cepisset. Ibi quoque circumseffus adventu
 fratris obsidione eximitur. Caftulo urbs Hispa-
 niæ valida ac nobilis, & adeo conjuncta so-
 cietaate Poenis, ut uxor inde Hannibali esset,
 ad Romanos defecit. Carthaginenses illitur.

*U. c. 538.
a. C. 214.* gin obpugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat : videbanturque inopia eum locum maxime expugnaturi. Cn. Scipio, ut sociis præsidioque ferret opem, cum legione expedita profectus, inter (h) bina castra cum magna cæde hostium urbem est ingressus, & postero die eruptione æque felici pugnavit. Supra duodecim millia hominum cæsa duobus præliis : plus mille (i) capti, cum sex & triginta militaribus signis. Ita ab Illiturgi recessum est. Bigerra inde urbs (socia & hæc Romanorum erat) a Carthaginensibus obpugnari cœpta est. Eam obsidionem sine certamine adveniens Cn. Scipio solvit.

*Praedium
ad
Mundam.* XLII. AD Mundam exinde castra Punica mota : & Romani eo confestim secuti sunt. Ibi signis conlatis pugnatum per quatuor ferme horas : egregieque vincentibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat : pavorque circa eum ceperat milites, ne mortiferum esset vulnus. Ceterum haud dubium fuit, quin, nisi ea mora intervenisset, castra eo die Punica capi potuerint. Jam non milites solum, sed elephanti etiam usque ad val-

(h) intra Gron.

(i) plus decem millibus captum Gron. Crev.

lum

lum aucti erant , superque ipso novem & tr-
ginta elephanti pilis confixi. Hoc quoque
prœlio ad duodecim millia hominum dicuntur
cæsa , prope tria capta , cum signis militari-
bus septem & quinquaginta. Ad Auringen in-
de urbem Poeni recestere ; & , ut territis in-
staret , secutus Romanus. Ibi iterum Scipio
leſticula in aciem inlatuſ conflixit : nec du-
bia victoria fuit : minus tamen dimidio ho-
stium , quam antea , quia pauciores superfue-
rant , qui pugnarent , occisum. Sed gens nata
instaurandis reparandisque bellis , Magone
ad conquisitionem militum fratre missa , brevi
replevit exercitum , animosque ad tentandum
de integro certamen fecit. Alii plerique mili-
tes , sicut pro parte toties intra paucos dies
victa , iisdem animis , quibus prius , eodem
que eventu pugnavere. Plus octo millia ho-
minum cæsa : haud multo minus quam mille
captum (k) , & signa militaria quinquaginta
octo (l) ; & spolia plurima Gallica fuere ,
aurei torques (m) , armillæque , magnus

*U. c. 538^b
a. C. 214^b*

*Alterā
Rom.
victoria,*

*Tertiā
victoria,*

(k) *capta* Gron.

(l) & *signa militaria quinquaginta octo* ; del. Gron.

(m) *aurei torques l. annuli aurei , torques armillæ-*
que Gron.

Tom. V. vni (e)

N

U. c. 538. numerus. Duo etiam insignes reguli Gallo-
a. C. 214. rum (Mœnicapto & Civis maro nomina erant) eo prælio ceciderunt : octo elephanti capti, tres occisi. Quum jam res prosperæ in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cepit, Saguntum oppidum, quæ (n) cauſa belli esset, octavum jam annum sub hostium potestate esse. Itaque id oppidum, vi pulso præſidio Punico, receperunt, cultoribusque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt : & Turdetanos, qui contraxerant eis cum Carthaginensibus bellum, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, urbemque eorum delevere.

*Censoribus
dies dicta
ad popu-
lum.*

XLIII. HÆC in Hispania, Q. Fabio, M. Claudio consulibus, gesta. Romæ quum tribuni plebis novi magistratum iniſſent (o), extemplo censoribus, P. Furio & M. Atilio, a L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum est. Quæſtorem eum proximo anno, ademto equo, tribu moverant, atque ærarium fecerant, propter coniurationem deserendæ Italæ ad Cannas factam. Sed novem tribunorum auxilio vetiti cauſam in magistratu dicere, dimissique fuerant. Ne lustrum perfici-

(n) quod Gron.

(o) iniſſent Crev.

LIBER XXIV CAP. XLIV 195

cerent, mors prohibuit P. Furii. M. Atilius *U. c. 538.*
magistratu se abdicavit. Consularia comitia *a. C. 214.*
habita a Q. Fabio Maximo consule. Creati
consules ambo absentes, Q. Fabius Maximus
consulis filius, & Ti. Sempronius Gracchus
iterum. Prætores sunt M. Atilius, &, qui
tum ædiles curules erant, P. Sempronius Tu-
ditanus, & Cn. Fulvius Centumalus, & M.
Æmilius Lepidus. Ludos scenicos per quatri-
duum eo anno primum factos ab curulibus
ædilibus, memoriam proditur. Ædilis Tudit-
anus hic erat, qui ad Cannas, pavore aliis
in tanta clade torpentibus, per medios hostes
evasit. Comitiis perfectis, auctore Q. Fabio *U. c. 539.*
consule, designati consules Romam arcessiti
magistratum inierunt: senatumque de bello
ac provinciis suis prætorumque, & de exer-
citibus, quibus quique præfessent, confulue-
runt.

XLIV. ITAQUE provinciae atque exercitus
divisi. Bellum cum Hannibale consulibus man-
datum, & exercituum unus, quem ipse Sem-
pronius habuerat; alter, quem Fabius cor-
sul. Eæ binæ erant legiones. M. Æmilius
prætor, cuius peregrina fors erat, jurisdictio-
ne M. Atilio collegæ prætori urbano man-

Q. Fabio,
*Ti. Sem-
pronio IIa
coſo.*

U. c. 539. data, Luceriam provinciam haberet, legio-

g. C. 213.

nesque duas, quibus Q. Fabius, qui tum consul erat, prætor præfuerat. P. (p) Sempronio provincia Ariminum, Cn. Fulvio Sueffula, cum binis item legionibus, evenerunt: ut Fulvius urbanas legiones diceret, Tuditanus a Manio (q) Pomponio acciperet. Prorogata imperia provinciæque, M. Claudio Sicilia finibus eis, quibus regnum Hieronis fuisset: Lentulo proprætori provincia vetus: T. Otacilio classis. Exercitus nulli additi novi. M. Valerio Græcia Macedonia que cum legione & classe, quam haberet: Q. Mucio cum vetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C. Terentio legio una, cui jam præerat, & Picenum. Scribi præterea duæ legiones urbanæ jussæ, & viginti millia sociorum. His ducibus, his copiis, adversus multa simul, aut mota aut suspecta bella, munierunt Romanum imperium. Consules, duabus urbanis legionibus scriptis, supplementoque in alias lecto, priusquam ab urbe moverent, prodigia procurarunt, quæ nunciata erant. Murus ac portæ tactæ, &

Prodigia.

(p) *P. l. Prætori Gron.*

(q) *M. l. M. Gron. Crev.*

LIBER XXIV CAP. XLV 197

Ariciæ etiam Jovis ædes de cœlo tacta fue- *U. e. 539.*
rat. Et alia ludibria oculorum auriumque *a. C. 243.*
credita pro veris. Navium longarum species
in flumine Taracinæ , quæ nullæ erant,
visæ , & in Jovis Vicilini templo, quod in
Compsano agro est , arma concropuisse : &
flumen Amiterni cruentum fluxisse. His pro-
curatis ex decreto pontificum , profecti con-
sules , Sempronius in Lucanos , in Apuliam
Fabius. Pater filio legatus ad Sueffulam in *Fabius pa-*
ter a filio
descendere
equo juf-
fus.
-
castra venit. Quum obviam filius progrede-
retur , lictoresque verecundia majestatis ejus
taciti anteirent ; præter undecim fasces equo
prævectus senex , ut consul animadvertere
proximum lictorem jussit , & is , ut descen-
deret ex equo , inclamavit ; tum demum de-
filiens , « Experiri , [inquit] volui , fili , satin
» scires , consulem te esse. »

XLV. IN ea castra Dasius Altinius Arpinus *Altinius*
vir ambi-
gue fidei
promittit
se Arpos
Romanis
prodieu-
rum.
clam nocte cum tribus servis venit , promit-
tens , si sibi præmio foret , se Arpos prodi-
turum esse. Quum eam (r) rem ad consilium
retulisset Fabius , aliis « pro transfuga verbe-
» randus necandusque » videri , « ancipitis
» animi communis hostis : qui post Cannen-

(r) add. tunc Gron. Crev.

N 3

V. c. 539. " sem cladem , tamquam cum fortuna fidem
g. C. 213. " stare oporteret, ad Hannibalem discessisset,
 " traxissetque ad defectionem Arpos : quum-
 " que (s) res Romana contra spem votaque
 " ejus velut resurgeret , turpius videatur no-
 " vam referre proditionem proditis olim : qui
 " aliunde stet semper , aliunde sentiat , infidus
 " socius, vanus hostis ; ad Faleriorum Pyrrhive
 " proditorem tertium transfugis documentum
 " esset. " Contra ea consulis pater Fabius ,
 " temporum oblitos homines , in medio ar-
 " dore bellum , tamquam in pace , libera de
 " quoque arbitria agere , [aiebat] : Qui (t) ,
 " quum illud potius agendum atque eis cogi-
 " tandum sit , si quo modo fieri possit , ne qui
 " socii a populo Romano desciscant , id non
 " cogitent (u) ; documentum autem dicant (v)
 " statui oportere , si quis resipiscat , & anti-
 " quam societatem respiciat. Quod si abire ab
 " Romanis liceat , redire ad eos non liceat ;
 " cui dubium esse , quin brevi deserta ab fo-
 " ciis Romana res , foederibus Punicis omnia

(s) quumque l. tum posteaquam Gron. Crev.

(t) qui del. Gron. Crev.

(u) id non cogitent l. & non vocent Gron. Crev.

(v) ducant Gron. Crev.

LIBER XXIV CAP. XLV 199

» in Italia juncta yisura fit ? Se tamen non *U. c. 539.*
» eum esse , qui Altinio fidei quidquam cen- *a. C. 213.*
» seat habendum , sed medium consecuturum
» consilii viam. Neque eum pro hoste, neque
» pro socio in præsentia habitum, libera custo-
» dia haud procul a castris placere in aliqua
» fida civitate servari per belli tempus : per-
» petrato bello , tum consultandum , utrum
» defœctio prior plus merita sit poenæ, an hic
» reditus veniae. » Fabio ad sensum est : cate-
nisque ligatus , traditur & ipse & comites : &
auri satis magnum pondus , quod secum tum
adtulerat , ei servari jussum. Calibus eum
interdiu solutum custodes sequebantur : no[n]e
clausum adservabant. Arpis domi primum de-
siderari querique est coepitus : dein fama,
per totam urbem vulgata , tumultum , ut
principe amissio , fecit : metuque rerum no-
varum extemplo nuncii ad Hannibalem missi.
Quibus nequaquam obfensus Poenus , quia &
ipsum , ut ambiguæ fidei virum , suspectum
jam pridem habebat , & causam nactus erat
tam ditis hominis bona possidendi vendendi-
que , ceterum ut iræ magis , quam avaritiæ,
datum crederent homines , crudelitati quoque
gravitatem addidit : conjugemque ejus ac

N 4

*U. c. 539. liberos in castra aditos, quæstione prius
a. C. 213. Conjux ejus & liberi combusiti ab Hannibale.*

Arpos adgreditur Fabius.

XLVI. FABIUS, ab Sueffula profectus, Arpos primum institit obpugnare. Ubi quum a quingentis fere passibus castra posuisset, contemplatus ex propinquo situm urbis mœniaque, quæ pars tutissima mœnibus erat, qua maxime neglectam custodiā vidit, ea potissimum adgredi statuit. Comparatis omnibus, quæ ad urbes obpugnandas usui sunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunosque viros fortes eis praefecit, & milites sexcentos, quantum satis visum est, attribuit: eosque, ubi quartæ vigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas jussit ferre. Porta ibi humiliſ & angusta erat, via infrequenti per desertam partem urbis: eam portam scalis prius transgressos ad murum pergere, & ex interiore parte vi claustra refringere jubet, & tenentes partem urbis cornu signum dare, ut ceteræ copiæ admoverentur: parata omnia atque instructa se habitum. Ea in pigre facta: & quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxime ad fallendum

LIBER XXIV. CAP. XLVII 201

adjuvit. Imber, ab nocte media coortus, cu-
U. c. 539.
 stodes vigilesque, dilapsos e stationibus, sub-
a. C. 213.
 fugere in tecta coegerit: sonituque primo lar-
 gioris procellae strepitum molientium portam
 exaudiri prohibuit: lentior deinde æqualior-
 que accidens auribus magnam partem homi-
 num sopivit. Postquam portam tenuerunt, *Et capite*
 cornicines in via paribus intervallis disposi-
 tos canere jubent, ut consulem excirent. Id
 ubi factum ex composito est, signa efferri
 consul jubet, ac paullo ante lucem per effrac-
 tam portam urbem ingreditur.

XLVII. TUM demum hostes excitati sunt,
 jam & imbre conquiescente, & propinqua
 luce. Praefidium in urbe erat Hannibal, *et*
 quinque millia ferme armatorum: & ipsi Ar-
 pini tria millia hominum armabant. Eos pri-
 mos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset,
 hosti obposuerunt. Pugnatum primo in tene-
 bris angustisque viis est: quum Romani non
 vias tantum, sed tecta etiam proxima portæ,
 occupassent, ne peti superne ac vulnerari
 possent. Cogniti inter se quidam Arpinique
 & Romani; atque inde conloquia cœpta fieri,
 percunctantibus Romanis, quid sibi vellent
 Arpini? quam ob noxam Romanorum, quod

U. c. 539. aut meritum Poenorum , pro alienigenis ac
a. C. 213. barbaris , Italici adversus veteres socios Ro-

manos bellum gererent , & ve^{ct}igalem ac
 stipendiariam Italiam Africæ facerent ? Arpi-
 nis purgantibus , ignaros omnium se venum-
 a principibus datos Poeno , captos obpresso-
 que a paucis esse. Initio orto , plures cum
 pluribus conloqui. Postremo prætor Arpinus
 ab suis ad consulem deductus ; fideque data
 inter signa aciesque , Arpini repente pro
 Romanis adversus Carthaginensem (x) arma
 verterunt. Hispani quoque , paullo minus
 mille homines , nihil præterea cum consule
 paci , quam ut sine fraude Punicum emitte-
 retur præsidium , ad consulem transtulerunt
 signa , Carthaginensibus portæ patefactæ , emis-
 siique cum fide incolumes ad Hannibalem
 Salapiam venerunt. Arpi sine clade ullius ,
 præterquam unius veteris proditoris , novi
 perfugæ restituti ad Romanos. Hispanis du-
 plicia cibaria dari jussa : operaque eorum forti
 ac fideli persæpe respublica ufa est. Quum
 consul alter in Apulia , alter in Lucanis esset ;
 equites centum duodecim nobiles Campani ,
 per speciem prædandi ex hostium agro , per-

*Arpinis
ipsis adju-
vantibus.*

(x) *Carthaginenses* Gron. Crev.

LIBER XXIV CAP. XLVIII 203

missu magistratum ab Capua profecti, ad *U. c. 539.*
a. C. 213.
castra Romana, quæ super Suefulam erant, _____
venerunt. Stationi militum, qui essent, di-
xerunt; conloqui sese (*y*) cum prætore velle.
Cn. Fulvius castris præerat: cui ubi nun-
ciatum est, decem ex eo numero jussis iner-
mibus deduci ad se, ubi, quæ postularent,
audivit, (nihil autem aliud petebant, quam
ut, Capua recepta, bona sibi restituerentur)
in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore
Sempronio Tuditano oppidum Aternum expu-
gnatum. Amplius septem millia hominum cap-
ta, & æris argenteique signati aliquantum.
Romæ foedum incendium per duas noctes ac
diem unum tenuit: solo æquata omnia inter
Salinas ac portam Carmentalem, cum Æqui-
nælio Jugarioque vico. In templis Fortunæ
ac matris Matutæ & Spei extra portam, la-
te vagatus ignis sacra profanaque multa ab-
sumvit.

XLVIII. Eodem anno P. & Cn. Cornelii,
quum in Hispania res prosperæ essent, mul-
tosque & veteres reciperent socios, & no-
vos adjicerent, in Africam quoque spem ex-
tenderunt. Syphax erat rex Numidarum, subi-

*Aternum
captum.*

*Romæ
incendium.*

*Res in
Hispania
gessæ.*

(*y*) *sc* Gron. Crev.

U. c. 539.
 a. C. 213.
 Romani
 cum
 Syphace
 rege
 amicitiam
 faciunt.

to Carthaginiensibus hostis factus : ad eum
 centuriones tres legatos miserunt, qui cum
 eo amicitiam societatemque facerent; & pol-
 licerentur, si perseveraret urguere, bello
 Carthaginenses, gratam eam rem fore fena-
 tui populoque Romano, & adnisiuros, ut in
 tempore, & bene cumulatam gratiam refe-
 rant. Grata ea legatio barbaro fuit : conlo-
 cutusque cum legatis de ratione belli gerun-
 di, ut veterum militum verba audivit, quam
 multarum rerum ipse ignarus esset, ex com-
 paratione tam ordinatae disciplinæ, animum
 advertit. Tum, primum ut pro bonis ac fide-
 libus fociis facerent, oravit, « ut duo lega-
 tionem referrent ad imperatores suos : unus
 » apud se magister rei militaris remaneret.
 » Rudem ad pedestria bella Numidarum gen-
 tem esse, equis tantum habilem. Ita jam
 » inde a principiis gentis majores suos bella
 » geffisse, ira se a pueris insuetos. Sed habere
 » hostem pedestri fidentem Marte : cui si
 » æquari robore virium velit, & sibi pedites
 » comparandos esse ; & ad id multitudine
 » hominum regnum abundare : sed armandi,
 » ornandique & instruendi eos artem igno-
 » rare. Omnia, velut forte congregata turba,

LIBER XXIV CAP. XLVIII 205

» vasta ac temeraria esse. » Faſturos ſe in *U. c. 539.*
præſentia, quod vellet, legati responderunt: *a. C. 213.*
ſide accepta, ut remitteret extemplo eum, ſi
imperatores ſui non comprobaffent factum.
Q. Statorio nomen fuit, qui ad regem reman-
fit. Cum duobus Romanis reliquias Numida
legatos (z) in Hispaniam misit ad accipiemad
fidem ab imperatoribus Romanis. Iſdem man-
davit, ut protinus Numidas, qui intra præ-
ſidia Carthaginienſium auxiliares eſſent, ad
transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa
juventute regi pedites conſcripſit: ordina-
toſque proxime morem Romanum, inſtruendo
& decurrendo ſigna ſequi, & ſervare ordi-
nes docuit: & operi aliisque iuſtis militari-
bus ita adsuefecit, ut brevi rex non equiti
magis fideret, quam pediti; conlatisque æquo
campo signis, iuſto pœlio Carthaginienſem
hostem ſuperaret. Romanis quoque in Hispa-
nia legatorum regis adventus magno emolu-
mento fuit. Namque ad famam eorum transi-
tiones crebrae ab Numidis coeptæ fieri. Ita
cum Syphace Romanis juncta amicitia eſt.
Quod ubi Carthaginienſes acceperunt, extem-

(z) Cum duobus Romanis relata; Numidasque
legatos Gron. Crev.

*U. c. 539. plo ad Galam, in parte altera Numidiæ
a. C. 213.* (Maffyli (a) ea gens vocatur) regnante, legatos mittunt.

*Poeni cum
Gala fæ-
dus fa-
ciunt.*

*Mafinissa
Gala fi-
lius Sy-
phacem
vincit.*

XLIX. FILIUM Gala Mafinissam habebat, septem & decem annos natum, ceterum juvenem ea indole, ut jam tum adpareret, latius regnum opulentiusque, quam accepisset, facturum. Legati, « quoniam Syphax se Romanis junxit, ut potentior societate eorum ad versus reges populosque Africæ esset, » docent; « melius fore Galæ quoque, Cartaginiensibus jungi quam primum, antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant; obprimi Syphacem, nihil hildum præter nomen ex fœdere Romano habentem, posse. » Facile persuasum Galæ, filio depositente id bellum, ut exercitum mitteret: qui, Carthaginensium legionibus conjunctis, magno prælio Syphacem devicit. Triginta millia eo prælio hominum cæsa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurulos ex acie Numidas (extremi prope oceanum adversus Gades colunt) refugit: affluentibusque ad famam ejus tundique barbaris, ingentes brevi copias armavit. Cum

(a) *Maffyla* Gren.

quibus antequam in Hispaniam angusto di- *U. t. 539.*
remitam fretu trajiceret, Masinissa cum victo- *a. C. 213.*
re exercitu advenit : isque ibi cum Syphace
ingenti gloria per se, fine ullis Carthaginien-
sium opibus, gessit bellum. In Hispania nihil
memorabile gestum, præterquam quod Celti-
berum juventutem eadem mercede, quæ pacta
cum Carthaginensibus erat, imperatores Ro-
mani ad se perduxerunt : & nobilissimos Hispa-
nos supra trecentos in Italiam ad sollicitandos
populares¹, qui inter auxiliâ Hannibal erant,
miserunt. Id modo ejus anni in Hispania ad
memoriam insigne est, quod mercenarium
militem in castris neminem ante, quam tum
Celtiberos, Romani habuerunt,

*Celtiberi
primi mer-
cede mili-
tant apud
Rom.*

EPITOME
LIBRI XXV LIVIANI

P. CORNELIUS Scipio, postea
Africanus, ante annos ædilis factus est.
Hannibal urbem Tarentum, præter arcem,
in quam præsidium Romanorum fugerat,
per Tarentinos juvenes, qui se noctu ve-
natum ire simulaverant, cepit. Ludi Apol-
linares ex Marci carminibus, quibus
Cannensis clades prædicta fuerat, institui
sunt. A Q. Fulvio & Ap. Claudio con-
sulibus adversus Hannonem Pœnorum du-
cem prospere pugnatum est. Ti. Sempro-
nius Gracchus proconsul, ab hospite suo
Lucano in infidias deducitus, a Magone
interfectus est. Centenius Penula, qui
centurio militaverat, quum petisset a se-
natu, ut sibi exercitus daretur, pollici-
tusque esset, si hoc impetrasset, de Han-
nibale victoriam, octo millibus accepis,
militum dux factus, conflixit acie cum
Hannibale, & cum exercitu cæsus est.

Cn.

Cn. Fulvius prætor male adversus Hannibalem pugnavit : in quo prælio hominum sexdecim millia ceciderunt : ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est a Q. Fulvio & Ap. Claudio consulibus. Claudius Marcellus Syracusas expugnavit anno tertio, & ingentem se virum gessit. In eo tumultu urbis captæ Archimedes, intentus formis, quas in pulvere descripsæ rat, imperfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumque rerum feli- citer gestarum tristem exitum tulerunt : prope cum totis exercitibus cæsi anno octavo, quam in Hispaniam iverant : amissa que ejus provinciæ possesso foret, nisi L. Marcius equitis Romani virtute & industria, contraclis exercituum reliquiis, ejusdem hortatu, bina castra hostium expugnata essent. Ad triginta septem millia cæsa, ad mille octingentos triginta capti, prædae ingens pars. Dux Marcius adpellatus est,

LIBER XXV

I.

*V. c. 539.
a. C. 213.*
*Hannibal
ad
Tarentum.*
DUM hæc in Africa atque in Hispania geruntur, Hannibal in agro Tarentino æstatem consumfit, spe per proditionem urbis Tarentinorum potiundæ. Ipsorum interim Sallentinorum ignobiles urbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Bruttis ex duodecim populis, qui anno priore ad Poenos desciverant, Consentini & Thurini in fidem populi Romani redierunt. Et plures rediissent, ni T. (a) Pomponius Veientanus præfetus socium, prosperis aliquot populationibus in agro Bruttio justi ducis speciem naſtus, tumultuario exercitu coacto, cum Hannone conflixisset. Magna ibi vis hominum, sed inconditæ turbæ agrestium servorumque, cæsa aut capta est : minimumque jaſturæ fuit, quod præfetus inter ceteros est captus, & tum temerariæ pugnæ auctor, & ante publicanus, omnibus malis artibus & reipublicæ & societatibus infidus damnosusque. Sempronius consul in Lucanis multa proelia parva,

(a) T. I. L. Gron. Crev.

haud ullum dignum memoratu, fecit : & *U. c. 539.
a. C. 213.*
ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugna-
vit. Quo diutius trahebatur bellum, & va-
riabant secundæ adversæque res non fortunam
magis, quam animos, hominum ; tanta reli-
gio, & ea magna ex parte externa, civita-
tem incessit, ut aut homines, aut Dii repente
alii viderentur facti. Nec jam in secreto modo
atque intra parietes abolebantur Romani ritus;
sed in publico etiam ac foro Capitolioque
mulierum turba erat, nec sacrificantium, nec
precantium Deos patrio more. Sacrificuli ac
vates ceperant hominum mentes : quorum
numerum auxit rustica plebs, ex inculisis diu-
tino bello infestisque agris egestate & metu
in urbem compulsa ; & quæstus ex alieno
errore facilis, quem velut ex concessæ artis
usu exercabant. Primo secretæ bonorum in-
dignationes exaudiabantur, deinde ad Patres
etiam & ad publicam querimoniam excessit
res. Incusati graviter ab senatu ædiles trium-
virique capitales, quod non prohiberent,
quum emovere eam multitudinem e foro, ac
disjicere adparatus facrorum conati essent,
haud procul afuit, quin violarentur. Ubi
potentius jam esse id malum adparuit, quam

O 2.

U. c. 539. ut minores per magistratus sedaretur ; M.
a. C. 213. ————— Atilio prætori urbis negotium ab senatu da-

*Coercitæ a
senatu.* tum est , ut his religionibus populum libe-
 raret. Is & in concione senatusconsultum re-
 citavit , & edixit , « Ut , quicumque libros
 » vaticinos precationesve , aut artem sacrifi-
 » candi conscriptam haberet , eos libros om-
 » nes literasque ad se ante Kalendas Apriles
 » deferret : neu quis , in publico facrove loco ,
 » novo aut externo ritu sacrificaret . »

*Sacerdotes
mortui &
subfecti.* II. ET aliquot publici sacerdotes mortui
 eo anno sunt : L. Cornelius Lentulus ponti-
 fex maximus , & C. Papirius C. F. Maſo pon-
 tifex , & P. Furius Philus augur , & C. Pa-
 pirius L. F. Maſo decemvir facrorum. In
 Lentuli locum M. Cornelius Cethagus , in
 Papirii Cn. Servilius Cæpio , pontifices sub-
 fecti sunt. Augur creatus L. Quinctius Fla-
 mininus , decemvir facrorum L. Cornelius
 Lentulus. Comitiorum consularium jam ad-
 petebat tempus ; sed , quia consules a bello
 intentos avocare non placebat , Ti. Sempro-
 nius consul comitiorum cauſa dictatorem di-
 xit C. Claudium Centonem. Ab eo magister
 equitum est dictus Q. Fulvius Flaccus. Di-
 cator primo comitiali die creavit consules Q.

*Dicitor
comitio-
rum
cauſa.*

Fulvium Flaccum, magistrum equitum, & *U. c. 539°
a. C. 213°*
Ap. Claudium Pulchrum, cui Sicilia provin-
cia in prætura fuerat. Tum prætores creati
Cn. Fulvius Flaccus, C. Claudius Nero, M.
Junius Silanus, P. Cornelius Sulla. Comitiis
perfectis, dictator magistratu abiit. Aedilis
curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Ce-
thego P. Cornelius Scipio, cui post Africano
fuit cognomen. Huic petenti aedilitatem quum
obsisterent tribuni plebis, negantes rationem
ejus habendam esse, quod nondum ad peten-
dum legitima ætas esset : « Si me, [inquit]
» omnes Quirites aedilem facere volunt, fa-
» tis annorum habeo. » Tanto inde favore ad
suffragium ferendum in tribus discursum est,
ut tribuni repente incepto destiterint. Aedili-
tia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro tem-
poris illius copiis magnifice facti, & diem
unum instaurati, & congii olei in vicos sin-
gulos dati. L. Villius Tappulus & M. Funda-
nius Fundulus, aediles plebeii, aliquot matro-
nas apud populum probri accusarunt: quasdam
ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi
plebeii per biduum instaurati: & Jovis epu-
lum fuit ludorum caufsa.

*P. Corne-
lius Scipio
aedilis an-
te legitimam
ætam.*

*U. c. 540.
a. C. 212.*

*Q. Fulvio
III. Ap.
Claudio
Coff.
Provincie
& exerci-
tus divisi.*

III. Q. FULVIUS Flaccus tertium ; Ap. Claudius consulatum ineunt. Et prætores provincias fortiti sunt ; P. Cornelius Sulla urbanam & peregrinam , quæ duorum ante fors fuerat , Cn. Fulvius Flaccus Apuliam , C. Claudius Nero Sueffulam , M. Junius Silanus Tuscos. Consulibus bellum cum Hannibale & binæ legiones decretæ : alter a Q. Fabio superioris anni consule , alter a Fulvio Centumalo acciperet . Prætorum , Fulvii Flacci , quæ Luceriac sub Æmilio prætore ; Neronis Claudii , quæ in Piceno sub C. Terentio fuissest , legiones essent. Supplementum in eas quisque scriberet sibi (b) M. Junio in Tuscos legiones urbanæ prioris anni datæ. Ti. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium provinciæque Lucanii & Galliæ cum suis exercitibus prorogatae : item P. Lentulo , qua vetus provincia in Sicilia esset ; M. Marcello Syracusæ , & qua Hieronis regnum fuissest : T. Otacilio classis : Græcia M: Valerio : Sardinia Q. Mucio Scævolæ : Hispaniæ P. & Cn. Corneliis. Ad veteres exercitus duæ urbanæ legiones a

(b) quisque scriberet sibi leg. ipsi scriberent sibi Crev.

consulibus scriptæ , summaque trium & vi- *U. c. 540.
a. C. 212.*
ginti legionum eo anno effecta est. Delectum *23 Legioni-
bus bellum
gestum.*
consulum M. Postumii Pyrgensis cum magno
prope motu rerum factum impedit. Publicanus
erat Postumius, qui multis annis parem frau-
de avaritiaeque neminem in civitate habuerat,
præter T. (c) Pomponium Veientanum, quem,
populantem temere agros in Lucanis, ductu-
Hannonis priore anno ceperant Carthaginien-
ses. Hi , quia publicum periculum erat a vi
tempestatis in iis, quæ portarentur ad exer-
citus, & ementiti erant falsa naufragia , &
*Fraus Pu-
blicano-
rum & in
primis Po-
stumii.*
ea ipsa , quæ vera renunciaverant , fraude
iporum facta erant , non casu. In veteres
quaassaque naves paucis & parvi pretii rebus
inpositis , quum mersissent eas in alto , ex-
ceptis in præparatas scaphas nautis , multi-
plices fuisse merces ementiebantur. Ea fraus
indicata M. Atilio prætori priore anno fuerat,
ac per eum ad senatum delata , nec tamen
ullo senatusconsulto notata : quia Patres or-
dinem publicanorum in tali tempore obfensum
nolebant. Populus severior vindex fraudis
erat : excitatique tandem duo tribuni plebis
Sp. & L. Carvili , quum rem invisam infa-

(c) T. I. L. Gron. Crev.

O 4

V. c. 540. memque cernerent, ducentum millium æris
a. C. 212.

Multam ei
dicunt duo
tr. pl. multam M. Postumio dixerunt. Cui certandæ quum dies advenisset, conciliumque tam frequens plebis aedesset, ut multitudinem areae Capitolii vix caperet; perorata caussa, spes una videbatur esse, si C. Servilius Casca tribunus plebis, qui propinquus cognatusque Postumio erat, prius, quam ad suffragium tribus vocarentur, intercessisset. Testibus datis, tribuni populum submoverunt; sitelaque adlata est, ut fortirentur, ubi Latini suffragium ferrent. Interim publicani Cascae instare, ut concilio diem eximeret, Populus reclamare: & forte in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus pudorque animum versabat. Quum in eo parum præsidii esset, turbandæ rei caussa publicani per vacuum in submoto locum cuneo intruperunt, jurgantes simul cum populo tribunisque. Nec procul dimicatione res erat, quum Fulvius consul tribunis, « Nonne videtis, [inquit] vos in » ordinem coactos esse, & rem ad seditionem spectare, ni propere dimittitis plebis » concilium? »

IV. PLEBE dimissa, senatus vocatur, & consules referunt de concilio plebis turbato

Concilium
plebis tur-
batum au-
dacia pu-
blicano-
tum.

vi atque audacia publicanorum. « M. Furium *U. c. 540.*
 » Camillum, cuius exsiliū ruina urbis secuta *a. C. 212a*
 » fuerit, damnari se ab iratis civibus passum
 » esse. Decemviros ante eum, quorum legi-
 » bus ad eam diem viverent, multos postea
 » principes civitatis, judicium de se populi
 » passos. Postumium Pyrgensem suffragium
 » populo Romano (*d*) extorsisse, concilium
 » plebis fustulisse, tribunos in ordinem coë-
 » gifse, contra populum Romanum aciem
 » instruxisse (*e*), locum occupasse, ut tri-
 » bunos a plebe intercluderet, tribus in suf-
 » fragium vocari prohiberet. Nihil aliud a
 » cæde ac dimicatione continuuisse homines,
 » nisi patientiam magistratum, quod cesserint
 » in præsentia furori atque audaciæ paucorum,
 » vincique se ac populum Romanum passi
 » sint: & comitia, quæ reus vi atque armis
 » prohibiturus erat, ne caussa quærentibus
 » dimicationem daretur, voluntate ipsius su-
 » stulerint. » Hæc quum ab optimo quoque
 pro atrocitate rei acta (*f*) essent, vimque
 eam contra rempublicam & perniciose exem-

(d) Romano l. per vim Gron. Crev.

(e) instruxisse l. introduxisse Gron.

(f) jačta Gron.

U. c. 540. plo factam , senatus decreset; confessim Car.
a. C. 212. vilii tribuni plebis , omissa multæ certatione,
 rei capitalis diem Postumio dixerunt : ac , ni
 vades daret , prehendi a viatore , atque in
 carcerem duci iusserunt. Postumius , vadibus
 datis , non adfuit. Tribuni plebem rogave-
 runt , plebesque ita scivit : « Si M. Postumius
 » ante Kalendas Maias non prodisset , cira-
 » tusque eo die non respondisset , neque ex-
 » cusatus esset , videri eum in exilio esse :
 » bonaque ejus venire , ipsi aqua & igni pla-
Postumius « cere interdici. » Singulis deinde eorum , qui
publica-
nus & ali turbæ ac tumultus concitatores fuerant , rei
aliquot in capitalis diem dicere , ac vades poscere cœ-
exsiliūm perunt. Primo non dantes , deinde etiam eos ,
abeunt. qui dare possent , in carcerem conjiciebant:
 cuius rei periculum vitantes plerique in ex-
 siliūm abierunt.

V. HUNC fraus publicanorum , deinde frau-
 dem audacia protegens , exitum habuit. Comi-
 tia inde pontifici maximo creando sunt habita.
 Ea comitia novus pontifex M. Cornelius Ce-
 thegus habuit. Tres ingenti certamine petie-
 runt : Q. Fulvius Flaccus consul , qui & ante
 bis consul & censor fuerat : & T. Manlius
 Torquatus , & ipse duobus consulatibus &

censura insignis : & P. Licinius Crassus , qui ^{U. c. 54*}
 & ædilitatem curulem periturus erat. Hic ^{a. C. 212.}
 senes honoratosque juvenis in eo certamine
 vicit. (g) Ante hunc, intra centum annos
 & (h) viginti, nemo præter P. Cornelium
 Calussam , pontifex maximus creatus fuerat ,
 qui sella curuli non sedisset. Consules quum
 ægre delectum conficerent, quod inopia ju-
 niorum non facile in utrumque, ut & novæ
 urbanæ legiones , & supplementum veteribus
 scriberetur, sufficiebat ; senatus « absistere eos
 » incepto » vetuit, « & triumviros binos creari »
 jussit : « alteros , qui citra , alteros , qui ultra
 » quinquagesimum lapidem in pagis, forisque,
 » & conciliabulis omnem copiam ingenuo-
 rum inspicerent : & , si qui roboris satis ad
 » ferenda arma habere viderentur , etiamsi
 » nondum militari ætate essent , milites fa-
 » cerent. Tribuni plebis , si iis videretur ,
 » ad populum ferrent, ut , qui minores sep-
 » tem & decem annis sacramento dixissent ,
 » iis perinde stipendia procederent, ac si sep-
 » tem & decem annorum , aut majores , mi-
 » lites facti essent. » Ex hoc senatusconsulto

*Delectuum
difficul-
tas.*

(g) devicit Gron. Crev.

(h) & del. Gron

U. c. 540. a. C. 212. creati triumviri bini conquisitionem ingenuo-

Legati Cannenfis exercitus ad Marcelum. rum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannenfis reliquæ cladis hic exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur.

Postulant ut dimicare cum hoste licet.

VI. H̄i permisso Lentuli primores equitum centurionumque, & robora ex legionibus peditum, legatos in hiberna ad M. Marcellum miserunt, e quibus unus, potestate dicens facta, « Consulem [inquit] te, M. Marcellus, in Italianam adisemus, quum primum de nobis, et si non iniquum, certe triste senatus consultum factum est; nisi hoc spem raflemus, in provinciam nos morte regum turbatam ad grave bellum adversus Siculos simul Poenosque mitti: & sanguine nostro vulneribusque nos senatui satisfacturos esse: » (i) sicut patrum memoria, qui capti a Pyrrho ad Heracleam erant, adversus Pyr-

(i) Crev. sic habet: & sanguine nostro vulneribusque nostris senatui satisfacturos esse. Gron. autem: sanguine nostro vulneribusque nos patriæ satisfacturos esse.

"rhum ipsum pugnantes satisfecerunt. Quam- *U. c. 540.*
" quam quod ob meritum nostrum succen- *a. C. 212.*
" suistis , Patres conscripti , nobis , aut suc-
" censetis ? Ambo mihi consules & univer-
" sum senatum intueri videor , quum te , M.
" Marcelle , intueor : quem si ad Cannas con-
" sulem habuissimus , melior & reipublicæ &
" nostra fortuna esset. Sine , quæso , priu-
" quam de conditione nostra queror , noxam,
" cuius arguimur , nos purgare. Si non Deum
" ira , nec fato , cuius lege immobilis rerum
" humanarum ordo feritur , sed culpa perili-
" mus ad Cannas , cuius tandem ea culpa
" fuit ? Militum , an imperatorum ? Evidem
" miles nihil umquam dicam de imperatore
" meo , cui præfertim gratias sciam ab senatu
" aetas , quod non desperaverit de republica ;
" cui post fugam ab Cannis per omnes annos
" prorogatum imperium. Ceteros item ex re-
" liquiis cladi ejus , quos tribunos militum
" habuimus , honores petere & gerere , &
" provincias obtainere audivimus. An vobis
" vestrisque liberis ignoscitis facile , Patres
" conscripti , in hæc vilia capita sævi ? Et
" consuli primoribusque aliis civitatis fugere,
" quum spes alia nulla esset , turpe non fuit ;

U. c. 540. " milites utique morituros in aciem misisti?
 a. C. 212. " Ad Alliam prope omnis exercitus fugit. Ad
 " Furculas Caudinas , ne expertus quidem
 " certamen , arma tradidit hosti , ut alias pu-
 " pendendas clades exercituum taceam. Tamen
 " tantum afuit ab eo , ut ulla ignominia iis
 " exercitibus quæreretur , ut & urbs Roma
 " per eum exercitum , qui ab Allia Veios
 " transfugerat , reciperaretur ; & Caudinæ
 " legiones , quæ sine armis redierant Romanam,
 " armatæ remissæ in Samnium , eundem illum
 " hostem sub jugum miserint , qui hac sua
 " ignominia lætatus fuerat. Cannensem vero
 " quisquam exercitum fugæ aut pavoris insi-
 " mulare potest , ubi plus quinquaginta millia
 " hominum ceciderunt? unde consul cum equi-
 " tibus septuaginta fugit ? unde nemo superest,
 " nisi quem hostis cædendo fessus reliquit ?
 " Quum captivis redemptio negabatur , nos vul-
 " go homines laudabant , quod reipublicæ nos
 " reservassimus : quod ad consulem Venusiam
 " redissimus , & speciem justi exercitus fecis-
 " semus. Nunc deteriore conditione sumus ,
 " quam apud patres nostros fuerant captivi.
 " Quippe illis arma tantum atque ordo mili-
 " tandi , locusque , in quo tenderent in castris ,

LIBER XXV CAP. VI 223

» est mutatus : quæ tamen , semel navata *U. c. 540.*
» reipublicæ opera , & uno felici prælio , *a. C. 212.*
» recuperarunt. Nemo eorum relegatus in
» exsilio est : nemini spes emerendi stipen-
» dia ademta : hostis denique est datus , cum
» quo dimicantes , aut vitam semel , aut igno-
» miniam finirent. Nos , quibus (nisi quod
» commisimus , ut quisquam ex Cannensi acie
» miles Romanus supereffet) nihil objici po-
» test , non solum a patria procul Italiaque ,
» sed ab hoste etiam , relegati sumus : ubi
» senescamus in exsilio , ne qua opes , (*k*)
» ne qua occasio abolendæ ignominiæ , ne
» qua placandæ civium iræ , ne qua denique
» bene moriendi sit. Neque ignominiæ finem ,
» nec virtutis præmium petimus ; modo ex-
» periri animum , & virtutem exercere liceat.
» Laborem & periculum petimus , ut virorum ,
» ut militum officio fungamur. Bellum in
» Sicilia jam alterum annum ingenti dimica-
» tione geritur : urbes alias Pœnus , alias Ro-
» manus expugnat : peditum , equitum acies
» concurrunt : ad Syracusas terra marique
» res geritur : clamorem pugnantium crepi-
» tumque armorum exaudimus resudes ipsi ac

(*k*) *opes l. spes Gron. Crev.*

U. c. 540. " segnes, tamquam nec manus, nec arma ha-
a. C. 212. " beamus. Servorum legionibus Ti. Sempro-
 " nius consul toties jam cum hoste signis
 " conlatis pugnavit. Operæ pretium habent,
 " libertatem civitatemque. Pro servis saltē
 " ad hōc bellum emitis vobis simus. Congredi
 " cum hoste liceat, & pugnando quārere
 " libertatem. Vis tu mari, vis terra, vis acie,
 " vis urbibus obpugnandis experiri virtutem?
 " Asperima quāque ad laborem periculum-
 " que depositimus, ut, quod ad Cannas faciun-
 " dum fuit, quamprimum fiat; quoniam,
 " quidquid postea viximus, id omne destina-
 " tum ignominiae est.

VII. SUB hæc dicta ad genua Marcelli
 procubuerunt. Marcellus id nec juris, nec
 potestatis suæ esse dixit. Senatui scripturum
 se, omniaque de sententia Patrum faeturum
 esse. Hæ literæ ad novos consules adlatæ,
 ac per eos in senatu recitatæ sunt: consul-
 tusque de his literis ita decrevit senatus:
 " Militibus, qui ad Cannas committones suos
 " pugnantes deseruissent, senatum nihil vide-
 " re, cur respublica committenda sit. Si M.
 " Claudio proconsuli aliter videretur, face-
 " ret, quod e respublica fideque sua duceret:
 " dum

Ad
 senatum
 rejiciuntur.

LIBER XXV CAP. VII 225

» dum ne quis eorum munere vacaret , neu *U. c. 540.*
» dono militari virtutis ergo donaretur , neu *a. C. 212.*
» in Italiam reportaretur , donec hostis in ter-
» ra Italia esset . » Comitia deinde a prætore
urbano de senatus sententia plebisque scitu
sunt habita : quibus creati sunt quinqueviri
murus turribusque reficiendis : & triumviri
bini ; uni sacris conquirendis , domisque per-
signandis ; alteri reficiendis ædibus Fortunæ
& matris Matutæ intra portam Carmentalem ,
sed & Spei extra portam , quæ priore anno
incendio consumtæ fuerant . Tempestates fœ-
dæ fuere . In Albano monte biduum continen-
ter lapidibus pluit . Taeta de cœlo multa :
duæ in Capitolio ædes : vallum in castris
multis locis supra Sueffulam , & duo vigiles
exanimati . Murus turresque quædam Cumis
non iætæ modo fulminibus , sed etiam decussæ
Reate saxum ingens visum volitare : sol ru-
bere solito magis , sanguineoque similis . Ho-
rum prodigiorum cauſa diem unum suppli-
catio fuit , & per aliquot dies consules rebus
divinis operam dederunt : & per eosdem dies
sacrum novemdiale fuit . Quum Tarentino-
rum defœctio jam diu & in spe Hannibali , &
in suspicione Romanis esset ; cauſa forte ex-

*Obsides
Tarentinæ
Roma
fugiunt.*

Tom. V.

P.

*U. c. 540.
a. C. 212.* trinsecus maturandæ ejus intervenit. Phileas Tarentinus, diu jam per speciem legationis Romæ quum esset, vir inquieti animi, & minime otium, quo tum diutino senescere videbatur, patientis, aditum sibi ad obsides Tarentinos invenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura, quia nec ipsis, nec civitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos, crebris conloquiis sollicitatos, conrurris ædituis duobus, quum primis tenebris custodia eduxisset, ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per urbem fuga est: missique, qui seuerentur, ab Tarracina comprehensos omnes retraxerunt. Deducti in comitio, virgisque, adprobante populo, cæsi de faxo dejiciuntur.

*Compre-
henſi
necantur.*

*Conjuratio
Tarenti.*

VIII. Hujus atrocitas pœnæ duarum nobilissimarum in Italia Græcarum civitatum animos inritavit, quum (¹) publice, tum etiam singulos privatim, ut quisque tam foede interertos aut propinquitate, aut amicitia contingebat. Ex iis tredecim fere nobiles juvenes Tarentini conjuraverunt, quorum principes Nico & Philemenus erant. Hi, prius, quam aliquid moverent, conloquendum cum Han-

(1) *tum Gron.*

nibale rati, nocte per speciem venandi urbem (m) egressi, ad eum proficiscuntur. Et, quum haud procul castris abessent, ceteri silva prope viam fese occuluerunt: Nico & Philemenus, progressi ad stationes comprehensique, ultro id petentes, ad Hannibalem de ducti sunt. Qui quum & caussas consilii sui, & quid pararent, exposuissent; conlaudati, oneratique promissis, jubentur, ut fidem popularibus facerent, praedandi caussa se urbe egressos, pecora Carthaginensium, quæ pastum propulsa essent, ad urbem agere. Tuto ac sine certamine id facturos, promissum est. Conspecta ea præda juvenum est: minusque, iterum ac sæpius id eos audere, miraculo fuit. Congressi cum Hannibale rursus, fide sanxerunt, liberos Tarentinos leges suaque omnia habituros, neque ullum vestigal Pœno pensuros, præsidiumve invitatos recepturos: prodita præsidia Carthaginensium fore. Hæc ubi convenerunt, tunc vero Philemenus consuetudinem nocte egrediundi redeundique in urbem frequentiorem facere: (& erat venandi studio insignis) canesque & alijs adparatus sequebatur: captumque ferme aliquid, aut

(m) urbe Gron. Crev.

*U. 6. 540.
a. C. 212.* ab hoste ex præparato ablatum reportando ; donabat aut præfeto , aut custodibus portarum . Nocte maxime commeare propter metum hostium , credebant . Ubi jam eo consuetudinis adducta res est , ut , quocumque noctis tempore sibillo dedisset signum , porta aperiretur , tempus agendæ rei Hannibali visum est . Tridui viam aberat : ubi , quo minus mirum esset , uno eodemque loco stativa eum tamdiu habere , ægrum simulabat . Romanis quoque , qui in præsidio Tarenti erant , suspecta esse jam segnis mora ejus desierat .

*Hannibal
it
Tarentum
versus.*

IX. CETERUM postquam Tarentum ire constituit , decem millibus peditum atque equitum , quos in expeditione velocitate corporum ac levitate armorum aptissimos esse ratus est , electis , quarta vigilia noctis signa movit : præmissisque octoginta fere Numidis equitibus præcepit , ut discurrerent circa vias , perlustrarentque omnia oculis , ne quis agrestium procul spectator agminis falleret ; prægressos retraherent , obvios occiderent , ut prædonum magis , quam exercitus , adcolis species esset . Ipse , raptim agmine acto , quindecim ferme millium spatio castra ab Tarento posuit : & , ne ibi quidem nunciato , quo

pergerent, tantum convocatos milites monuit, *U. c. 540.*
a. C. 212.
 via omnes irent; nec diverti quemquam, aut excedere ordinem agminis paterentur; & in primis intenti ad imperia accienda essent; neu quid nisi ducum iussu facerent: se in tempore editurum, quæ vellet agi. Eadem ferme hora Tarentum fama pervenerat, Numidas equites paucos populari agros, terrorisque late agrestibus injecisse. Ad quem nuncium nihil ultra motus præfectus Romanus, quam ut partem equitum postero die luce prima juberet exire ad arcendum populationibus hostem. In cetera adeo nihil ob id intenta cura est, ut contra pro argumento fuerit illa procuratio Numidarum, Hannibalem exercitumque castris non movisse. Hannibal concubia nocte movit. Dux Philemenus erat, cum solito captæ venationis onere. Ceteri proditores ea, quæ composita erant, expectabant. Convenerat autem, ut Philemenus, portula adsueta venationem inferens, armatos induceret: parte alia portam Temenida adiret Hannibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat: aliquantum intra moenia includuntur. (n) Quum portæ adpropinquaret,

(n) *includitur Gron.*

U. c. 540. editus ex composito ignis ab Hannibale est,
a. C. 212.

refulxitque. Idem redditum ab Nicone signum:
extinctæ deinde utrimque flammæ sunt. Han-
nibal silentio ducebat ad portam. Nico ex
inproviso adortus sopitos vigiles in cubi-
libus suis obruncat, portamque aperit.

Hannibal Tarentum ingreditur. Hannibal cum peditum agmine ingredi-
tur, equites subsistere jubet: ut, quo res
postulet, obcurrere libero campo possent.
Et Philemenus portulæ parte alia, qua com-
meare adsuerat, adpropinquabat. Nota vox
ejus & familiare jam signum quum excitasset
vigilem, dicentis, vix sustinere grandis bestiæ
onus, portula aperitur. Inferentes aprum
duos juvenes fecutus ipse cum expedito ve-
natore, vigilem, incautius miraculo magni-
tudinis in eos, qui ferebant, versum, ven-
abulo trajicit. Ingressi deinde triginta fere ar-
mati, ceteros vigiles obruncant, refringunt
que portam proximam: & agmen sub signis
confestim inrupit. Inde cum silentio in forum
ducti, Hannibali sese conjunxerunt. Cum
duobus millibus Gallorum Poenus, in tres
divisis partes per urbem dimittit Tarentinos,
& itinera quam maxime frequentia occupare
jubet: tumultu orto, Romanos passim cædi,

LIBER XXV CAP. X 231

Oppidanis parci. Sed, ut fieri id posset, præ- *U. c. 540^a*
 cipit juvenibus Tarentinis, ut, ubi quem *a. C. 212^a*
 suorum procul vidissent, quiescere & filere,
 ac bono animo esse juberent.

X. JAM tumultus erat clamorque, qualis esse
 in capta urbe solet: sed, quid rei esset, ne-
 mo satis pro certo scire. Tarentini Romanos
 ad diripiendam urbem credere coortos: Ro-
 manis seditio aliqua cum fraude videri ab op-
 pidanis mota. Præfectus primo excitatus tu-
 multu, in portum effugit: inde, acceptus
 scapha, in arcem circumvehitur. Terrorem
 & tuba audita ex theatro faciebat. Nam &
 Romana erat, a proditoribus ad hoc ipsum
 præparata: & inscienter a Græco inflata, quis,
 aut quibus signum daret, incertum efficiebat,
 Ubi inluxit, & Romanis Punica & Gallica
 arma cognita, tum dubitationem exemerunt:
 & Græci, Romanos passim cæde stratos cer-
 nentes, ab Hannibale captam urbem senser-
 runt. Postquam lux certior erat, & Romani,
 qui cædibus superfuerant, in arcem confu-
 gerant, conticescebatque paullatim tumultus;
 tum Hannibal Tarentinos sine armis convo-
 care jubet. Convenere omnes, præterquam
 qui, cedentes in arcem, Romanos ad omnem

*Romani in
arcem con-
fugiunt.*

U. c. 540. adeundam simul fortunam prosecuti fuerant.
a. C. 212.

*Hannibal
benigne
adloquitur
Tarenti-
nos.*

Ibi Hannibal , benigne adlocutus Tarentinos, testatusque, quæ præstisset civibus eorum, quos ad Trasimenum aut ad Cannas cepisset, simul in dominationem superbam Romanorum invectus , recipere se in domos suas quemque jussit , & foribus nomen suum inscribere: se domos eas , quæ inscriptæ non essent, signo extemplo dato , diripi jussurum. Si quis in hospitio civis Romani (vacuas autem tenebant domos) nomen inscripsisset , eum se pro hoste habiturum. Concione dimissa, quum titulis notatæ fores discrimen pacatae ab hostili domo fecissent , signo dato , ad diripienda hospitia Romana passim discursum est : & fuit prædæ aliquantum.

XI. POSTERO die ad obpugnandam arcem ducit : quam quum & mari , quo in peninsulæ modum pars major circumluitur , præaltis rupibus , & ab ipsa urbe muro & fossa ingenti septam videret , eoque nec vi , nec operibus expugnabilem esse ; ne aut se ipsum cura tuendi Tarentinos a majoribus rebus moraretur , aut in relictos fine valido præsidio Tarentinos inpetum ex arce , quum vellent , Romani facerent , vallo urbem ab arce inter-

*Arx ab ur-
be vallo
intersepi-
tur.*

sepius statuit : non sine illa etiam spe , cum U. c. 540.
a. C. 212.
prohibentibus opus Romanis manum posse
conseri ; & , si ferocius procucurrissem ,
magna cæde ita adtenuari præsidii vires , ut
facile per se ipsi Tarentini urbem ab iis tueri
possent. Ubi coeptum opus est , patescet a re-
pente porta , in munitentes inpetum fecerunt
Romani : pellique se statio passa est , quæ
pro opere erat , ut successu cresceret audacia ,
pluresque & longius pulsos persequerentur.
(o) Tum signo dato coorti undique Poeni
sunt , quos instructos ad hoc Hannibal tenu-
rat. Nec sustinere inpetum Romani , sed ab
effusa fuga loci angustiæ eos , impeditaque
alia opere jam coepto , alia adparatu operis ,
morabantur. Plurimi in fossam præcipitavere ,
occisque sunt plures in fuga , quam in pugna.
Inde & opus nullo prohibente fieri coeptum .
Fossa ingens ducta , & vallum intra eam
erigitur : modicoque post intervallo murum
etiam eadem regione addere parat , ut vel sine
præsidio tueri se adversus Romanos possent.
Reliquit tamen modicum præsidium , ut simul
in faciendo muro adjuvaret. Ipse , profectus
cum ceteris copiis , ad Galæsum (p) flumen

(o) prosequerentur Gron. Crev. *una elongatis*

(p) Galeum Gron. Crev.

U. c. 540. (quinque millia ab urbe abest) posuit castra;
a. C. 212.

Hannibal arcem obpugnat. Ex iis stativis regressus ad inspiciendum opus quod aliquantum] opinione ejus celerius creverat , spem cepit , etiam arcem expugnari posse. Et est non altitudine , ut cetera , tuta , sed loco plano posita , & ab urbe muro tantum ac fossa divisa. Quum jam machinacionum omni genere & operibus obpugnaretur ; missum a Metaponto praesidium Romanis fecit animum , ut nocte ex improviso opera hostium invaderent. Alia disjecerunt , alia igni conruperunt. Isque finis Hannibali fuit ea parte arcem obpugnandi. Reliqua erat in obsidione spes , nec ea fatis efficax , quia arcem tenentes , quae in peninsula posita imminet faucibus portus , mare liberum habebant : urbs contra exclusa maritimis comeatibus , propiusque inopiam erant obsidentes , quam obfessi. Hannibal , convocatis principibus Tarentinorum , omnes praesentes difficultates exposuit : « neque arcis tam munitae expugnandae viam cernere , neque in obsidione quidquam habere spei , donec mari potiantur hostes. Quod si naves sint , quibus commeatus invehi prohibeant , ex templo aut abscessuros , aut dedituros se

» hostes. » Adsentiebantur Tarentini; cete- U. c. 540.
a. C. 212.
 rum ei, qui consilium adferret, opem quo-
 que in eam rem adferendam esse, censem-
 bant. « Punicas enim naves ex Sicilia ad-
 citas id
 » posse facere: suas, quæ sinu exiguo intus
 » inclusæ essent, quum claustra portus hostis
 » haberet, ecquem ad modum inde in aper-
 » tum mare evasuras? Evident, [inquit Han-
 » nibal.] Multa, quæ impedita natura sunt;
 » consilio expediuntur. Urbem in campo sitam
 » habetis. Planæ & satis latæ viæ patent in
 » omnes partes. Via, quæ in portum per
 » mediam urbem ad mare transmissa est,
 » plaustris transveham naves haud magna mole.
 » Et mare nostrum erit, quo nunc hostes
 » potiuntur: & illinc mari, hinc terra cir-
 » cum sidebimus arcem. Immo brevi, aut re-
 » lictam ab hostibus, aut cum ipsis (q) hosti-
 » bus capiemus. » Hæc oratio non spem mo-
 do effectus, sed ingentem etiam ducis admi-
 rationem fecit. Contracta exemplo undique
 plaustra, junctaque inter se: & machinae ad
 subducendas naves admotæ, munitumque
 iter, quo faciliora plaustra minorque moles
 in transitu effet. Jumenta inde & homines

*Plaustris
naves
transfe-
runtur in
mare.*

(q) ipsis del. Gron.

U. c. 540. a. C. 212. contracti, & opus inpigre coeptum: paucosque post dies classis instruta ac parata circumvehitur arcem, & ante os ipsum portus anchoras jacit. Hunc statum rerum Hannibal Tarenti reliquit, regressus ipse in hiberna. Ceterum, defectio Tarentinorum utrum priore anno, an hoc, facta sit, in diversum autores trahunt. Plures propioresque aetate memoriae rerum hoc anno tradunt factam.

XII. ROMÆ consules praetoresque usque ante diem quintum Kalendas Maias Latinæ tenuerunt. Eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque provincias profiscuntur. Religio deinde nova objecta est ex carminibus Marcianis. Vates hic Marcius inlustris fuerat, & quum conquisitio priore anno ex senatus-consulto talium librorum fieret, in M. Atilii praetoris urbani, qui eam rem agebat, manus venerant. Is protinus novo praetori Suliae tradiderat. Ex hujus Marci duobus carminibus, alterius post rem aetam editi cum rato auctoritas eventu, alteri quoque, cuius nondum tempus venerat, adferebat fidem. Priore carmine Cannensis predicta clades in haec ferme verba erat: «Amnem Trojigena Cannam Romane fuge: ne te alienigenæ

*Marcius
rates.*

*Cannen-
sem cla-
dem pre-
dixerat.*

» cogant in campo Diomedis conferere ma- *U. c. 540.*
 » nus. Sed neque credes tu mihi, donec com- *a. C. 212.*
 » pleris sanguine campum: multaque millia oc-
 » cisa tua deferat (*r*) amnis in pontum magnum
 » ex terra frugifera : piscibus atque avibus
 » ferisque, quæ incolunt terras, iis fuat esca
 » caro tua; nam mihi ita Jupiter fatus est. »
 Et Diomedis Argivi campos & Cannam flu-
 mēn, qui militaverant in iis locis, juxta at-
 que ipsam cladem agnoscebant. Tum alterum
 carmen recitatum, non eo tantum obscurius,
 quia incertiora futura præteritis sunt, sed
 perplexius etiam scripturæ genere. « Hostem,
 » Romani, si expellere vultis, vomicamque,
 » quæ gentium venit longe, Apollini voven-
 » dos censeo ludos, qui quotannis comiter
 » Apollini fiant: quum populus dederit ex
 » publico partem, privati uti conferant pro
 » se suisque. Iis ludis faciendis præerit præ-
 » tor is, qui jus populo plebeique dabit sum-
 » mum. Decemviri Græco ritu hostiis sacra-
 » faciant. Hæc si recte faxitis, gaudebitis
 » semper, fietque res vestra melior. Nam is
 » Divus extinguet perduelles vestros, qui
 » vestros campos pascunt placide. » Ad id

(*r*) deferet Gron, Crev.

*Alterum
ejus vatis
cintum.*

U. c. 540. carmen explanandum diem unum sumserunt.
a. C. 212.

Postero die senatusconsultum factum est, ut decemviri libros, de ludis Apollini reque divina facienda, inspicerent. Ea quum inspecta relataque ad senatum essent, censuerunt Patres: « Apollini ludos vovendos faciundos » que: & quando ludi facti essent, duodecim millia aeris praetori ad rem divinam & duas hostias majores dandas. » Alterum senatusconsultum factum est, « Ut decemviri sacra Graeco ritu facerent, iisque (s) hostiis: Apollini bove aurato & capris duabus albis auratis, Latonae bove femina aurata. » Ludos praetor in circo maximo quum facturus esset, edixit, ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. Haec est origo ludorum Apollinarium, victoriæ, non valetudinis, ergo, ut plerique rentur, votorum (*t*) factorumque. Populus coronatus spectavit: matronæ supplicavere: vulgo apertis januis in proptatulis epulati sunt, celeberque dies omni ceremonialium genere fuit.

*Origo
Ludorum
Apollinarium.*

(s) hisque Crev.

(t) post votorum interpunktio major, sequentisque periodi initium hoc: Factosque populus &c. Greci

LIBER XXV CAP. XIII 239

XIII. QUUM Hannibal circa Tarentum , *U. c. 540.
a. C. 212.*
consules ambo in Samnio essent , sed circum-
fessuri Capuam viderentur ; quod malum diu-
turnæ obsidionis esse solet , jam famem Cam-
pani sentiebant ; quia sementem facere pro-
hibuerant eos Romani exercitus . Itaque le-
gatos ad Hannibalem miserunt , orantes , ut
prius , quam consules in agros suos educerent
legiones , viæque omnes hostium præsidiis
insiderentur , frumentum ex propinquis locis
convehi juberet Capuam . Hannibal , Hanno-
nem ex Bruttii cum exercitu in Campaniam
transire , & dare operam , ut frumenti copia
fieret Campanis , jussit . Hanno , ex Bruttii
profectus cum exercitu , vitabundus castra
hostium consulesque , qui in Samnio erant ,
quam Benevento jam adpropinquaret , tria
passuum millia ab ipsa urbe loco edito castra
posuit . Inde ex sociis circa populis , quo
æstate comportatum erat , devehit frumentum
in castra jussit ; præsidiis datis , quæ commea-
tus eos prosequerentur . Capuam inde nuncium
misit , qua die in castris ad accipiendum fru-
mentum præsto essent , omni undique genere
vehiculorum jumentorumque ex agris con-
tracto . Id pro cetera focordia neglegentiaque

*Hanno in
Campaniam cum
exercitu
venit,*

U. c. 540. a Campanis aëtum. Paullo plus quadringenta
a. C. 212. vehicula missa, & pauca præterea jumenta.
 Ob id castigatis ab Hannone, quod ne fames
 quidem, quæ mutas accenderet bestias curam
 eorum stimulare posset, alia prodita dies
 ad frumentum majore adparatu petendum.
 Ea omnia, sicut aëta erant, quum enunciata
 Beneventanis essent, legatos decem extemplo
 ad consules (circa Bovianum castra Romano-
 rum erant) miserunt. Qui quum, auditis,
 quæ ad Capuam agerentur, inter se compa-
 rassent, ut alter in Campaniam exercitum du-
 ceret; Fulvius, cui ea provincia obvenerat,
 proœctus, nocte Beneventi (*u*) mœnia est
 ingressus. Ex propinquo cognoscit, Hannonenm
 cum exercitus parte proœctum frumentatum:
 per quæstorem Campanis datum frumentum:
 duo millia plaustrorum, inconditam inermem-
 que aliam turbam, advenisse: per tumultum
 ac trepidationem omnia agi, castrorumque
 formam & militarem ordinem, inmixtis agresti-
 bus iis ex terris, sublatum. His satis com-
 pertis, consul militibus edicit, signa tantum
 armaque in proximam noctem expedirent:
 castra Punica obpugnanda esse. Quarta vigilia

pro-

(*u*) *Beneventum Gren.*

profecti, sarcinis omnibus impedimentisque
 Beneventi reliquis, paulo ante lucem quum U. c. 540.
a. C. 212.
 ad castra pervenissent, tantum pavoris injec-
 runt, ut, si in plano castra posita essent,
 haud dubie primo impetu capi potuerint. Al-
 titudo loci & munimenta defenderunt, quæ
 nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficulti
 adscensu, poterant. Luce prima prælium in-
 gens accensum est: nec vallum modo tutan-
 tur Pœni, sed, ut quibus locus æquior esset,
 deturbant nitentes per ardua hostes.

XIV. VICTA tamen omnia pertinax virtus,
 & aliquot simul partibus ad vallum ac fossas
 pervernum est; sed cum multis vulneribus ac
 militum pernicie. Itaque convocatis tribunis
 militum consul, « absistendum temerario in-
 cepto, » ait « tutius sibi videri, reduci eo
 die exercitum Beneventum: dein postero
 castris se hostium jungi, ne exire inde Cam-
 pania, neve Hanno regredi posset. Id quo
 facilius obtineatur, collegam quoque &
 exercitum ejus se adciturum, totumque
 eo versuros bellum. » Hæc consilia ducis,
 quum jam receptui caneret, clamor militum
 adsperrantium tam segne imperium disjecit.
 Proxima portæ hostium erat cohors Peligna:

Tom. V.

Q

U. c. 540. cujus præfetus Vibius Accuæus adreptum
a. C. 212. vexillum trans vallum hostium trajecit. Exse-

Hannonis
castra
capiuntur
a Rom. cratus inde seque & cohortem , si ejus ve-
xilli hostes potiti essent , princeps ipse per
fossam vallumque in castra intrupmit. Jamque
intra vallum Peligni pugnabant , quum altera
parte , Valerio Flacco tribuno militum tertiae
legionis exprobrante Romanis ignaviam , qui
sociis captorum castrorum concederent decus ,
T. Pedanius , princeps primus centurio , quum
signifero signum ademisset , « Jam hoc signum ,
» & hic centurio , [inquit] intra vallum ho-
» stium erit. Sequantur , qui capi signum ab
» hoste prohibituri sunt. » Manipulares sui
primum transcendentem fossam , dein legio
tota secuta est. Jam & consul , ad conspec-
tum transgredientium vallum mutato confi-
lio , ab revocando ad incitandos hortandosque
versus milites , ostendere , in quanto discri-
mine ac periculo fortissima cohors sociorum
& civium legio esset. Itaque pro se quisque
omnes per æqua atque iniqua loca , quum
undique tela conjicerentur , armaque & cor-
pora hostes objicerent , pervadunt , inrum-
puntque. Multi vulnerati , etiam quos vires
sanguisque desereret , ut intra vallum hostium

caderent, nitebantur. Capta itaque momento ^{U. c. 540.}
^{a. C. 212.} temporis, velut in plano sita, nec permunita
 castra. Cædes inde, non jam pugna erat,
 omnibus intra vallum permixtis. Supra sex
 millia hostium occisa, supra septem millia
 capitum, cum frumentatoribus Campanis
 omniq[ue] plaustrorum & jumentorum adpa-
 ratu, capta. Et alia ingens præda fuit, quam
 Hanno, populabundus passim quum issit, ex
 sociorum populi Romani agris traxerat. Inde,
 dejectis hostium castris, Beneventum redi-
 tum est, prædamque ibi ambo consules (nam
 & Ap. Claudius eo post paucos dies venit)
 vendiderunt, diviseruntque. Et donati, quo-
 rum opera castra hostium capta erant: ante
 alias Accuæus Pelignus, & T. Pedanius
 princeps tertiae legionis. Hanno ab Cominio
 Cerito, quo nunciata castrorum clades est,
 cum paucis frumentatoribus, quos forte se-
 cum habuerat, fugæ magis, quam itineris,
 modo in Bruttios rediit.

XV. Et CAMPANI audita sua pariter fo- ^{Campani}
 ciorumque clade, legatos ad Hannibalem ^{Hannibas}
 miserunt, qui nunciarent, « duos consules ^{lem vom}
 » ad Beneventum esse, diei iter a Capua;
 » tantum non ad portas & muros bellum ^{can&}

Q 2

U. c. 540. » esse : ni propere subveniat , celerius Ca-
a. C. 212. » puam , quam Arpos , in potestatem hostium

» venturam. Ne Tarentum quidem , non modo
» arcem , tanti debere esse , ut Capuam ,
» quam Carthagini æquare sit solitus , defer-
» tam indefensamque populo Romano tradat. » Hannibal , curæ fibi fore rem Campanam
pollicitus , in præsentia duo millia equitum
cum legatis mittit , quo præsidio agros popu-
lationibus possent prohibere. Romanis inter-
rim , sicut aliarum rerum , arcis Tarentinæ ;
præsidiique , quod ibi obsideretur , cura esse.

*Arcem Ta-
rentinam
frumento
& milite
instruunt
Romani.*

C. Servilius legatus , ex auctoritate Patrum a
P. Cornelio prætore in Etruriam ad frumen-
tum coëmendum missus , cum aliquot navi-
bus onustis in portum Tarentinum inter ho-
stium custodias pervenit. Cujus adventu ,
qui ante , in exigua spe , vocati sæpe ad tran-
sitionem ab hostibus per conloquia erant ,
ultra ad transiendum hostes vocabant follici-
tabantque. Et erat satis validum præsidium ,
tradiçtis ad arcem Tarenti tuendam , qui
Metaponti erant , militibus. Itaque Metapon-
tini extemplo , metu , quo tenebantur , libe-
rati , ad Hannibalem defecere. Hoc idem
eadem ora maris & Thurini fecerunt. Movit

*Metapon-
tini Thuri-
nique ad
Hanniba-
lem defi-
cient.*

eos non Tarentinorum magis defectio Meta- *U. e. 540.*
a. C. 212.
pontinorumque, quibus, indidem ex Achaia
oriundi, etiam cognatione juncti erant, quam
ira in Romanos propter obsides nuper inter-
fectos. Eorum amici cognatique literas ac
nuncios ad Hannonem Magonemque, qui in
propinquio in Bruttis erant, miserunt, « si
» exercitum ad moenia admovissent, se in
» potestatem eorum urbem tradituros esse. »
M. Atinius Thuriis cum modico praesidio
praeerat: quem facile elici ad certamen te-
mtere ineundum rebantur posse; non tam mili-
tum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam
juventutis Thurinæ. Eam ex industria centu-
riaverat armaveratque ad tales casus. Divisis
copiis inter se, duces Poeni quum agrum
Thurinum ingressi essent, Hanno cum pedi-
tum agmine infestis signis ire ad urbem per-
git. Mago cum equitatu, tectus collibus, ad
tegendas infidias obpositis, subsistit. Atinius,
peditum tantum agmine per exploratores com-
perto, in aciem copias educit, & fraudis in-
testinæ, & hostium infidiarum ignarus. Pe-
destre prælium fuit persegne, paucis in pri-
ma acie pugnantibus Romanis; Thuriis ex-
spectantibus magis, quam adjuvantibus, even-

Q 3

V. e. 540. tum : & Carthaginensium acies de industria
 a. C. 212. pedem referebat, ut ad terga collis ab equite
 suo infessi hostem incatum pertraheret. Quo
 ubi ventum est, coorti cum clamore equites,
 propere inconditam Thurinorum turbam, nec
 satis fido animo, unde pugnabat, stantem,
 extemplo in fugam averterunt. Romani,
 quamquam circumventos hinc pedes, hinc
 eques urgebat, tamen aliquamdiu pugnam
 traxere. Postremo & ipsi terga vertunt, at-
 que ad urbem fugiunt. Ibi proditores con-
 globati, quum popularium agmen patentibus
 portis accepissent, ubi Romanos fusos ad
 urbem ferri viserunt, conclamant, « instare
 » Pœnum, permixtosque & hostes urbem
 » invasuros, ni propere portas claudant. »
 Ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cæ-
 dem. Atinius tamen cum paucis receptus.
 Seditio inde paullisper tenuit; quum alii
 urbem tuendam, inde alii cedendum fortunæ,
 & tradendam urbem victoribus censerent.
 Ceterum, ut plerumque, fortuna & consilia
 mala vicerunt: Atinio cum suis ad mare ac
 naves deducto, magis quia ipsi, ob imperium
 in se mite ac justum, consultum volebant,
 quam respectu Romanorum, Carthaginenses

in urbem accipiunt. Consules a Benevento in ^{U. c. 540.}
Campanum agrum legiones ducunt, non ad ^{a. C. 212.}
 frumenta modo, quæ jam in hibernis erant,
 conrumpenda, sed ad Capuam obpugnandam;
 nobilem se consulatum tam opulentæ urbis ex-
 cido rati facturos, simul & ingens flagitium
 imperio demturos, quod urbi tam propinquæ
 tertium annum inpunita defœctio esset. Cete-
 rum, ne Beneventum sine præsidio esset, &
 ut ad subita belli, si Hannibal (quod factu-
 rum haud dubitabant) ad opem ferendam so-
 ciis Capuam venisset, equites vim sustinere
 possent, Ti. Gracchum ex Lucanis cum equi-
 tatu ac levi armatura Beneventum venire
 jubent: legionibus stativisque ad obtainendas
 res in Lucanis aliquem præficeret.

XVI. GRACCHO, priusquam ex Lucanis ^{Triste pro-}
 moveret, sacrificanti triste prodigium factum ^{digium}
 est. Ad exta, sacrificio perpetrato, angues ^{Graccho}
 duo ex occulto adlapsi, edere jecur, conspecti-
 que repente ex oculis abierunt. Id quum aru-
 spicum monitu sacrificium instauraretur, at-
 que intentius exta referata fervarentur (^x):
 iterum ac tertium venisse tradunt, libatoque
 jecinore intactos angues abiisse. Quum aruspis

(x) extates olla servarentur Gron. Crev.

U. c. 540. ces, ad imperatorem id pertinere prodigium;
a. C. 212. præmonuissent, & ab occultis cavendum

hominibus consultisque; nulla tamen provi-
Flavii Lu- dentia fatum inminens moveri potuit. Flavius
cani in Lucanus fuit, caput partis ejus Lucanorum,
Gracchum quum pars ad Hannibalem defecisset, quæ
perfidia & cum Romanis stabant: & jam anno in magi-
proditio. stratu erat, ab eisdem illis creatus prætor.
 Is, mutata repente voluntate, locum gratiæ
 apud Pœnum quærens, neque transire ipse,
 neque trahere ad defectionem Lucanos satis
 habuit, nisi imperatoris & ejusdem hospitis
 prodiit capite ac sanguine fœdus cum hosti-
 bus fanxisset. Ad Magonem, qui in Bruttiis
 præerat, clam in conloquium venit: fideque
 ab eo accepta, si Romanum iis imperatorem
 tradidisset (*y*), liberos cum suis legibus ven-
 turos in amicitiam Lucanos; deducit Pœnum,
 in locum pacis Gracchum adducturus. Mago-
 nem ibi pedites equitesque armare, & capere
 eas latebras, ubi ingentem numerum occu-
 leret, jubet. Loco satis inspecto atque undi-
 que explorato, dies composita gerendæ rei
 est. Flavius ad Romanum imperatorem venit:

(*y*) *si Romanum imperatorem sibi tradidisset.*
Gron.

LIBER XXV CAP. XVI 249

« Rem se [ait] magnam inchoasse , ad quam *U. 7c. 540.*
a. C. 212.
» perficiendam ipsius Gracchi opera opus esse.
» Omnium populorum prætoribus , qui ad
» Pœnum in illo communi Italiae motu descis-
» sent , persuasisse , ut redirent in amicitiam
» Romanorum : quando res quoque Romana,
» quæ prope exitium clade Cannensi venis-
» set , in dies melior atque austior fieret ;
» Hannibal vis senesceret , ac prope ad ni-
» hilum venisset . Veteri delicto haud inplaca-
» biles fore Romanos : nullam umquam gen-
» tem magis exorabilem , promtioremque
» veniae dandæ fuisse . Quoties rebellioni
» etiam majorum suorum ignotum ? Hæc ab
» se [ait] dicta : ceterum ab ipso Graccho
» eadem hæc audire malle eos , præsentisque
» contingere dextram : id pignus fidei secum
» ferre . Locum se consciis dixisse a conspectu
» amotum , haud procul a castris Romanis.
» Ibi paucis verbis transfigi rem posse , ut om-
» ne nomen Lucanum in fide ac societate
» Romana sit . » Gracchus , fraudem & sermo-
ni & rei abefle ratus , ac similitudine veri
captus , cum lictoribus ac turma equitum e
castris profectus , duce hospite in insidias
præcipitatur . Hostes subito exorti : &c , ne

U. c. 540. dubia proditio esset, Flavius his se adjungit.
a. C. 212.

Tela undique in Gracchum atque equites conciuntur. Gracchus ex equo desilit. Idem certeros facere jubet, hortaturque, « Ut, quod unum reliquum fortuna fecerit, id cohonestent virtute. Reliquum autem quid esse paucis, a multitudine in valle silva ac montibus septa circumventis, praeter mortem? Id referre, utrum præbentes corpora per corum modo inulti trucidentur, an, toto animo a patiendo exspectandoque eventu in inpetum atque iram verso, agentes audentesque, perfusi hostium cruento, inter exspirantium inimicorum cumulata armaque & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. Qui eam victimam præ se ad inferos misisset, eum decus eximium egregiumque solatium suæ morti inventurum. » Inter hæc dicta, paludamento circum lævum brachium intorto, (nam nefusa quidem secum extulerant) in hostes inpetum fecit. Major, quam pro numero hominum, editur pugna. Jaculis maxime aperta corpora Romanorum, & quum undique ex altioribus locis in cavam vallem conjectus esset, transfiguntur. Gracchum jam nudatum

præsidio, vivum capere Poeni nituntur. Ce- *U. c. 540.*
 terum ille, conspicatus Lucanum hospitem *a. C. 212.*
 inter hostes, adeo infestus confertos invasit,
 ut parci ei sine multorum pernicie non pos-
 set. Exanimem eum Mago extemplo ad Han-
 nibalem misit, ponique cum captis simul
 fascibus ante tribunal imperatoris jussit. Hæc
 vera fama est. Gracchus in Lucanis ad cam-
 pos, qui Veteres vocantur, periiit.

XVII. SUNT, qui in agro Beneventano, *Varia
 fama de
 Gracchi
 morte ac
 funere.*
 Prope Calorem fluvium, ostendant a castris
 cum lictoribus ac tribus servis lavandi causa
 progressum, quum forte inter salita innata
 ripis laterent hostes, nudum atque inermem,
 faxisque, quæ volvit amnis, propugnantem,
 interfecit. Sunt, qui aruspicum monitu
 quingentos passus a castris progressum, uti
 loco puro ea, quæ ante dicta prodigia sunt,
 procuraret, ab insidentibus forte locum dua-
 bus turmis Numidarum circumventum scri-
 bant. Adeo nec locus, nec ratio mortis in
 viro tam claro & insigni constat. Funeris
 quoque Gracchi varia est fama. Alii in castris
 Romanis sepultum ab suis, alii ab Hannibale
 (& ea vulgatior fama est) tradunt in vesti-
 bulo Punicorum castrorum rogum exstructum

U. c. 540. esse. Armatum exercitum decucurrisse (z)
a. C. 212. cum tripudiis Hispanorum, motibusque ar-
 morum & corporum suæ cuique genti ad-
 suetis, ipso Hannibale omni rerum verbo-
 rumque honore ex equias celebrante. Hæc
 tradunt, qui in Lucanis rei gestæ autores
 sunt. Si illis, qui ad Calorem fluvium inter-
 fectum memorant, credere velis; capitis
 tantum Gracchi hostes potiti sunt. Eo delato
 ad Hannibalem, missus ab eo confestim
 Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Cor-
 nelium quæstorem deferret. Is funus impe-
 ratoris in castris, celebrantibus cum exercitu
 Beneventanis, fecit.

*Coff. ad
Capuam
fusi.*

XVIII. CONSULES, agrum Campanum in-
 gressi, quum passim populaarentur, eruptione
 oppidanorum & Magonis cum equitatu ter-
 riti & (a) trepidi, ad signa milites palatos
 passim revocarunt: &, vixdum instructa acie
 fusi, supra mille & quingentos milites ami-
 serunt. Inde ingens ferocia superbæ suopte
 ingenio genti crevit, multisque proeliis lacef-
 febant Romanos: sed intentiores ad caven-
 dum consules una pugna fecerat, incaute at-
 que inconsulte inita. Restituit tamen his ani-

(z) decurrisse Gron. (a) ac Gron. Crev.

LIBER XXV CAP. XVIII 253

mos, & illis minuit audaciam, parva una res: *U. c. 540.*
sed in bello nihil tam leve est, quod non *a. C. 21st*
magnæ interdum rei momentum faciat. T.

Quinctio Crispino Badius Campanus hospes erat, perfamiliari hospitio junctus. Creverat consuetudo, quod æger Romæ apud Crispinum Badius ante defensionem Campanam liberaliter comiterque curatus fuerat. Tum Badius, progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, vocari Crispinum jussit. Quod ubi est Crispino nunciatum, ratus conloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria, etiam in discidio publicorum fœderum, privati juris, paullum a ceteris proceffit. Postquam in conspectum venere, « Provoco te, » [inquit] ad pugnam, Crispine, » Badius: « condescendamus equos, submotisque aliis, » uter bello melior sit, decernamus. » Ad ea Crispinus, « nec sibi, nec illi, [ait] hostes » deesse, in quibus virtutem ostendant: se (b), « etiam si in acie obcurrat, declinaturum, ne » hospitali cæde dextram violet. » Conversusque abbat. Enim verp ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignaviamque, & se digna probra in insontem jacere, « hospi-

*Singulare
certamen
inter
Badium
Camp. &
Crispinum
Romanum.*

(b) *Se 1, Se ab eo Gron. Crev.*

U. c. 540. »talem hostem« adpellans, » simulantemque
a. C. 212. »parcere, cui sciat parem se non esse. Si
 »parum publicis fœderibus ruptis dirempta
 »simul & privata jura esse putet, Badium
 »Campanum T. Quintio Crispino Romano
 »palam (*c*), duobus exercitibus audientibus,
 »renunciare hospitium. Nihil sibi cum eo
 »confociatum, nihil fœderatum hosti cum
 »hoste, cuius patriam ac penates publicos
 »privatosque obpugnatum venisset. Si vir
 »effet, congrederetur. » Diu cunctantem
 Crispinum perpulere turmales, nē in pune
 insultare Campanum pateretur. Itaque tantum
 moratus, dum imperatores consuleret, per-
 mitterentne sibi extra ordinem in provocan-
 tem hostem pugnare, permisſu eorum arma
 cepit, equumque concendit, & Badium,
 nomine compellans, ad pugnam evocavit.
 Nulla mora a Campano facta est. Infectis equis
 concurrerunt (*d*). Crispinus supra scutum
 sinistrum humerum Badio hasta transfixit,
 superque delapsum cum vulnere ex equo de-
 filuit, ut pedes jacentem conficeret. Badius,
 priusquam obprimeretur, parma atque equo

(*c*) add. omnibus Gron. Crev.

(*d*) concurrere Gron. Crev.

LIBER XXV CAP. XIX 255

reliquo, ad suos aufugit. Crispinus, equum, *U. c. 540.*
armaque capta, & cruentam cuspidem insignis
spoliis ostentans, cum magna laude & gratu-
latione militum, ad consules est deductus,
laudatusque ibi magnifice, & donis donatus.

a. C. 212.

XIX. HANNIBAL ex agro Beneventano
castra ad Capuam quum movisset, tertio post
die, quam venit, copias in aciem eduxit: haud
quaquam dubius, quod Campanis, absente se,
paucos ante dies secunda fuisset pugna, quin
multo minus se suumque toties victorem exer-
citum sustinere Romani possent. Ceterum,
postquam pugnari cœptum est, equitum ma-
xime incurſu, quum jaculis obrueretur, labo-
rabat Romana acies: donec signum equitibus
datum est, ut in hostem admitterent equos.
Ita equestre prælium erat, quum procul vi-
sus Sempronianus exercitus, cui Cn. Corne-
lius quæstor prærerat, utriusque parti paren-
metum præbuit, ne hostes novi adventarent.
Velut ex composito utrimque signum receptui
datum: reductique in castra prope æquo
Marte discesserunt. Plures tamen ab Romanis
primo incurſu equitum ceciderunt. Inde con-
sules, ut averterent Capua Hannibalem, nocte,
quæ secuta est, diverſi, Fulvius in agrum

*Consules
pugnare
cum
Hannibale
æquo
Marte.*

U. c. 540. Cumanum, Claudius in Lucanos abiit (e).

a. C. 212. Postero die, quum vacua castra esse Romanorum nunciatum Hannibali esset, & duabus agminibus diversos abiisse; incertus primo, utrum sequeretur, Appium insitit sequi. Ille, circumducto hoste, qua voluit, alio itinere ad Capuam rediit. Hannibali alia in his locis bene gerendæ rei fortuna oblata est.

M. Centenarius superba promissa. M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primipili centuriones & magnitudine corporis & animo. Is, perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in senatum introductus, petit a Patribus, uti sibi quinque millia militum darentur. « Se, peritum & hostis & regionum, brevi operæ pretium facturum; &, quibus artibus ad id locorum nostri & duces & exercitus capti forent, iis adversus inventorem usurum. » Id non promissum magis stolidae, quam stolidae creditum: tamquam eadem militares & imperatoriæ artes essent. Data, pro quinque, octo millia militum; pars dimidia cives, pars socii: & ipse aliquantum voluntariorum itinere in agris concivit, ac, prope duplicato exercitu, in Lucanos pervenit, ubi Hannibal,

nequid^e

(e) abierunt Gron. Crev.

LIBER XXV CAP. XX 257

nequidquam secutus Claudium, substiterat. *U. c. 54°.
a. C. 212°.*
Haud dubia r̄s est, quippe inter Hanniba-
lem ducem & centurionem, exercitusque,
alterum vincendo veteranum, alterum novum
totum, magna (f) ex parte etiam tumultua-
rium ac semiermem. Ut conspecta inter se
agmina sunt, & neutra pars detrectavit pu-
gnam, extemplo instructæ acies. Pugnatum
tamen, ut in nulla pari re, duas amplius
horas, concitata & (g), donec dux stetisset,
Romana acie. Postquam is, non pro vetere
fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris,
si sua temeritate contractæ cladi supereffret,
objectans se hostium telis, cecidit: fusa ex-
templo est Romana acies. Sed adeo ne fugæ
quidem iter patuit, omnibus viis ab equite
inseffis, ut ex tanta multitudine vix mille
evaserint; ceteri paßim, alii alia peste, ab-
sumti sint.

XX. CAPUA a consulibus iterum summa
vi obsideri cœpta est, quæque in eam rem
opus erant, comportabantur parabanturque.
Casilinum frumentum convectum: ad Vul-
turni ostium, ubi nunc urbs est, castellum

*Ejusdem
clades.*

*Capua
obſeffa.*

(f) & magna Gron. Crev.

(g) & del. Gron. Crev.

Tom. V.

*U. c. 540.
a. C. 212.* communitum : (ante Fabius Maximus munie-
rat) præsidium inpositum , ut (*h*) mare pro-
ximum & flumen in potestate essent. In ea
duo maritima castella frumentum , quod ex
Sardinia super missum erat , quodque M.
Junius prætor ex Etruria coëmerat , ab Ostia
convectum est , ut exercitu per hiemem copia
esset. Ceterum super eam cladem , quæ in
Lucanis accepta erat , volonum quoque exer-
citus , qui , vivo Graccho , summa fide sti-
pendia fecerat , velut exauctoratus morte du-
cis , ab signis discessit. Hannibal non Capuam
neglectam , neque , ut (*i*) tanto discrimine ,
desertos volebat socios : sed , prospero ex-
temeritate unius Romani ducis successu , in
alterius ducis exercitusque obprimendi occa-
sionem inminebat. Cn. Fulvium prætorem
Apuli legati nunciabant , primo , dum urbes
quasdam Apulorum , quæ ad Hannibalem
descivissent , obpugnaret , intentius rem egisse :
postea nimio successu & ipsum & milites ,
præda inpletos , in tantam licentiam socor-
diamque effusos , ut nulla disciplina militiæ
esset. Quum sæpe alias , tum paucis diebus

(*h*) ut & Gron. Crev.

(*i*) ut l. in Gron. Crev.

ante expertus, qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra movit.

*U. c. 540.
a. C. 212.*

XXI. CIRCA Herdoniam Romanæ legiones & prætor Fulvius erant. Quo ubi adlatum est, hostes adventare, prope est factum, ut injussu prætoris signis convulsis in aciem exirent. Nec res ulla magis tenuit, quam spes haud dubia, suo id (*k*) arbitrio, ubi vellent, aeturos. Nocte insequenti Hannibal, quem tumultuatum in castris, & plerosque ferociter, signum ut daret, institisse duci ad arma vocantes sciret, haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari, tria millia expeditorum militum in villis circa, vepribusque, & silvis disponit; qui, signo dato, simul omnes e latebris existerent: & Magonem ac duo ferme millia equitum, qua fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere jubet. His nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fulvius est cunctatus, non tam sua ulla spe, quam militum inpetu fortuito traetus. Itaque eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militum forte procurrentium consistentiumque, quo loco ipsos

(*k*) *id del. Gron. Crev.*

R 2

*U. c. 540.
a. C. 212.* rum tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deferentium locum. Prima legio & similia ala in primo instructæ, & in longitudinem porrecta acies. Clamantibus tribunis, « nihil introrsus roboris ac virium esse, & » quacumque inpetum fecisset hostis (*l*), per rupturos ; » nihil (*m*), quod salutare esset, non modo ad animum, sed ne ad aures quidem admittebant. Et Hannibal, haudquaquam similis dux, neque simili exercitu, neque ita instructo aderat. Ergo ne clamorem quidem atque inpetum primum eorum Romani sustinuere. Dux, stultitia & temeritate Centeniorum, animo nequaquam comparandus, ubi rem inclinatam ac trepidantes suos vidit, equo adrepto cum ducentis ferme equitibus effugit : cetera a fronte pulsa, a (*n*) tergo atque aliis circumventa acies, eo usque est cœsa, ut ex duodeviginti millibus hominum, duo millia haud amplius evaferint. Castris hostes potiti sunt.

(*l*) fecissent hostes Gron. Crev.

(*m*) nil Gron. Crev.

(*n*) a del. Gron.

LIBER XXV CAP. XXII 261

XXII. HÆ clades, super aliam alia, Ro- *U. c. 540.*
mam quum essent nunciatæ, ingens quidem *a. C. 212.*
& iu<stus & pavor civitatem cepit. Sed tamen,
quia consules, ubi summa rerum esset, ad id
locorum prospere rem gererent, minus his
cladibus commovebantur. Legatos ad consu-
les mittunt C. Lætorium, M. Metilium, qui
nunciarent, ut reliquias duorum exercituum
cum cura conlegerent: darentque operam,
ne per metum ac desperationem hosti se de-
derent, (id quod post Cannensem accidisset
cladem) & ut desertores de exercitu volonum
conquirerent. Idem negotii P. Cornelio datum,
cui & delectus mandatus erat: isque per fora
conciliabulaque edixit, ut conquisitio volo-
num fieret, iique ad signa reducerentur. Hæc
omnia intentissima cura acta, Ap. Claudius
consul, D. Junio ad ostium Vulturni, M.
Aurelio Cotta Puteolis præposito, qui, ut
quæque naves ex Etruria ac Sardinia acce-
sissent, exemplo in castra mitterent frumen-
tum, ipse ad Capuam regressus, Q. Fulvium
collegam invenit Casilini, omnia inde por-
tantem molientemque ad obpugnandam Ca-

V. c. 540. puam. (o) Tum ambo (p) circumfederunt
a. C. 212. urbem, & Claudium Neronem prætorem ab
 Sueſſula ex Claudianis caſtris exciverunt. Is
 quoque, modico ibi præſidio ad tenendum
 locum relicto, ceteris omnibus copiis ad
 Capuam descendit. Ita tria prætoria circa
 Capuam erecta, tres & exercitus diversis
^{Capua}
^{operibus}
^{eingitur.} partibus opus adgredi, fossa valloque circum-
 dare urbem parant, & castella excitant mo-
 dicis intervallis: multisque ſimul locis cum
 prohibentibus opera Campanis eo eventu pu-
 gnant, ut poſtem portis muroque fe con-
 tineret Campanus. Prius tamen, quam hæc
 continuarentur opera, legati ad Hannibalem
 miſſi, qui quererentur, defertam ab eo Ca-
 puam, ac prope redditam Romanis: obteſta-
 renturque, ut tunc faltem opem non circum-
 fessis modo, ſed etiam circumvallatis, ferret.
 Consulibus literæ a P. Cornelio prætore miſſæ,
 « Ut priuquam clauderent Capuam operibus,
 » potestatē Campanis facerent, ut, qui eo-
 » rum vellent, exirent ab Capua, fuasque

(o) *Q. Fulvium collegam invenit, Caſtilino omnia
 importantem molientemque ad obpugnandam Capuam.*
Gron. Crev.

(p) *ambo 1. ambo consules Gron. n. 2. ambo*

LIBER XXV CAP. XXIII 263

res secum auferrent. Liberos fore suaque *V. c. 540*
omnia habituros, qui ante Idus Martias *a. C. 212.*
exissent. Post eam diem quique exissent,
quique ibi mansissent, hostium futuros nu-
mero. Ea pronunciata Campanis, atque
ita spreta, ut ultro dicerent contumelias, mi-
narenturque. Hannibal ab Herdonea Tarentum
duxerat legiones; spe, aut vi, aut dolo, arcis
Tarentinæ potiundæ. Quod ubi parum pro-
cessit, ad Brundisium flexit iter, prodi id
oppidum ratus. Ibi quoque quum frustra tere-
ret tempus, legati Campani ad eum venerunt,
querentes simul, orantesque. Quibus Hanni-
bal magnifice respondit, & antea soluisse ob-
sitionem, & nunc adventum suum consules
non laturos. Cum hac spe dimissi legati, vix
regredi Capuam, jam duplice fossa, valloque
cinctam, potuerunt.

Hannibal
auxilium
promittit
Campanis.

XXIII. QUUM maxime Capua circumval-
laretur, Syracusarum obpugnatio ad finem
venit, præterquam vi ac virtute ducis exer-
citusque, intestina etiam proditione adjuta.
Namque Marcellus initio veris incertus,
utrum Agrigentum ad Himilconem & Hippo-
craten verteret bellum, an obsidione Syracu-
fas premeret, quamquam nec vi capi videbat

Obpugna-
tio Syra-
cusarum
intestina
proditione
adjuta.

U. c. 540. posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo
a. C. 212. situ urbem , nec fame , quam prope liberi ab
Carthagine commeatus alerent , tamen , ne
quid inexpertum relinqueret , transfugas Sy-
racusanos (erant autem apud Romanos ali-
qui nobilissimi viri , inter defectionem ab
Romanis , quia ab novis consiliis abhorrebat,
pulsi) conloquiis suæ partis tentare hominum
animos jussit , & fidem dare , si traditæ fo-
rent Syracusæ , liberos eos ac suis legibus
victuros esse. Non erat conloquii copia , quia
multorum animi suspecti omnium curam oculosque
converterant , ne quid falleret tale
admissum. Servus unus exsulum , pro trans-
fuga intromissus in urbem , conventis paucis,
initium conloquendi de tali re fecit. Deinde
in piscatoria quidam navi , retibus operti ,
circumve*t*ique ita ad castra Romana , con-
locutique cum transfugis : & idem sæpius
eodem modo alii atque alii : postremo ad
o*ctoginta* facti. Et , quum jam composita om-
nia ad prodictionem essent , indicio delato ad
Epyciden per Attalum quemdam , indignan-
tem sibi rem creditam non esse , necati om-
nes cum cruciatu sunt. Alia subinde spes ,
postquam hæc vana evaferat , exceptit. Da-

LIBER XXV CAP. XXIII 265

mippus quidam Lacedæmonius , missus ab U. e. 540.
a. C. 212.
Syracusis ad Philippum regem , captus ab Romanis navibus erat. Hujus utique redimenti & Epicydæ cura erat ingens ; nec abnuit Marcellus, jam tum Ætolorum , cuius gentis socii Lacedæmonii erant , amicitiam adfæctantibus Romanis. Ad conloquium de redemtione ejus missis , medius maxime atque utrisque opportunus locus , ad portum Troglorum , propter turrim , quam vocant Galeagram , est visus. Quo quum sæpius commarent , unus ex Romanis , ex propinquo murum contemplatus , numerando lapides , æstimandoque ipse secum , quid in fronte paterent singuli , altitudinem (q) muri , quantum proxime conjectura poterat , permensus , humilioremque aliquanto pristina opinione sua & ceterorum omnium ratus esse , & vel mediocribus scalis superabilem , ad Marcellum rem defert. Haud spernenda visa. Sed , quum adiri locus , qui ob id ipsum intentius custodiebatur , non posset , occasio quærebatur : quam obtulit transfuga , nuncians , diem festum Dianæ per triduum agi , & , quia alia in ob-

(q) qui in fronte paterent , simul altitudinem Gron.

U. c. 540. fidione desint, vino largius epulas celebrari;
a. C. 212. & ab Epicyde præbito universæ plebei, &

per tribus a principibus diviso. Id ubi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum conlocutus, electisque per eos ad rem tantam agendam audendamque idoneis centurionibus militibusque, & scalis in occulto comparatis, ceteris signum dari jubet, ut mature corpora curarent, quietique darent: nocte in expeditionem eundum esse. Inde ubi id temporis visum, quo de die epulatis jam vini satias principiumque somni esset, signi unius milites ferre scalas jussit; & ad mille fere armati tenui agmine per silentium eo deducti. Ubi sine strepitu ac tumultu primi evaserunt in murum, secuti ordine alii; quum priorum audacia dubiis etiam animum faceret.

*Murum
urbis
Romani
scalas
superant.*

XXIV. JAM mille armatorum ceperant partem, quum ceteræ admotæ, pluribusque scalis in murum evadabant, signo ab Hexapyllo dato, quo per ingentem solitudinem erat perventum, quia magna pars, in turribus epulati, aut sopiti vino erant, aut semi-graves potabant. Paukos tamen eorum obpresso in eubilibus interfecerunt. Prope He-

LIBER XXV CAP. XXIV 267

Xapylon est portula magna vi refringi cœpta ; *U. e. 540.*
& e muro ex composito tuba datum signum *a. C. 212.*
erat. Et jam undique , non furtim , sed vi
aperta , gerebatur res : quippe ad Epipolas ,
frequentem custodiis locum , perventum erat ,
terrendique magis hostes erant , quam fallendi ;
sicut territi sunt. Nam simul ac tubarum est
auditus cantus , clamorque tenentium muros
partemque urbis ; omnia teneri custodes rati ,
alii per murum fugere , alii salire de muro ,
præcipitarique turba paventium. Magna pars
tamen ignara tanti mali erat , & gravatis om-
nibus vino somnoque , &c , in vastæ magni-
tudinis urbe , partium sensu non satis perti-
nente in omnia. Sub luce , Hexaplo effracto ,
Marcellus , omnibus copiis urbem ingressus ,
excitavit convertitque omnes ad arma capien-
da , opemque , si quam possent , jam captæ
prope urbi ferendam. Epicydes , ab Insula ,
quam ipsi Nason vocant , citato profectus
agmine , haud dubius , quin paucos , per ne-
glegentiam custodum transgressos murum ,
expulsurus foret , obcurrentibus pavidis , tu-
multum augere eos , dictitans , & majora ac
terribilia vero adferre , postquam conspe-
xit omnia circa Epipolas armis completa ,

U. c. 540. Iaceffito tantum hoste paucis missilibus, retro
a. C. 212. in Achradinam agmen convertit, non tam

vim multitudinemque hostium metuens, quam
 ne qua intestina fraus per occasionem orire-
 tur, clausasque inter tumultum Achradinæ

*Marelli
lacrime.* atque Insulae inveniret portas. Marcellus, ut,
 mœnia ingressus, ex superioribus locis urbem,
 omnium ferme illa tempestate pulcherrimam,
 subjectam oculis vidit, inlacrimasse dicitur,
 partim gaudio tantæ perpetratae rei, partim
 vetusta gloria urbis. Atheniensium classes
 demersæ, & duo ingentes exercitus cum duo-
 bus clarissimis ducibus deleti, obcurribant, &
 tot bella cum Carthaginensibus tanto cum
 discrimine gesta; tot tam opulentii tyranni
 regesque, præter ceteros Hiero, quum re-
 centissimæ memoriae rex, tum ante omnia,
 quæ virtus ei fortunaque sua dederat, bene-
 ficiis in populum Romanum insignis. Ea quum
 univerſa obcurrerent animo, subiretque co-
 gitatio, jam illa momento horæ arsura omnia,
 & ad cineres redditura; priusquam signa Achra-
 dinam (*r*) admoveret, præmitit Syracusa-
 nos, qui intra præsidia Romana, ut ante
 dictum est, fuerant, ut adloquio leni perlacerent
 hostes ad dedendam urbem.

(*r*) Achradinæ Gron.

LIBER XXV CAP. XXV 269

XXV. TENEBANT Achradinæ portas mu- *U. c. 540.*
rosque maxime transfugæ, quibus nulla erat *a. C. 212.*
per conditiones veniae spes: ii nec adire mu-
ros, nec adloqui quemquam passi. Itaque Mar-
cellus, postquam id incepsum inritum fuit,
ad Euryalum signa referri jussit. Tumulus est
in extrema parte urbis versus a mari, viæque
inminens ferenti in agros mediterraneaque
insulæ, percommode situs ad commeatus ex-
cipiendos. Præerat huic arci Philodemus Ar-
givus, ab Epicyde inpositus, ad quem missus
a Marcello Sofis, unus ex interfectoribus
tyranni, quum, longo sermone habito, di-
latus per frustrationem esset, retulit Marcel-
lo, tempus eum ad deliberandum sumfisse.
Quum is diem de die differret, dum Hippo-
crates atque Himilco admoverent castra le-
gionesque, haud dubius, si in arcem acce-
pisset eos, deleri Romanum exercitum inclu-
sum muris posse; Marcellus, ut Euryalum
neque tradi, neque capi vidi posse, inter
Neapolim & Tycham (nomina partium ur-
bis, & instar urbium sunt) posuit castra;
timens, ne, si frequentia intrasset loca, con-
tineri ab discursu miles avidus prædæ non
posset. Legati eo ab Tycha & Neapoli cum

*U. c. 540. infulis & velamentis venerunt, precantes,
a. C. 212.* ut a cædibus & ab incendiis parceretur. De quorum precibus, quam postulatis, magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus, « ne quis liberum corpus violaret : cetera prædæ futura. » Castraque teætis parietum pro muro septa. Portis regione platearum patentibus stationes præsidiaque disposuit, ne quis in discursu militum inpetus in castra fieri posset. Inde, signo dato, milites discurrerunt : refractisque foribus, quum omnia terrore ac tumultu streperent, a cædibus tamen temperatum est. Rapinis nullus ante modus fuit, quam omnia diuturna felicitate cumulata bona egeffere. Inter hæc & Philodemus, quum spes auxilii nulla esset, fide accepta, ut inviolatus ad Epicyden rediret, deducto præsidio, tradidit tumulum Romanis. Aversis omnibus ad tumultum ex parte captæ urbis, Bomilcar, noctem eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad anchoram in fallo Romana clas-sis non posset, cum triginta quinque navibus ex portu Syracusano profectus, libero mari vela in altum dedit, quinque & quinquaginta navibus Epicydæ & Syracusanis relictis :

*Neapolis
& Tycha
partes ur-
bis a Rom.
diripiun-
tur.*

LIBER XXV CAP. XXVI 271

edoctisque Carthaginensibus, in quanto res *U. c. 540.*
Syracusana discrimine esset, cum centum na-
vibus post paucos dies redit, multis (ut fa-
ma est) donis ex Hieronis gaza ab Epicyde
donatus.

a. C. 212.

XXVI. MARCELLUS, Euryalo recepto præ-
sidioque addito, una cura erat liber, ne qua
ab tergo vis hostium in arcem accepta in-
clusos impeditosque moenibus suos turbaret.
Achradinam inde, trinis castris per idonea
dispositis loca, spe ad inopiam omnium re-
rum inclusos redacturum, circumfedit. Quum
per aliquor dies quietæ stationes utrimque
fuerint, repente adventus Hippocratis & Hi-
milconis, ut ultro undique obpugnarentur
Romani, fecit. Nam & Hippocrates, castris
ad magnum portum communitis, signoque
iis dato, qui Achradinam tenebant, castra
vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus
præterat; & Epicydes eruptionem in
stationes Marcelli fecit: & classis Punica
litori, quod inter urbem & castra Romana
erat, adpulsa est; ne quid præsidii Crispino
submitti a Marcello posset. Tumultum tamen
majorem hostes præbuerunt, quam certamen.
Nam & Crispinus Hippocraten non repulit

*Hippocra-
tes & Hi-
milco ve-
niunt Sy-
racusas.*

U. c. 540. tantum munimentis, sed infuscatus etiam est
a. C. 212. trepide fugientem : & Epicyden Marcellus
 in urbem compulit. Satisque jam etiam in
 posterum videbatur provisum, ne quid ab
 repentinis eorum excursionibus periculi fo-
 ret. Accessit & pestilentia, commune malum,
 Pestilen-
 tia.
 quod facile utrorumque animos averteret a
 belli consiliis. Nam tempore autumni, &
 locis natura gravibus, multo tamen magis ex-
 tra urbem, quam in urbe, intoleranda vis
 æstus per utraque castra omnium ferme cor-
 pora movit. Et primo temporis ac loci vitio
 & ægri erant, & moriebantur : postea cura-
 tio ipsa & contactus ægrorum vulgabat mor-
 bos : ut aut neglecti desertique, qui incidis-
 sent, morerentur, aut adsidentes curantesque
 eadem vi morbi repletos secum traherent :
 quotidianaque funera & mors ob oculos esset,
 & undique dies noctesque ploratus audiren-
 tur. Postremo ita adfuetudine mali efferave-
 rant animos, ut non modo lacrimis justoque
 comploratu prosequerentur mortuos, sed ne
 efferrent quidem, aut sepelirent, jacerentque
 strata exanima corpora in conspectu similem
 mortem exspectantium; mortuique ægros,
 ægri validos, cum metu, tum tabe ac pesti-
 ferō

LIBER XXV CAP. XXVII 273

fero odore corporum, conficerent: & ut *U. c. 540^a*
a. C. 212^b
ferro potius morerentur, quidam invadebant
soli hostium stationes. Multo tamen vis ma-
jor (s) pestis Pœnorum castra, quam Ro-
mana, (diu circumfedendo Syracusas, cœlo
aquisque adsuerant magis) adfecerat. Ex ho-
stium exercitu Siculi, ut primum videre ex
gravitate loci vulgari mōbos, in suas quis-
que propinquas urbes dilapsi sunt. At Car-
thaginenses, quibus nusquam receptus erat,
cum ipsis ducibus Hippocrate atque Hymil-
cone, ad internecionem omnes perierunt.
Marcellus, ut tanta vis ingruebat mali, tra-
duxerat in urbem suos, infirmaque corpora
testa & umbræ recreaverant. Multi tamen
ex Romano exercitu eadem peste absunti
sunt.

*Qua absu-
mitur exer-
citus Pu-
nicus.*

XXVII. DELETO terrestri Punico exercitu,
Siculi, qui Hippocratis milites fuerant, in
haud magna oppida, ceterum & situ & mu-
nimentis tuta, (tria millia alterum ab Syra-
cusis, alterum quindecim abest) eo & com-
meatus e civitatibus suis comportabant, &
auxilia arcessebant. Interea Bomilcar, iterum
cum classe profectus Carthaginem, ita expo-

*Classis
Punica.*

(s) major vis Gron. Crev.

Tom. V⁴

S

U. c. 540. sita fortuna sociorum, ut spem faceret, non
a. C. 212, ipsi modo salutarem opem ferri posse, sed
 Romanos quoque in capta quodammodo urbe
 capi, perpulit, ut onerarias naves quam plu-
 rimas omni copia rerum onustas secum mit-
 terent, classemque suam augerent. Igitur,
 centum triginta navibus longis & septingentis
 onerariis profectus a Carthagine, satis prospe-
 ros (*t*) ventos ad trajiciendum in Siciliam
 habuit. Sed iidem venti superare eum Pachy-
 num prohibebant. Bomilcaris adventus, fama
 primo, dein præter spem mora, quum gau-
 dium & metum in vicem Romanis Syracu-
 sanisque præbuisset; Epicydes metuens, ne,
 si pergerent iidem, qui tum tenebant, ab
 ortu solis stare per dies plures venti, classis
 Punica Africam repeteret, tradita Achradina
 mercenariorum militum ducibus, ad Bomil-
 carem navigat. Classem in statione versa in
 Africam habentem, atque timentem navale
 prælium, non tam quod inpar viribus aut
 numero navium esset, (quippe etiam plures
 habebat) quam quod venti aptiores Romanæ,
 quam suæ, classi flarent, perpulit tan-
 dem, ut fortunam navalis certaminis ex-

(*t*) *prosperos satis* Gron. Crev.

periri vellet. Et Marcellus, quum & Siculum exercitum ex tota insula conciri videret, *U. s. 540⁸
a. C. 212.* & cum ingenti commēatu classem Punicam adventare, ne simul terra marique inclusas urbe hostium urgueretur, quamquam inpar numero navium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, ubi prima tranquillitas maris in altum evexisset, concursuræ. Itaque, cadente jam Euro, qui per dies aliquot fævierat, prior Bomilcar movit: cuius prima classis petere altum visa est, quo facilius superaret promontorium. Ceterum, postquam tendere ad *Prælium
navale de
trebat.* se Romanas naves vidit, incertum qua subita territus re, Bomilcar vela in altum dedit, missisque nunciis Heracleam, qui onerarias retro in Africam repetere juberent, ipse, Siciliam prætervectus, Tarentum petit. Epicydes, a tanta repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ urbis rediret, Agrigentum navigat, exspectaturus magis eventum, quam inde quidquam moturus.

XXVIII. QUÆ ubi in castra Siculorum sunt nunciata, Epicydem Syracusis excessisse,

*V. c. 540. a Carthaginensibus reliqtam insulam, & prope
a. C. 212.*

*Legati
exercitus
Siculorum
ad
Marcel-
lum.*

Intrant
Syracusas.

iterum Romanis traditam ; legatos de conditionibus dedendæ urbis , explorata prius per conloquia voluntate eorum , qui obsidebantur , ad Marcellum mittunt . Quum haud ferme discreparet , quin , quæ ubique regum fuissent , Romanorum essent ; Siculis cetera cum libertate ac legibus suis fervarentur ; evocatis ad conloquium his , quibus ab Epicyde creditæ res erant , « missos se simul ad » Marcellum , simul ad eos (u) ab exercitu » Siculorum , [aiunt] ut una omnium , qui » obsiderentur , quique extra obsidionem essent , » fortuna esset : neve alteri proprie sibi pacientur quidquam . » Recepti deinde ab iis , ut necessarios hospitesque adloquerentur , expositis , quæ paœa jam cum Marcello habent , oblata spe salutis perpulere eos , ut secum præfectos Epicydis , Polyclitum , & Philistionem , & Epicydem , cui Sindon (x) cognomen erat , adgrederentur . Interfectis iis , & multitudine ad concionem vocata , & inopiam , qua ipsi inter se fremere occulte soliti erant , conquesti , « quamquam tot mala

(u) ad eos &c. l. ab eo ad exercitum Gron.

(x) Sidon Gron.

» urguerent, » negarunt, « fortunam accusan- *U. C. 540;*
» dam esse, quod in ipsorum esset potestate, *a. C. 212.*
» quamdiu ea paterentur. Romanis caussam
» obpugnandi Syracusas fuisse caritatem Sy-
» racusororum, non odium: nam, ut occu-
» patas res ab satellitibus Hannibal, deinde
» Hieronymi, Hippocrate atque Epicyde au-
» dierint, tum bellum movisse, & obsidere
» urbem coepisse, ut crudeles tyrannos ejus,
» non ut ipsam urbem, expugnarent. Hippo-
» crate vero interemto, Epicyde intercluso
» ab Syracusis, & præfectis ejus occisis,
» Carthaginensibus omni possessione Siciliae
» terra marique pulsis, quam supereesse cau-
» sam Romanis, cur non, perinde ac si Hiero
» ipse viveret, unicus Romanæ amicitiae cul-
» tor, incolumes Syracusas esse velint? Ita-
» que nec urbi nec hominibus aliud pericu-
» lum, (*y*) quam ab semet ipsis, esse, si
» occasionem reconciliandi se Romanis (*z*)
» prætermisissent. Eam autem, qualis illo
» momento horæ sit, nullam deinde fore,
» simul liberatos ab inpotentibus tyrannis ad-
» paruisset. »

(*y*) periculi Gron.

(*z*) Romano Gron.

*U. c. 540.
a. C. 212.*

*Legatorum
Syracusa-
norum ad
Marcel-
lum ora-
tio.*

XXIX. OMNIUM ingenti adsensu audita ea oratio est. Prætores tamen prius creari , quam legatos nominari , placuit. Ex ipsorum deinde prætorum numero missi oratores ad Marcelum. Quorum princeps , « Neque primo , » [inquit] Syracusani a vobis defecimus , sed » Hieronymus , nequaquam tam in vos inpius , » quam in nos : nec postea pacem , tyranni » cæde compositam , Syracusanus quisquam , » sed satellites regii Hippocrates atque Epicydes , obpressis nobis hinc metu , hinc frau- » de , turbaverunt. Nec quisquam dicere pos- » test , aliquando nobis libertatis tempus fuisse , » quod pacis vobiscum non fuerit. Nunc » certe cæde eorum , qui obpressas tenebant » Syracusas , quum primum nostri arbitrii » esse coepimus , exemplo venimus ad tra- » denda arma ; dedendos nos , urbem , moenia ; » nullam recusandam fortunam , quæ inposita » a vobis fuerit. Gloriam captæ nobilissimæ » pulcherrimæque urbis Græcarum Dei tibi » dederunt , Marcellæ. Quidquid umquam » terra marique memorandum geffimus , id » tui triumphi titulo accedit. Famæne credi » velis , quanta urbs a te capta sit , quam » posteris quoque eam spectaculo effe , (quo

LIBER XXV CAP. XXIX 279

» quisque terra , quisque (a) mari venerit , *U. c. 540^a*
» nunc nostra de Atheniensibus Carthaginien- *a. C. 212^a*
» fibusque tropœa , nunc tua de nobis osten-
» dat) incolumesque Syracusas familiæ vestræ
» sub clientela nominis Marcellorum tutela-
» que habendas tradas ? Ne plus apud vos
» Hieronymi , quam Hieronis , memoria mo-
» menti faciat . Diutius ille multo amicus fuit ,
» quam hic hostis : & illius etiam benefacta
» persensistis ; hujus amentia ad perniciem
» tantum ipsius valuit . » Omnia & impetra-
bilia & tuta erant apud Romanos . Inter ipsos
plus belli ac periculi erat . Namque transfu-
gæ , tradi se Romanis rati , mercenariorum
quoque militum auxilia in eumdem compu-
lere metum : adreptisque armis prætores
primum obtruncant , inde ad cædem Syracu-
sanorum discurrunt : quosque fors obtulit ,
irati interfecere , (b) atque omnia , quæ in
promtu erant , diripuerunt (c) . Tum , ne
fine ducibus essent , sex præfectos creavere ,
ut terni Achradinæ ac Naso præessent . Seda-

Transfu-
garum &
mercen-
riorum tu-
multus Sy-
racusis.

(a) *quisque - - quisque l. quisquis - - quisquis*
Gron. Crev.

(b) *interfecerunt* Gron. Crev.

(c) *diripuerent* Gron. Crev.

V. c. 540. to tandem tumultu, exsequentibus sciscitan-
a. C. 212. *do mercenariis, quæacta cum Romanis essent,*
dilucere, id quod erat, cœpit, aliam suam
ac perfugiarum caussam esse.

XXX. IN tempore legati a Marcelllo redierunt, falsa eos suspicione incitatos memorantes, nec caussam expetendæ pœnæ eorum ullam Romanis esse. Erat ex tribus Achradinæ præfectis Hispanus, Mericus nomine. Ad eum inter comites legatorum de industria unus ex Hispanorum auxiliaribus est missus: qui, sine arbitris Mericum nanctus, primum, quo in statu reliquisset Hispaniam, (& nuper inde venerat) exponit. « Omnia Romanis ibi » obtineri armis. Posse eum, si operæ pretium faciat, principem popularium esse: » seu militare cum Romanis, seu in patriam » reverti libeat. Contra, si malle obsideri » perget, quam spem esse terra marique clauso? » Motus his Mericus, quum legatos ad Marcellum mitti placuisse, fratrem inter eos mittit: qui, per eumdem illum Hispanum secretus ab aliis ad Marcellum deductus, quum fidem aecepisset, composuissetque agentes rei ordinem, Achradinam reddit. Tum Mericus, ut ab suspicione proditionis aver-

LIBER XXV CAP. XXX 281

teret omnium animos, negat « sibi placere : *U. c. 540.
a. C. 212.*

» legatos commeare ultro citroque, neque
» recipiendum quemquam, neque mittendum,
» &, quo intentius custodiæ serventur, ob-
» portuna loca dividenda præfectis esse, ut
» suæ quisque partis tutandæ reus sit. » Om-
nes ad sensi sunt partibus dividundis : ipsi re-
gio evenit ab Arethusa fonte usque ad ostium
magni portus. Id ut scirent Romani, fecit.
Itaque Marcellus nocte navem onerariam cum
armatis remulco quadriremis trahi ad Achra-
dinam jussit, exponique (*d*) milites regione
portæ, quæ prope fontem Arethusam est.
Hoc quum quarta vigilia factum esset, expo-
nitosque milites porta, ut convenerat, rece-
pisset Mericus; luce prima Marcellus omni-
bus copiis mœnia Achradinæ adgreditur : ita
ut non eos solum, qui Achradinam tenebant,
in se converterent, sed ab Naso etiam agmina
armatorum concurrerent, relictis statio-
nibus suis, ad vim & inpetum Romanorum
arcendum. In hoc tumultu actuariæ na-
ves, instructæ jam ante circumvectæque, ad
Nasum armatos exponunt, qui, improviso ad-
orti semiplenas stationes & adapertas fores

*Achradina prodi-
tur Roma-
nis a Meri-
co Hispa-
no.*

(*d*) *exponitque Gron,*

U. c. 540. portæ , qua paullo ante excurrerant armati ,
a. C. 212. haud magno certamine Nasum cepere , deser-
 tam trepidatione & fuga cunctodum . Neque
 ullis minus præsidii aut pertinaciæ ad ma-
 nendum , quam transfugis , fuit : quia , ne
 suis quidem satis credentes se , medio certa-
 mine effugerunt . Marcellus ut captam esse
 Nasum didicit , & Achradinæ regionem unam
 teneri , Mericumque cum præsidio suis ad-
 junctum , receptui cecinit : ne regiæ opes ,
 quarum fama major , quam res , erat , diri-
 perentur .

XXXI. SUBPRESSO inpetu militum , & iis ,
 qui in Achradina erant , transfugis spatium
 locusque fugæ datus est ; & Syracusani ,
 tandem liberi metu , portis Achradinæ aper-
 tis , oratores ad Marcellum mittunt , nihil
 petentes aliud , quam incolumitatem sibi libe-
 risque suis . Marcellus , consilio advocate ,
 & adhibitis etiam Syracusanis , qui per sedi-
 tiones pulsæ ab domo intra (e) præsidia Ro-
 manæ erant , respondit : « Non plura per an-
 » nos quinquaginta benefacta Hieronis , quam
 » paucis his annis maleficia eorum , qui Sy-
 » racusas tenuerint , erga populum Romanum

*Syracusani
ni permit-
tunt se
Marcello.*

(e) inter Gron.

LIBER XXV CAP. XXXI 283

» esse. Sed pleraque eorum , quo debuerint, *U. c. 540.*
» recidisse ; foederumque ruptorum ipsos ab *a. C. 212.*
» se graviores multo , quam populus Romanus
» voluerit, poenas exegisse. Se quidem tertium
» annum circumsedere Syracusas : non ut
» populus Romanus servam civitatem habe-
» ret , sed ne transfugarum duces captam &
» obpressam tenerent. Quid potuerint Syra-
» cusani facere , exemplo vel eos Syracusa-
» norum esse , qui intra præsidia Romana
» fuerint , vel Hispanum ducem Mericum ,
» qui præsidium tradiderit , vel ipsorum Syra-
» cusianorum postremo , serum quidem , sed
» forte consilium. Omnium sibi laborum
» periculorumque , circa moenia Syracusana
» terra marique tam diu exhaustorum , nequa-
» quam tantum fructum esse , quam capere
» Syracusas potuisse. » Inde quæstor cum
præsidio ad Nasum ad accipiendo pecuniam
regiam custodiendamque missus. Urbs diri-
pienda militi data est , custodibus divisis per
domos eorum , qui intra præsidia Romana
fuerant. Quum multa iræ , multa avaritiæ ,
foeda exempla ederentur , Archimeden , me-
moriæ proditum est , in tanto tumultu , quan-
tum capta urbs in discursu diripientium mili-

*Urbs diri-
piendami-
liti daur.*

*Archime-
dis mors.*

U. c. 540. tum ciere poterat, intentum formis, quas
a. C. 212. in pulvere descripferat, ab ignaro milite,
 quis effet, interfectum. Ægre id Marcellum
 tulisse, sepulturæque curam habitam: &
 propinquis etiam inquisitis honori præsidio-
 que nomen ac memoriam ejus fuisse. Hoc
 maxime modo Syracusæ captæ: in quibus
 prædæ tantum fuit, quantum vix capta Car-
 thagine tum fuisset, cum qua viribus aequis
 certabatur. Paucis ante diebus, quam Syra-
 cusæ caperentur, T. Otacilius cum quinque-
 remibus octoginta Uticam ab Lilybæo trans-
 misit: & , quum ante lucem portum intra-
 set, onerarias frumento onustas cepit: egressusque
 in terram depopulatus est aliquantum
 agri circa Uticam, prædamque omnis generis
 retro ad naves egit. Lilybæum tertio die,
 quam inde profectus erat, cum centum tri-
 ginta onerariis navibus frumento prædaque
 onustis rediit: idque frumentum extemplo
 Syracusas misit; quod ni tam in tempore
 subvenisset, viatoribus victisque pariter per-
 niciofa fames instabat.

*Ies in
Hispania
g/la.* XXXII. EADEM æstate in Hispania, cum
 biennio ferme nihil admodum memorabile
 factum effet, consiliisque magis, quam armis,

LIBER XXV CAP. XXXII 285

bellum gereretur, Romani imperatores egressi *U. c. 540.*
hibernis copias conjunxerunt. Ibi consilium *a. C. 212.*
advocatum, omniumque in unum congrue-
runt sententiae; quando ad id locorum id
modo actum esset, ut Hasdrubalem tenden-
tem in Italiam retinerent, tempus esse id jam
agi, ut bellum in Hispania finiretur: & satis
ad id virium credebant acceſſisse, viginti (*f*)
millia Celtiberorum ea hieme ad arma excitata.

Tres exercitus erant. Hasdrubal Gisgonis fi-
lius & Mago, conjunctis castris, quinque *Vires*
Panorum.
ferme dierum iter ab Romanis aberant. Propior
erat Hamilcaris filius Hasdrubal, vetus in
Hispania imperator. Ad urbem nomine Ani-
torgin exercitum habebat. Eum volebant prius
obprimi duces Romani: & spes erat satis
superque ad id virium esse. Illa restabat cura,
ne, fuso eo perculsi, alter Hasdrubal & Mago,
in avios saltus montesque recipientes fese,
bellum extraherent. Optimum igitur rati, di-
visis bifariam copiis, totius simul Hispaniae
amplecti bellum, ita inter se diviserunt, ut
P. Cornelius duas partes exercitus Romano-
rum sociorumque adversus Magonem duceret
atque Hasdrubalem; Cn. Cornelius cum tertia
Scipiones
exercitum
partium-
tur.

(*f*) *triginta Gron. Crev.*

U. c. 540. parte veteris exercitus, Celtiberis adjunctis,
a. C. 212. cum Hasdrubale Barcino bellum gereret. Una
 profecti ambo duces exercitusque, Celtiberis
 prægredientibus, ad urbem Anitorgin in con-
 specu hostium, dirimente amni, (g) ponunt
 castra. Ibi Cn. Scipio, cum quibus ante dic-
 tum est copiis, substitit, & P. Scipio profectus
 ad destinatam belli partem.

XXXIII. HASDRUBAL postquam animadver-
 tit, exiguum Romanum exercitum in castris,
 & spem omnem in Celtiberorum auxiliis esse;
 peritus omnis barbaricæ, & præcipue omnium
 earum gentium, in quibus per tot annos mi-
 litabat, perfidiæ, facili linguae commercio,
 quum utraque castra plena Hispanorum essent,
 per occulta conloquia paciscitur magna mer-
 cede cum Celtiberorum principibus, ut co-
 pias inde abducant. Nec atrox visum facinus.
 Non enim, ut in Romanos verterent arma,
 agebatur: & merces, quanta vel pro bello
 satis esset, dabatur, ne bellum gererent: &
 quum quies ipsa, tum redditus domum fructus
 que videndi suos suaque, grata vulgo erant.
 Itaque non ducibus facilius, quam multitudini,
 persuasum est: simul ne metus quidem ab

*Celtiberi
 deferunt
 Cn. Scipio
 nem.*

(g) *omne Gron. Crev.*

Romanis erat, quippe tam paucis, si vi retinerent. Id quidem cavendum semper Romanis ducibus erit, exemplaque hæc vere pro documentis habenda, ne ita externis credant auxiliis, ut non plus sui roboris suarumque proprie virium in castris habeant. Signis repente sublatis, Celtiberi abeunt, nihil aliud quærerentibus cauſsam obtestantibusque, ut manerent, Romanis respondentes, quam domestico se avocari bello. Scipio, postquam *Cn. Scipio-nis pericu-lum.* focii nec precibus, nec vi retineri poterant, nec se aut parem sine illis hosti esse, aut fratri rursus conjungi vidit posse, nec ullum aliud salutare consilium in promtu esse, retro, quantum posset, cedere statuit; in id omni cura intentus, necubi hosti æquo se committeret loco, qui, transgressus flumen, prope vestigiis abeuntium insistebat.

XXXIV. PER eosdem dies P. Scipionem par terror, periculum majus ab novo hoste, urguebat. Masinissa erat juvenis, eo tempore *Item
P. Scipio-nis a Masin-
nissa.* socius Carthaginensium, quem deinde clarum potentemque Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & advenienti P. Scipioni obcurrit, & deinde assidue dies noctesque infestus aderat, ut non vagos tan-

U. c. 540. tum , procul a castris lignatum pabulatumq[ue]
a. C. 212. progreffos , exciperet , sed ipsis obequitaret
 castris , invectusque in medias s[ecundu]m stationes,
 omnia ingenti tumultu turbaret . Noctibus
 quoque s[ecundu]m incursu repentino in portis
 valloque trepidatum est : nec aut locus , aut
 tempus ullum vacuum a metu ac sollicitudine
 erat Romanis : compulsisque intra val-
 lum , ademto rerum omnium usu , quum
 prope justa obsidio esset , futuramque artio-
 rem eam adpareret , si se Indibilis , quem
 cum septem millibus & quingentis Suefteta-
 norum adventare fama erat , Poenis conjun-
 xisset ; dux cautus & providens Scipio , victus
 necessitatibus , temerarium capit consilium ,
 ut nocte Indibili obviam iret : & , quocum-
 que obcurrisset loco , praelium consereret .
 Relicto igitur modico praesidio in castris ,
 praepositoque T. Fonteio legato , media nocte
 profectus , cum obviis hostibus manus con-
 seruit . Agmina magis , quam acies , pugna-
 bant : superior tamen , ut in tumultuaria pu-
 gna , Romanus erat . Ceterum & equites
 Numidæ repente , quos fefellisse se dux ra-
 tus erat , ab lateribus circumfusi , magnum
 terrorem intulere . Contracto adversus Numi-
 das

P. Scipio-
nis teme-
rarium
consilium.

das certamine novo , tertius insuper ad-
U. e. 54b
nit hostis , duces Poeni adsecuti ab tergo jam a. C. 212
pugnantes : ancepsque praelium Romanos cir-
cumsteterat , incertos in quem potissimum
hostem , quamve in partem conferti eruptio-
nen facerent . Pugnanti hortantique impera-
tori & obferenti se , ubi plurimus labor erat ,
latus dextrum lancea trajicitur : cuneusque
is hostium , qui in confertos circa ducem in-
petum fecerat , ut examinem labentem ex
equo Scipionem vidit , alacres gaudio cum
clamore per totam aciem nunciantes discur-
runt , imperatorem Romanum cecidisse . Hæc
pervagata passim vox , ut & hostes haud
dubie pro victoribus , & Romani pro victis
effent , fecit . Fuga confestim ex acie , duce
amisso , fieri coepit est . Ceterum ut ad erum-
pendum inter Numidas leviumque armorum
alia (h) auxilia haud difficultis res (i) erat ;
ita effugere tantum equitum , æquantiumque
equos velocitate peditum , vix poterant : cæ-
sique prope plures in fuga , quam in pugna ,
sunt . Nec superfluerit quisquam , ni præcipiti
jam ad vesperum die nox intervenisset .

*Concidit
in prælio ,
& ejus
exercitus
profligat
sunt.*

(h) alia del. Gron. (i) res del. Cray.

Tom V.

T

*U. c. 540.
a. C. 212.* XXXV. HAUD segniter inde duces Pœni fortuna usi, confessim e pœlio, vix neces-
faria quiete data militibus, ad Hasdrubalem Hamilcaris citatum agmen rapiunt, non du-
bia spe, quum juncti effent, debellari posse.

*Tres Pœni
duces con-
jungunt se
adverfus
Cn. Scipio-
nem.* Quo ubi est ventum, inter exercitus duces-
que, victoria recenti lætos, gratulatio in-
gens facta, imperatore tanto cum omni exer-
citu deleto, & alteram pro haud dubia parem
victoriam exspectantes. Ad Romanos nondum
quidem fama tantæ cladis pervenerat, sed
moestum quoddam silentium erat, & tacita
divinatio, qualis jam præfagentibus animis
inminentis mali esse solet. Imperator ipse,
præterquam quod ab sociis se desertum, ho-
stium tantum auctas copias sentiebat, con-
jectura etiam & ratione ad suspicionem ac-
ceptæ cladis, quam ad ullam bonam spem,
pronior erat. « Quonam modo enim Ha'dru-
» balem ac Magonem, nisi defunctos suo bello,
» sine certamine adducere exercitum potuisse?
» Quomodo autem non obstatisse, aut ab
» tergo fecutum fratrem? ut, si prohibere,
» quo minus in unum coirent & duces &
» exercitus hostium, non posset, ipse certe
*Recedit
Cn. Scipio.* » cum fratre conjungeret copias. » His anxiis

curis id modo esse salutare in præsens cre- *U. c. 540.*
 debat, cedere inde, quantum posset: & inde *a. C. 212.*
 una nocte, ignaris hostibus, & ob id quietis,
 aliquantum emensus est iter. Luce, ut sen-
 ferunt profectos hostes, præmissis Numidis,
 quam poterant maxime citato agmine sequi
 coeperunt: ante noctem adsecuti Numidæ,
 nunc ab tergo, nunc in latera incurfantes.
 Consistere coeperunt, ac tutari agmen, quan-
 tum possent; tamen, tuto ut simul pugnarent
 procederentque, Scipio hortabatur, prius-
 quam pedestres copiæ adsequerentur.

XXXVI. CETERUM nunc agendo, nunc
 sustinendo agmen, quum aliquamdiu haud
 multum procederetur, & nox jam infastaret,
 revocat e proelio suos Scipio: & conlectos
 in tumulum quemdam, non quidem satis
 tutum, (præsertim agmini perculso) editio-
 rem tamen, quam cetera circa erant, sub-
 ducit. Ibi primo, impedimentis & equitatu in
 medium receptis, circumdati pedites haud
 difficulter inpetus incurvantum Numidarum
 arcebant: dein, postquam toto agmine tres
 imperatores cum tribus justis exercitibus ade-
 rant, adparebatque, parum armis ad tuendum
 locum sine munimento valituros esse; circum-

*Tumulum
occupata*

*V. c. 540.
a. C. 212.* spectare atque agitare dux cœpit , si quo modo possit vallum circuminjicere. Sed erat adeo nudus tumulus & asperi soli , ut nec virgulta vallo cædendo , nec terra cespiti faciendo , aut ducendæ fossæ , aliive ulli operi apta inveniri possit : nec natura quidquam satis arduum aut abscissum (h) erat , quod hosti aditum adscensumve difficultem præberet ; omnia fastigio leni subvexa. Ut tamen aliquam imaginem valli objicerent , clitellas infligatas oneribus , velut struentes ad altitudinem solitam , circumdabant ; cumulo farcinarum omnis generis objecto , ubi ad molendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam advenere , in tumulum quidem per facile agmen erexere : munitionis vero facies nova primo eos velut miraculo quodam tenuit , quum duces undique vociferarentur , « Quid starent ? & non ludibrium illud , vix » feminis pueris morandis satis validum , » distraherent diriperentque ? Captum hostem » teneri , latentem post farcinas. » Hæc contemtim duces increpabant. Ceterum , neque transflire , neque moliri onera objecta , nec cædere stipatas clitellas , ipsisque obrutas farcinis , facile

*Zum
adgrediun-
tur
Pæni.*

(h) *abscissum* Gron. Crev.

LIBER XXV CAP. XXXVI 295

erat. Tardatis diu quum amolita objecta onera
armatis dedissent viam , pluribusque idem *U. c. 54^a
a. C. 212.*
partibus fieret, capta jam undique castra erant ;
pauci ab multis , perculsique a victoribus
passim cædebantur. Magna pars tamen mili-
tum, quum in propinquas refugisset silvas,
in castra P. Scipionis, quibus T. Fonteius
legatus prærerat , perfugerunt. Cn. Scipionem *Cn. Scipio
occisus,
exercitus-
que cæsus.*
alii in tumulo primo inpetu hostium cæsum-
tradunt : alii cum paucis in propinquam castris
turrim perfugisse. Hanc igni circumdatam ,
atque ita exustis foribus , quas nulla moliri
potuerunt vi , captam ; omnesque intus cum
ipso imperatore occisos. Anno octavo , (i)
postquam in Hispaniam venerat , Cn. Scipio ,
undetrigesimo die post fratris mortem , est
interfectus. Luctus ex morte eorum non
Romæ major , quam per totam Hispaniam ,
fuit. Quin apud cives partem doloris & exer-
citus amissi , & alienata provincia , & publica
trahebat clades. Hispaniæ ipsos lugebant des-
iderabantque duces : Cnæum tamen magis ,
quo diutius præfuerat iis , priorque & favo-
rem occupaverat , & specimen justitiæ tem-
perantiæque Romanae primus dederat.

(i) septimo Gron. Crev.

*U. c. 540.
a. C. 212.*

*L.Marcius
res perdi-
tas resili-
tuit.*

XXXVII. QUUM deletus exercitus amissæ-
que Hispaniæ viderentur , vir unus r̄s per-
ditas restituit. Erat in exercitu L. Marcius
Septimi filius , eques Romanus , impiger ju-
venis , animique & ingenii aliquanto , quam
pro fortuna , in qua erat natus , majoris. Ad
summam indolem acceſſerat Cn. Scipionis
disciplina : sub qua per tot annos omnes mi-
litiae artes edocetus fuerat. Hic , & ex fuga
conlectis militibus , & quibusdam de præſi-
diis deductis , haud contemnendum exercitum
fecerat , junxeratque cum T. Fonteio P. Sci-
pionis legato. Sed tantum præſtitit eques Ro-
manus auctoritate inter milites atque honore ,
ut , castris citra Iberum communis , quum
ducem exercituum comitiis militaribus creari
placuisset , subeuntes alii aliis in custodiam
valli stationesque , donec per omnes suffra-
gium iret , ad L. Marcium cuncti summam
imperii detulerint. Omne inde tempus (exi-
guum id fuit) muniendis castris convehen-
disque commeatibus consumtum : & omnia
imperia milites , quum impigre , tum haudqua-
quam abjecto animo , exsequebantur. Cete-
rum postquam Hasdrubalem Gisgonis , venien-
tem ad reliquias belli delendas , transisse Ibe-

LIBER XXV CAP. XXXVII 295

rum , & adpropinquare adlatum est , signum- *U. c. 540^a*
que pugnæ propositum ab novo duce milites *a. C. 212^b*
viderunt ; recordati , quos paullo ante impe-
ratores habuissent , quibusque & ducibus &
copiis freti prodire ad pugnam soliti essent ,
flere omnes repente & obsensare capita : &
alii manus ad cœlum tendere , Deos incusantes : alii , strati humi , suum quisque nomi-
natim ducem inplorare . Neque sedari lamentatio poterat , excitantibus centurionibus ma-
nipulares , & ipso mulcente & increpante
Marcio , « quid in muliebres & inutiles se
» projecissent fletus potius , quam ad tutandos
» semet ipsos & rempublicam secum acuerent
» animos , & ne inultos imperatores suos
» jacere finerent ? » Quum subito clamor
tubarumque sonus (jam enim prope vallum
hostes erant) exauditur . Inde , verso repente
in iram luſtu , discurrere ad arma : ac , velut
accensi rabie , discurrunt ad portas , & in
hostem , neglegenter atque incomposite ve-
nientem , incurrunt . Extemplo improvisa res
pavorem incutit Poenit : mirabundique unde
tot hostes tam subito exorti prope deleto
exercitu forent , unde tanta audacia , tanta
fiducia sui victis ac fugatis , quis imperator

*Luctus
milium
Rom.*

*Arma
tamen ca-
piunt.*

T 4

V. e. 540. duobus Scipionibus cæsis extitisset , quis
a. C. 212. castris præcesset , quis signum dedisset pugnæ ,

*Pænos
repellunt.*

ad hæc tot tam necopinata , primo omnium incerti stupentesque referunt pedem : dein valida in pressione pulsi , terga vertunt . Et aut fugientium cædes foeda fuisset , aut temerarius periculosusque sequentium impetus , ni Marcius propere receptui dedisset signum , obsistensque ad prima signa , quosdam & ipse retinens , concitatum repressisset aciem . Inde in castra avidos adhuc cædisque & sanguinis reduxit . Carthaginienses , trepide primo ab hostium vallo acti , postquam neminem inse qui viderunt , metu substitisse rati , contemtim rursus & sedato gradu in castra abeunt . Par neglegentia in castris custodiendis fuit . Nam , et si propinquus hostis erat , tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies deletorum subcurrebat . Ob hoc quum omnia neglecta apud hostes essent , exploratis iis , Marcius ad consilium , prima specie temerarium magis , quam audax , animum adjecit , ut ultro castra hostium obpugnaret : facilius (*m*) esse ratus , unius Hasdrubalis expugnari castra , quam , si se rursus

*Marcius
statuit ob-
pugnare
castra ho-
stium.*

(*m*) simul facilius Gron. Crv.

LIBER XXV CAP. XXXVIII 297

tres exercitus ac tres duces junxissent , sua *U. c. 549^a*
defendi : simul , aut , si successisset cœptis , *a. C. 212^b*
recepturum se adflictas res : aut , si pulsus
effet , tamen ultro inferendo arma , contemtum
sui demturum.

XXXVIII. NE tamen subita res & nocturnus terror etiam non suæ fortunæ consilium perturbaret , adloquendos adhortandosque fibi milites ratus , concione advocata ira disseruit : « Vel mea erga imperatores nostros *Eius oratio ad milites.*
» vivos mortuosque pietas , vel præfens omnium nostrum , milites , fortuna fidem cuiusvis facere potest , mihi hoc imperium , ut amplum judicio vestro , ita re ipsa grave ac sollicitum esse . Quo enim tempore , nisi metus mœrorem obstupefaceret , vix ita compos mei effem , ut aliqua solatia inventire ægro animo possem : cogor vestram omnium vicem (quod difficillimum in luctu est) unus consulere : & ne tum quidem , ubi , quonam modo has reliquias duorum exercituum patriæ conservare possim , cogitandum est , avertere animum ab affiduo mœrore libet . Præsto est enim acerba memoria , & Scipiones me ambo dies noctesque curis insomniisque agitant , & excitant

*U. c. 540. "sæpe somno; neu se, neu invictos per octo
a. C. 212.*

"annos in his terris milites suos, commili-
tones vestros, neu rempublicam patiar in-
ultam, & suam disciplinam suaque instituta-
se qui jubent: &, ut imperiis vivorum ne-
mo obedientior me uno fuerit, ita post
mortem suam, quod quoque in re facturos
illos fuisse maxime censem, id optimum
ducere. Vos quoque velim, milites, non
lamentis lacrimisque tamquam extinctos
prosequi, (vivunt vigentque fama rerum
gestarum) sed, quotiescumque obcurret
memoria illorum, velut si adhortantes
signumque dantes videatis eos, ita proelia
inire. Nec alia profecto species, hesterno
die oculis animisque vestris oblata, memo-
rabile illud edidit præcium: quo documen-
tum dedistis hostibus, non cum Scipioni-
bus extinctum esse nomen Romanum: &,
cujus populi vis atque virtus non obruta-
fit Cannensi clade, ex omni profecto fævi-
tia fortunæ emeruram esse. Nunc, quia
(n) tantum ausi estis sponte vestra, expe-
riri libet, quantum audeatis duce vestro
auctore. Non enim hesterno die, quam

(n) qui Gron. Crev.

LIBER XXV CAP. XXXVIII 299

» signum receptui dedi sequentibus effuse vo- *U. c. 540.*
» bis turbatum hostem , frangere audaciam *a. c. 212.*
» vestram , sed differre in majorem gloriam
» atque obportunatatem , volui : ut postmodo
» præparati incautos , armati inermes , atque
» etiam soplitos , per occasionem adgredi pos-
» setis. Nec hujus occasionis spem , milites ,
» forte temere , sed ex re ipsa conceptam
» habeo. A vobis quoque profecto si quis
» quærat , quonam modo pauci a multis , vieti
» a victoribus castra tutati sitis ; nihil aliud
» respondeatis ; quam id ipsum timentes vos
» omnia & operibus firmata habuisse , & ipsos
» paratos instructosque fuisse. Et ita se res
» habet. Ad id , quod , ne timeatur , fortuna
» facit , minime tuti sunt homines : quia ,
» quod neglexeris , incustum atque apertum
» habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt
» hostes , quam ne obfessi modo ipsi atque
» obpugnati castra sua ultro obpugnemus.
» Audeamus , quod credi non potest ausuros
» nos. Eo ipso , quod difficillimum vide-
» tur , facilimum erit. Tertia vigilia noctis
» silenti agmine ducam vos. Exploratum ha-
» beo , non vigilarum ordinem , non statio-
» nes justas esse. Clamor in portis auditus

U. c. 540. » & primus impetus castra ceperit. Tum in-
 a. C. 212. — » ter torpidos somno , paventesque ad necopi-
 » natum tumultum , & inermes in cubilibus
 » suis obpresso, illa cædes edatur , a qua vos
 » hesterno die revocatos ægre ferebatis. Scio,
 » audax videri consilium : sed in rebus aspe-
 » ris & tenui spe fortissima quæque consilia
 » turissima sunt : quia , si in occasionis mo-
 » mento , cuius prætervolat oportunitas ,
 » cunctatus paullum fueris , nequidquam mox
 » omiffam (o) quæras. Unus exercitus in
 » propinquo est : duo haud procul absunt.
 » Nunc adgredientibus spes aliqua (p) est :
 » & jam tentatis vestras atque illorum vires.
 » Si diem proferimus , & hesternæ eruptio-
 » nis fama contemni desierimus ; periculum
 » est , ne omnes duces , omnes (q) copiæ
 » convenient. Tres deinde duces , tres exer-
 » citus sustinebimus hostium , quos Cn. Sci-
 » pio incolumi exercitu non sustinuit ? Ut
 » dividendo copias periere duces nostri , ita
 » separati ac divisi obprimi possunt hostes.

(o) amiffam Gron. Crev.

(p) aliqua spes Gron. Crev.

(q) omnesque Gron.

LIBER XXV CAP. XXXIX 301

» Alia belli gerendi via nulla est. Proinde *U. c. 549*
» nihil, præter noctis proximæ obportunita- *a. C. 212.*
» tem, exspectemus. Ite, Deis (7) bene juvan-
» tibus, corpora curate, ut integri vigen-
» tesque eodem animo in castra hostium in-
» rumpatis, quo vestra tutati estis. » Læti
& audiere ab novo duce novum consilium,
&, quo audacius erat, magis placebat. Re-
liquum diei expediendis armis & curatione
corporum consumtum: & major pars noctis
quieti data est. Quarta vigilia movere.

XXXIX. ERANT ultra proxima castra sex
millium intervallo distantes aliae copiæ Poe-
norum. Vallis cava intererat, condensa ar-
boribus. In hujus silvæ medio ferme spatio
cohors Romana arte Punica abditur, &
equites. Ita medio itinere intercepto, ceteræ
copiæ silenti agmine ad proximos hostes duc-
tæ. Et, quum statio nulla pro portis, neque
in vallo custodiæ essent, velut in sua castra,
nullo usquam obsidente, penetravere. Inde *Castra*
Hadrubal-
signa canunt, & tollitur clamor. Pars semi- *lis*
somnos hostes cædunt: pars ignes casis,
stramento arido tectis, injiciunt: pars portas
capiuntur.

(r) *Duis Gron. Crev.*

*U. c. 540; occupant, ut fugam intercludant. Hostes si-
a. C. 212,* mul ignis, clamor, cædes, velut alienatos
sensibus, nec audire, nec providere quidquam
sinunt. Incidunt inermes inter catervas arma-
torum; alii ruunt ad portas, alii obseptis
itineribus super vallum saliunt: &, ut quis-
que evaserat, protinus ad castra altera fugiunt,
ubi ab cohorte & equitibus ex occulto pro-
currentibus circumventi, cæsique ad unum
omnes sunt. Quamquam, etiam si quis ex
ea cæde effugisset, adeo raptim captis pro-
rioribus castris in altera transcursum castra
ab Romanis est, ut prævenire nuncius cla-
dis non posset. Ibi vero, quo longius ab
hoste aberant, & quia sub lucum (*s*) pabu-
latum, lignatum, & prædatum quidam di-
lapsi fuerant, neglecta magis omnia ac so-
luta invenere: arma tantum in stationibus
posita: milites inermes, aut humi sedentes
ad cubantesque, aut obambulantes ante val-
*Altera
etiam caſ-
tra capta.* lum portasque. Cum his tam securis solutis-
que Romani, calentes adhuc ab recenti pu-
gna, ferocesque victoria, præcium ineunt.
Itaque nequaquam resisti in portis potuit.

(r) *lucem Gron. Crev.*

LIBER XXV CAP. XXXIX 303

Intra portas , concursu ex totis castris ad *U. c. 540.*
primum clamorem & tumultum facto , atrox *a. C. 212.*
prælium oritur : diuque tenuisset , ni cruenta
scuta Romanorum visa , indicium alterius
cladis Pœnis , atque inde pavorem injecissent.
Hic (t) terror in fugam avertit omnes :
effusique , qua iter est , nisi quos cædes ob-
pressit , exuuntur castris. Ita nocte ac die bi-
na castra hostium expugnata ductu L. Marcii.
Ad triginta septem millia hostium cæsa ,
auctor est Claudius , qui annales Acilianos
ex Græco in Latinum sermonem vertit : cap-
tos ad mille octingentos triginta : prædam
ingentem partam : in ea fuisse clipeum argen-
teum pondo centum triginta octo , cum ima-
gine Barcini Hasdrubalis. Valerius Antias una
castra Magonis capta tradit , septem millia
cæsa hostium : altero prælio , eruptione pu-
gnatum cum Hasdrubale : decem millia oc-
cisa , quatuor millia trecentos triginta captos.
Piso quinque millia hominum , quum Mago
cedentes nostros effuse sequeretur , cæsa ex
insidiis scribit. Apud omnes magnum nomen
Marcii ducis est. Et veræ gloriae ejus etiam
miracula addunt : flammam ei concionanti

(t) *Hinc Gron.*

V. c. 540. fusam e capite , sine ipsius sensu , cum magnō
a. C. 212. pavore circumstantium militum : monumen-
 tumque victoriæ ejus de Poenis , usque ad
 incensum Capitolium , fuisse in templo cli-
 peum , Marcium adpellatum , cum imagine
 Hasdrubalis . Quietæ deinde aliquamdiu in
 Hispania res fuere , utrisque , post tantas
 acceptas in vicem inlatasque clades , cunctan-
 tibus periculum summæ rerum facere .

*Spolia
 Syracusis
 Romam
 devicta.*

XL. DUM hæc in Hispania geruntur , Mar-
 cellus captis Syracusis , quum cetera in Si-
 cilia tanta fide atque integritate composuisset ,
 ut non modo suam gloriam , sed etiam ma-
 jestatem populi Romani , augeret ; ornamenta
 urbis , signa , tabulasque , quibus abundabant
 Syracusæ , Romam devexit . Hostium quidem
 illa spolia , & parta belli jure : ceterum inde
 primum initium mirandi Græcarum artium
 opera , licentiæque huic sacra profanaque
 omnia vulgo spoliandi factum est : quæ postre-
 mo in Romanos Deos , templum id ipsum
 primum , quod a Marcello eximie ornatum
 est , verit . Visebantur enim ab externis ad
 portam Capenam dedicata a Marcello templa ,
 propter excellentia ejus generis ornamenta ,
 quorum peregrina pars comparet . Legationes
 omnium

omnium ferme civitatum Siciliæ ad eum
conveniebant. Dispar ut cauſa earum, ita
conditio erat. Qui ante captas Syracusas
aut non desciverant, aut redierant in amici-
tiam, ut socii fideles accepti cultique; quos
metus post captas Syracusas dediderat, ut
victi a victore leges acceperunt. Erant ta-
men haud parvæ reliquiæ belli circa Agri-
gentum Romanis: Epicydes & Hanno du-
ces reliqui prioris belli, & tertius novus
ab Hannibale in locum Hippocratis missus,
Libyphœnicum generis Hipponiates, (Muti-
nem populares vocabant) vir impiger, &
sub Hannibale magistro omnes belli artes
edoctus. Huic ab Epicyde & Hannone Nu-
midæ dati auxiliares: cum quibus ita perva-
gatus est hostium agros, ita socios ad reti-
nendos in fide animos eorum, ferendoque
(u) in tempore cuique auxilium, adiit, ut
brevi tempore totam Siciliam impleret no-
minis sui, nec spes alia major apud faven-

*Mutines
novus
Pænorūm
in Sicilia
dux.*

(u) ferendumque Gron. Crev.

Tom. V. V.

U. c. 540. tes rebus Carthaginiensium effet. Itaque in-
 a. C. 212. clusi ad tempus mœnibus Agrimenti dux Po-
 nus Syracusanusque, non consilio Mutinis,
 quam fiducia, magis ausi egredi extra muros,
 ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod
 ubi perlatum ad Marcellum est, exemplio
 copias movit; & ab hoste quatuor ferme
 millium intervallo consedit, quid agerent
 pararentve exspectaturus. Sed nullum neque
 locum, neque tempus cunætationi consiliove
 dedit Mutines, transgressus amnem, ac sta-
 tionibus hostium cum ingenti terrore ac tu-
 multu inventus. Postero die prope justo
 prælio compulit hostem intra munimenta.
 Inde revocatus editione Numidarum in castris
 facta, quum trecenti ferme eorum Heracleam
 Minoam concessissent, ad mitigandos revo-
 candosque eos profectus, magnopere monuisse
 duces dicitur, ne absente se cum hoste ma-
 nus consererent. Id ambo ægre passi duces,
 magis Hanno, jam ante anxius gloria ejus:
 « Mutinem sibi modum facere, degenerem
 » Afrum imperatori Carthaginensi, misso ab

Terret
 Romanos.

LIBER XXV CAP. XLI 307

» senatu populoque. » Is perpulit cunctantem
Epicyden, ut, transgressi flumen, in aciem
exirent. Nam si Mutinem operirentur, &
secunda pugnae fortuna evenisset, haud dubie
Mutinis gloriam fore.

XLI. ENIMVERO indignum ratus Marcel- *Eo absente
prælium
committi-
tur.*
lus se, qui Hannibalem subnatum viatoria
Cannensi ab Nola repulisset, his terra mari-
qué viatis ab se hostibus cedere, arma pro-
pere capere milites, & efferri signa jubet.
Instruenti exercitum decem effusis equis ad-
volant ex hostium acie Numidæ, nunciantes,
populares suos, primum ea seditione motos,
qua trecenti ex numero suo concesserint
Heracleam, dein quod præfectum suum ab
obtrectantibus ducibus gloriæ ejus, sub ipsam
certaminis diem, ablegatum videant, quietu-
ros in pugna. Gens fallax promissi fidem
præstitit. Itaque & Romanis crevit animus,
nuncio celeri per ordines (x) missio, desti-
tutum ab equite hostem esse, quem maxime

(x) ordinem Gron. Crev.

U. c. 540. timuerant : & territi hostes , præterquam
a. C. 212.

quod maxima parte virium suarum non juvabantur , timore etiam incusso , ne ab suo & ipsi equite obpugnarentur. Itaque haud magni
Vincuntur certaminis fuit. Primus clamor atque impetus rem decrevit. Numidæ , quum in concursu quieti stetissent in cornibus , ut tergadantes suos viderunt , fugæ tantum parumper comites facti , postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt , ipsi metu obsidionis passim in civitates proximas dilapsi. Multa millia hominum cæsa captaque , & octo elephanti. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. Victor inde Syracusas rediit. Jam ferme in exitu annus erat. Itaque senatus Romæ decrevit , ut P. Cornelius prætor literas Capuam ad consules mitteret ; dum Hannibal procul abeffet , nec ulla magni discriminis res ad Capuam gereretur , alterœorum , si ita videretur , ad magistratus subrogandos Roman veniret. Literis acceptis , inter se consules compararunt , ut Claudio comitia perficeret , Fulvius ad Capuam maneret. Con-

LIBER XXIV CAP. XLI 309

fules Claudioſ creavit Cn. Fulvium Centu-
malum & P. Sulpiciū Servii filium Galbam,
qui nullum ante curulem magistratum geſſiſ-
ſet. Prætores deinde creati , L. Cornelius
Lentulus , M. Cornelius Cethagus , C. Sulpi-
cius , C. Calpurnius Piso. Pisoni jurisdictio
urbana, Sulpicio Sicilia , Cethego Apulia,
Lentulo Sardinia evenit. Consulibus proro-
gatum in annum imperium eſt.

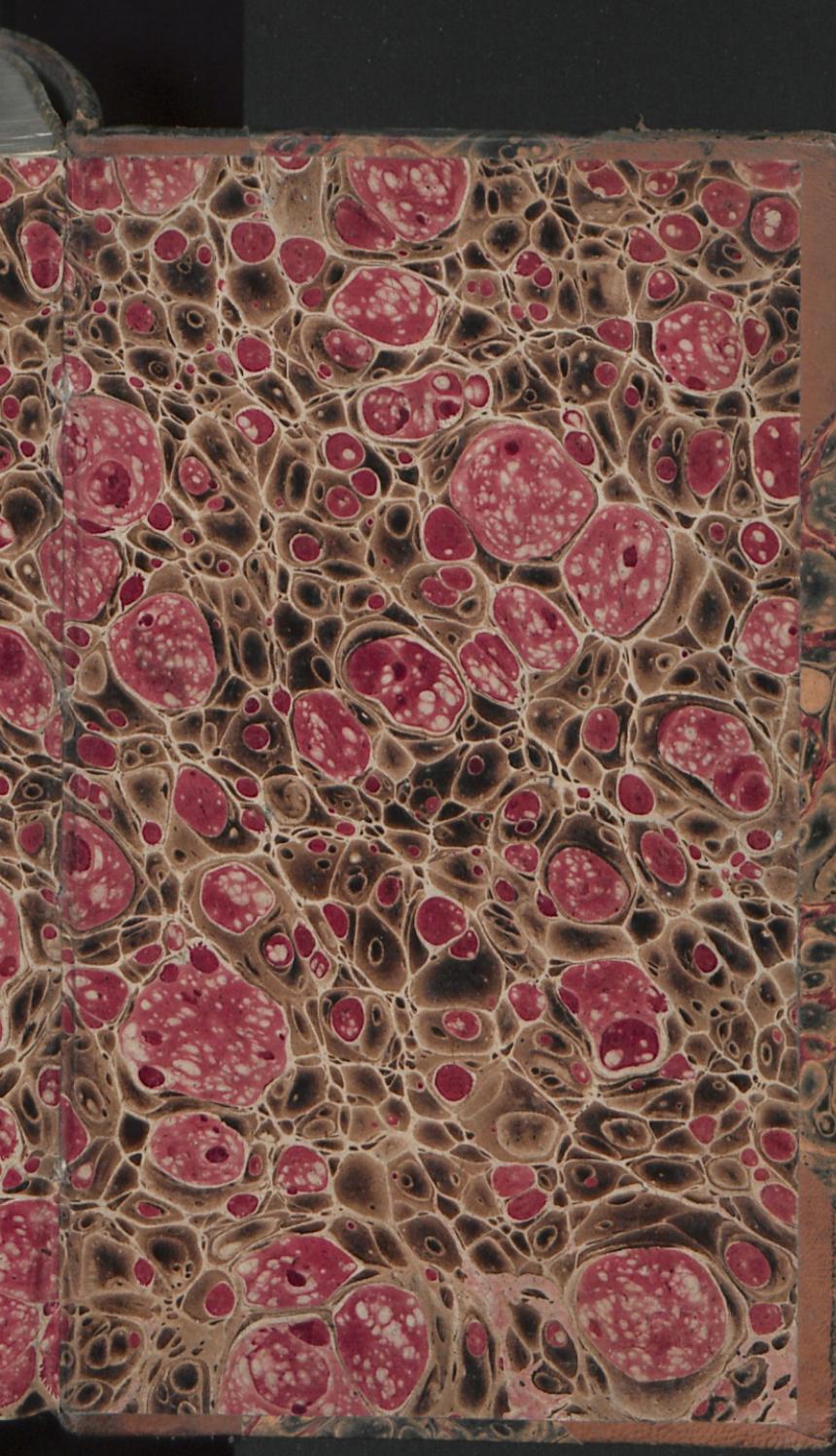
*U. c. 540.
a. C. 212.*

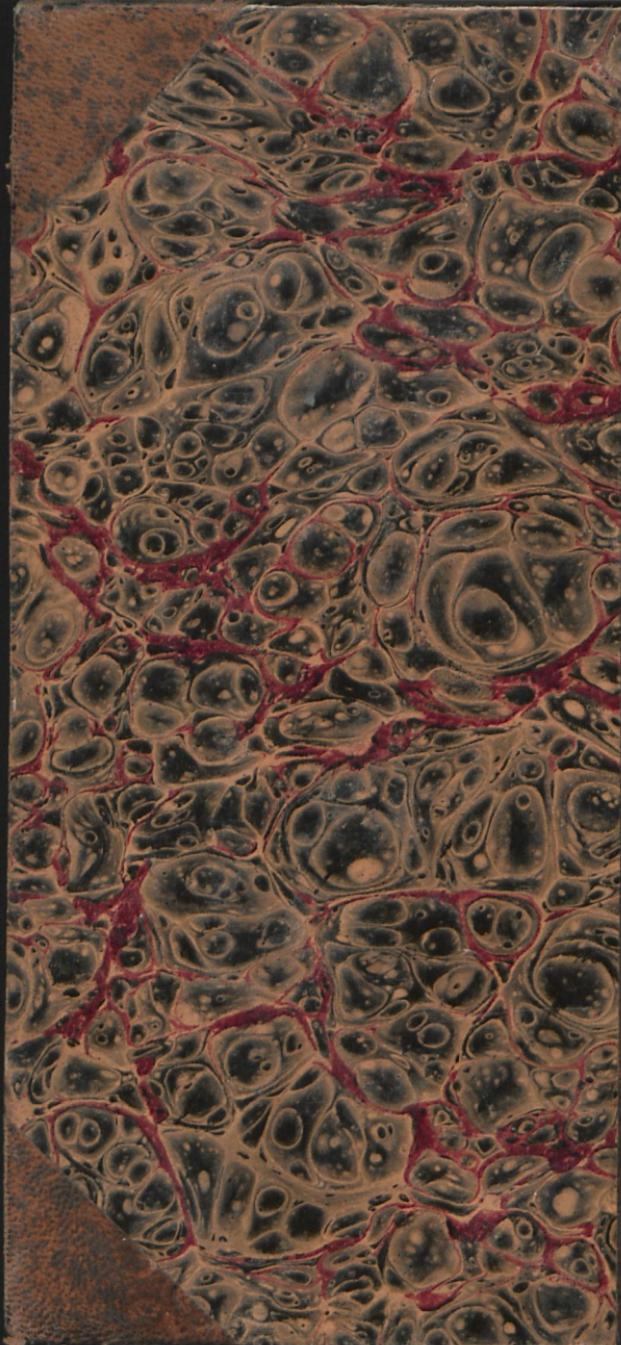
FINIS TOMI QUINTI.

ARGENTORATI,
Typis FRANCISCI GEORGII LEVRAULT.

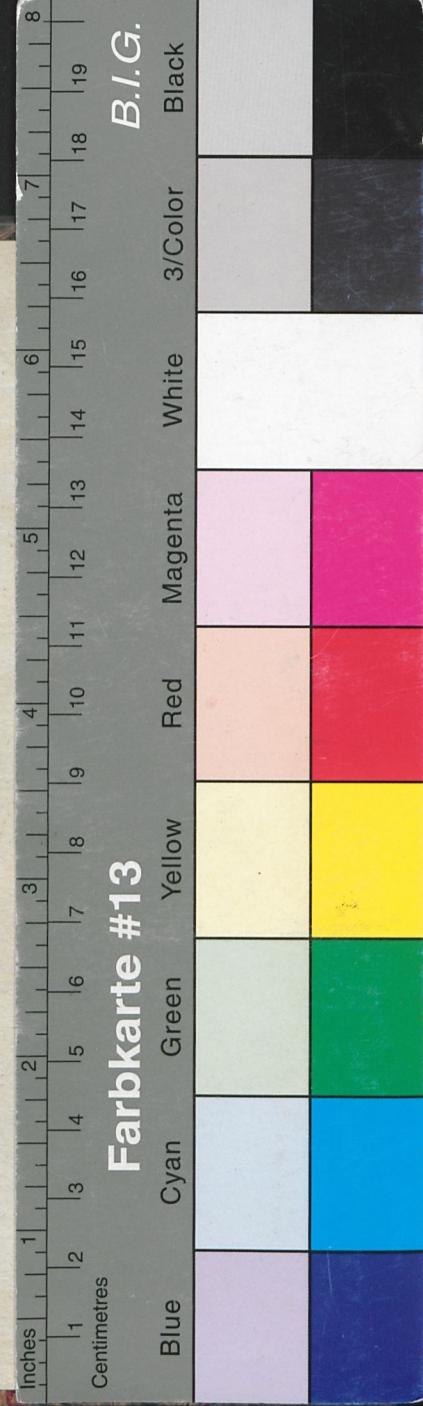
PERMISSU SUPERIORUM.

Farbkarte #13

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBRI QUI SUPERSUNT OMNES

TOMUS QUINTUS

MANNHEMII
Cura & Sumptibus Societatis literatæ
M DCC LXXX
Nunc apud Tobiam Loeffler.